

T.C.

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE ŞELÇUKLU UÇ TEŞKİLATININ
KURULMASI**

SALİH ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS

**DANIŞMAN:
PROF. DR. AYŞE DUDU KUŞÇU**

KONYA-2019

T.C.
NECMEDDİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Salih ÖZTÜRK
	Numarası	158105011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Tarih/Ortaçağ Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Türkiye Selçuklu Uç Teşkilatının Kurulması

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Salih ÖZTÜRK

T.C.
NECMEDDİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Salih ÖZTÜRK
	Numarası	158105011009
	Bilim Dalı/ Ana Bilim Dalı	Tarih/Orta Çağ Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ayşe Dudu Kuşçu
	Tezin Adı	Türkiye Selçuklu Uç Teşkilatının Kurulması

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Türkiye Selçuklu Uç Teşkilatının Kurulması başlıklı bu çalışma 12.11.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Ayşe Dudu Kuşçu	
2	Prof. Dr.	Mehmet Ali HACIGÖKMEN	
3	Doç. Dr.	Bekir BİÇER	

ÖNSÖZ

Türkiye Selçukluları, Anadolu'da Türklüğün kalıcı olması ve İslamiyet'in yayılması açısından büyük rol oynamıştır. Selçukluların izlediği politikalar ve oluşturdukları kurumlar sayesinde Türk illeri daha ileri taşınmış, İslam kültürü Anadolu'da inkişaf göstermiştir. Başta Bizans ve Moğollar olmak üzere çeşitli düşmanlarla varlık mücadelesine girmişlerdir. Uçlar ise bu mücadelenin en yoğun yaşandığı bölgeler, İslam gazasının ve cihat ruhunun en canlı olduğu yerlerdir.

Anadolu'da, Türklüğün var olma savaşını ve İslamiyet'i yayma düşüncesini daha iyi kavramak için Türkiye Selçuklu uç teşkilatını açıklamak önem taşır. Bu sebeple, Türkiye Selçuklu Uç Teşkilatının Kurulması konusunu inceleyerek, bu teşkilatın kuruluşundaki temel gerekçeleri belirlemek ve bunlar içerisinde İslam cihadının önemini göstermek istedim. Ayrıca uçlardaki sosyal ve ekonomik tabloyu daha derinden tahlil ederek Oğuzların Anadolu'ya göçlerini, Anadolu'nun Türkleşmesini ve uçtaki sosyal yapının bu şekilde ortaya çıkışını, İslam gaza düşüncesi ile sentezlemeyi hedefledim.

Yukarıda bahsettiğim çerçeve dahilinde, birinci bölümde XI. ve XIII. yüzyılları arasında Oğuzların Anadolu'daki yurt bulma çabasını, ikinci bölümde uç teşkilatının kuruluşunu ve yapısal özelliklerini, üçüncü ve son bölümde ise uçlardaki sosyo-ekonomik ve dini hayatı ele alarak Türkiye Selçuklu Uç Teşkilatının Kurulması konusunu, üç temel aşamada analiz etmeye ve yapılandırmaya çalıştım.

Araştırma sürecinde ve çalışmamı gerçekleştirme anında bana yön gösteren Değerli Hocam Prof. Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU'ya teşekkür ediyorum.

Salih ÖZTÜRK

Konya, 2019

T.C.

NECMEDDİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Salih ÖZTÜRK
	Numarası	158105011009
	Bilim Dalı/Ana Bilim Dalı	Tarih/Orta Çağ Tarihi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU
	Tezin Adı	Türkiye Selçuklu Uç Teşkilatının Kurulması

ÖZET

XI. yüzyılda çeşitli konar-göçer Oğuz boyları, kalabalık gruplar halinde Selçuklu topraklarında muhaceret etmiş, Büyük Selçuklu Devleti de Türkmenleri, Anadolu'ya yönlendirme politikasını izlemiştir. Anadolu coğrafyasında Süleyman Şah tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti ise bu konar-göçer Türkleri, iskân etme sorumluluğunu yerine getirmiştir. Böylece uçlara yerleştirilen Türkmenler, bir yandan geldikleri yerlerde gelenekleri çerçevesinde yaylak- kışlak hayatı kurup kültürlerini yaşatırken bir yandan da Türkiye Selçukluları tarafından kurulan uç teşkilatının temel insan kaynağını oluşturdu. Bizans, Ermeni ve Trabzon Rum İmparatorlukları gibi sınır bölgelerinde yer alan uç teşkilatı, çeşitli dini, siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları ortaya çıkardı. Uç beyleri, Bizans, Haçlılar ve Moğollarla mücadele ederek Anadolu'da Türklüğü ve İslamiyet'i korudular. Çobanoğlu,

Germiyan, Ladik ve Osmanlı Beylikleri, bu teşkilatın temel güçleri oldu. İslam gazasında sahip çıkan bu beylikler, yaptıkları akınlarla İslam dinini yaymışlar ve Türklüğün sınırlarını daha ileriye taşımışlardır. Aynı zamanda meydana getirdikleri mimari eserleriyle uçları mamur kılıp, ilmi çalışmaları destekleyerek hâkimiyetleri altındaki sınır bölgelerine Türk-İslam kimliğini kazandırmışlardır.

Bu çalışmanın sırasında uç teşkilatı olgusunu siyasi, sosyal, ekonomik ve dini gibi farklı boyutlardan değerlendirirken konuya özellikle uç organizasyonunu ortaya çıkaran temel nedenler yönünden yaklaşmak istedim. Kaynakların taranması, kaynakların sınıflandırılması, kaynak tahlili, kaynakların eleştirisi ve son olarak senteze ulaşma basamaklarını takip ettim.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Uç Teşkilatı, Uç Beyi, Cihad, Göç, Türkmenler

T.C.

NECMEDDİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Author's	Name and Surname	Salih ÖZTÜRK
	Student Number	158105011009
	Department	Tarih /Orta Çağ Tarihi
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)
	Supervisor	Prof .Dr. Ayşe Dudu Kuşçu
	Title of the Thesis/Dissertation	Establishment of Turkey Seljuk Border Organization

ABSTRACT

XI. century, various semi-nomadic Oghuz tribes, in large groups migrated to the Seljuk lands, the Great Seljuk State followed the policy of routing Turkmen to Anatolia. Founded by Turkey Suleyman Shah, the Seljuk Empire in Anatolia these nomad Turks, it has fulfilled its responsibility to resettle. Thus Turkmen placed in the end, human resources formed the basis of a news organization founded by the Seljuks in Turkey on the one hand in the end they came to the place in the framework of the cultural traditions plateau-barracks and shelters set up for life. The extremist organizations in the border regions such as Byzantine, Armenian and Trabzon Greek Empires revealed various religious, political, social and economic results. Border beys maintained the Turkishness and Islam in Anatolia by fighting against the Byzantines, Crusaders and Mongols. Çobanoğlu, Germiyan, Ladik and Ottoman Principalities became the main forces of this organization. These principalities in the

Islamic Gaza have spread the religion of Islam with their raids and carried the boundaries of Turkishness further. At the same time, they created the Turkish-Islamic identity to the border regions under their dominance by rendering the ends well-formed with their architectural works and supporting scientific studies.

During this study, while evaluating the phenomenon of extremism from different dimensions such as political, social, economic and religious, I tried to approach the subject especially in terms of the main reasons that lead to extremist organization. I followed the steps of scanning the sources, classifying the sources, analyzing the sources, criticizing the sources and finally reaching the synthesis.

Keywords: Turkey Seljuk Empire, Border Organization, Border Bey, Jihad, Migration, Turkmen

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m: adı geçen makale

Bkz.: Bakınız

c: cilt

Çev : Çeviren

Ed.: Editör

Haz: Hazırlayanlar

İSAR : İslam Tarih, Sanat ve Kültürü Araştırma Vakfı

s: sayfa

Trc: Tercüme eden

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb.: ve bunun gibi/ ve benzeri

Yay . : Yayınlayan , Yayını

yy.: yüzyıl

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

**XI. VE XIII. YÜZYILLAR ARASINDA OĞUZ TÜRKLERİNİN
ANADOLU'DA YURT ARAYIŞLARI**

A. Yurt Bulma Düşüncesinin Sebepleri.....	5
B. Oğuzların Anadolu'ya Göç Süreci.....	9
a. Oğuzların Anadolu'ya Göç Yolları	9
b. Büyük Selçukluların Türkmenleri Batıya Yönlendirme Politikası.....	13
c. Malazgirt Savaşı'nın Sonuçları	17
d. Moğol İstilasından Sonra Anadolu'ya Türk Göçleri	20
d. a. Moğol İstilasının Sonuçları	20
d . b . Türkmenlerin Uçlara Yığılması Meselesi	23
e. Sosyal Grupların Uçlara Göçleri.....	25
C. Türkiye Selçuklularının Türkmenleri Uçlara İskân Politikası.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU UÇ TEŞKİLATININ YAPISI

A. Uç Sisteminin Doğuşu ve Gelişmesi	5
a. Uç Teşkilatına Neden İhtiyaç Duyulmuştur.....	32
b. II. Kılıç Arslan'ın Batı Anadolu Uç Teşkilatını Kuruşu.....	34
c. Miryokefalon Savaşı'nın Uçlar Açısından Önemi	37
d. Alaeddin Keykubat'ın Rolü.....	39

B. Başlıca Uç Merkezleri	41
a. Bizans Sınırındaki Uç Teşkilatı.....	41
b. Ermeni Sınırındaki Uç Teşkilatı	46
c. Trabzon Rum İmparatorluğu Sınırındaki Uç Teşkilatı	49
C. Uç Beylerinin Görevleri.....	51
a. Bizans Sınırına Akın Yapma	51
b. Anadolu'ya İskan.....	52
c. İslam Dinini Yayma	55
d. Uç Bölgelerde Adaleti ve Düzeni Sağlama	56
e. Hudut Savunması ve Önemli Geçitlerin Korunması	57
f. Keşif Yapma Görevi	59
g. Yardımcı Kuvvet Olarak Orduya Katılma Görevi	60
D. Uç Beylerinin Merkezle Olan İlişkileri.....	33
E. Uçlarda Teşkilatlanma	37
F. Anadolu Selçuklularında Başlıca Uç Beylikleri.....	68
a. Çobanoğlu Uç Beyliği.....	68
a.a. Çobanoğlu Beyliği'nin Kuruluşu.....	68
a.b. Hüsameddin Çoban Bey'in Suğdak Seferi	70
a. c. Çobanoğullarının Sınır Bölgelerde Gerçekleştirdiği Gaza Faaliyetler	
.....	72
b. Ladik (Denizli) Uç Beyliği	73
b. a. Ladik Beyliğinin Kuruluşu ve Mehmet Bey'in Beyliğin Başına Geçışı	
.....	73

b.b. Mehmet Bey'in II. İzzeddin Keykâvus'un Moğollara Karşı Yaptığı Cihada Katılması	76
c. Germiyanolu Uç Beyliği	78
c. a. Germiyan Türklerinin Batı Uçlarına Gelişi	78
c. b. Germiyanolu Uç Beyliği'nin Teşekkülü	79
c. c. Germiyanlıların Batı Anadolu'da Yaptığı Fetihler.....	80
d. Osmanlı Uç Beyliği	82
d. a. Alâeddin Keykubad'ın Kayıları Anadolu'ya İskânı	82
d. b. Kayıların Söğüt ve Domaniç Havalisinde Yurt Tutuşları	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UÇLARDA SOSYO-EKONOMİK VE DİNİ HAYAT

A. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Genel Ekonomik Politikası	87
B. Uç Bölgelerindeki Ekonomik Yapı	91
C. Türkiye Selçuklularında Ordunun Mali Kaynakları	94
a. Ganimet Elde Etme Düşüncesi.....	94
b. Türkiye Selçuklularında İktâ Sistemi	96
c. Uç Politikasının Mali Sonuçları.....	99
D. Uçlarda Dış Ticaret.....	100
E. İslamiyet'i Yayma İdeali.....	104
a. İslamiyet'in Oğuzlar Arasında Yayılışı	104
b. Anadolu Türklerinde Dini Yapı	108

c. Türkiye Selçuklularının İslam Dinine Yaptığı Hizmetler	110
c.a. Türkiye Selçuklularında Gaza ve Cihat Fikri	113
c. b. Anadolu’da İslamiyet’in Fetihler Yoluyla Yayılması.....	115
c. c. Anadolu’da Kurulan Dini Müesseseler	116
d. İslam Fetihlerini Kolaylaştıran Etmenler	118
e. İslamiyet’i Yayma Düşüncesi İle Uç Politikası Arasındaki İlişki	121
f. Doğu Sınırlarında Niçin Bir Uç Teşkilatı Yoktur?	124
F. Uç Beyliklerinin İslam Dinine Hizmetleri.....	126
a. Çobanoğullarının İslam’a Hizmetleri	126
b. İnançoğullarının (Ladik) İslam’a Hizmetleri.....	128
c. Germiyanogullarının İslam’a Hizmetleri	129
d. Osmanlı İslam Gazası ve Cihat Üstünlüğü Meselesi	131
Sonuç	135
Kaynakça	136
Ekler	144

GİRİŞ

Uç kelimesi “sınır” anlamına gelmekte olup genel olarak gayrimüslim devletlerin sınır hattındaki kesimi, belirtmek için kullanılmış, zamanla kendine has siyasi ve kültürel bir oluşum meydana getirerek farklı bir anlam kazanmıştır. Uç siyaseti, İslam devletlerinin Hıristiyan ülkeler ile arasında kalan ara alanı ifade eden “sugur”¹ ile yine sınır hattında oluşturulan askeri bölgeleri belirtmek için kullanılan “avasım”² geleneğinin bir uzantısıdır. XII. ve XIII. yüzyıllardan itibaren Anadolu’da özellikle Bizans’a karşı savaşmak üzere sevk edilen savaşçı birliklerin konuşlandığı sınır bölgelerine Selçuklu kaynaklarında “uç” adı verilmiştir. Uç isminin verilmesi muhtemelen bölgeye yoğun bir şekilde Türkmen göçünün yaşanması ve Türkmenlerin buralarda teşkilatlanmasından ileri gelmektedir.³

Orta Çağ’da İslam dünyasında, Türklerin yapmış oldukları sürpriz baskınlara “Türktaz” adı verilmiştir. Türkler, saldırılarını genellikle sürpriz baskın şeklinde yapmışlardır. Karahanlıların, özellikle geceleri düşman ordugâhına baskın yapıp panik yaratan özel birlikleri vardı. Bu birliklere “akıncı” veya “basımcı” denmekteydi. Akıncı birlikleri, Selçuklu hanedan üyelerinin, komutanlarının ve Türkmen beylerinin idaresinde, Selçuklu devrinde de teşekkül etmiştir. Bu birlikler, Malazgirt Savaşı’ndan önce vurucu kuvvet olarak Bizans ordusunun yıldırlanmasında ve yıpratılmasında, Malazgirt Zaferi’nden sonra da Anadolu’nun fethinde başlıca rol oynamıştır.⁴

Göktürk ve Uygur devletleri içinde önemli bir unsur olan Oğuzlar, X. asrın ilk yarısında Sır-Derya (Seyhun) boyları ve onun kuzeyin yaşamaktaydılar. Yaşanan hayat tarzı konar-göçerdi ve bu hayat tarzının yegâne ekonomik faaliyeti hayvancılıktı. Bu bakımdan hayvanlarını otlatacakları geniş yaylak ve kış geçirecekleri kışlak mahallerine ihtiyaçları vardı. Bunun yanında Oğuzlara mensup

¹ İslam devletlerinin gayrimüslim devletlere sınır teşkil eden müstahkem şehir ve kalelerinin bulunduğu uç bölgeleri (Casim Avcı, “Sugur”, **İSAR**, c.37, s.473.)

² Abbasier döneminde Bizans sınırında “Avasım” adı altında askeri valilikler kurulmuştur. Böylece Anadolu’nun güneyindeki Abbasi sınırları Bizans saldırılarına karşı güvence altına alınmıştır.(Hasan Özköse, **Orta Çağ Tarihi ve Uygarlığı**, V.Baskı, Nobel Yay., İstanbul 2006, s.87.)

³ Ferudun Emecen, “Uç Beyi “ **İSAR**, c.42., s.38.

⁴ Salim Koca, “Sürpriz Baskın, Korku ve Panik Olaylarının Türkiye Selçuklu Devri Savaşlarındaki Rolü ve Etkisi”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.279,280.

olanlar arasında yerleşikler de vardı. Ancak yerleşik olanlara tembel anlamında “yatuk” denirdi ki bu durum konar-göçer hayatın cazibesini göstermektedir.⁵ Oğuzların büyük çoğunluğu bu konar-göçer yaşamı sürdürmekteydi. Yazın kuzeydeki Kara Kum’a, kuzeybatıdaki yaylalara gidiyorlar; kışın ise Aşağı Seyhun boylarına dönüyorlardı. Oğuz hükümdarı kışın bu ırmağın kıyısına yakın olan Yeni Kent’te oturuyordu.⁶

Oğuz Türklerinin, idari ve sosyal teşkilatlanmasında ikili bir yapı görülmektedir. Bu yapı, *sağ-sol, doğu-batı, iç-dış, ak-kara* birbirine paralel kavramlarla ikili bir sistem (dikotomik yapı) oluşturur. Nitekim buna uygun olarak Oğuzlar, Bozok ve Üçok olmak üzere iki kola ayrılmışlardır. Her koldaki on ikişer boy, idari ve sosyal mevkilerini yansıtan “orun” ve “ongunlar”ı ile Oğuz töresi içinde yerlerini almışlardır. Oğuz geleneğine göre Bozoklar hâkim unsur, Üçoklar ise ona tabidir.⁷

Anadolu’da, kendileri ve sürüleri için uygun gördükleri yaylak ve kışlakları tutan Türkmenler, genellikle eski boy düzenlerini koruyorlardı. Başlarında birer boy beyi bulunuyordu. Konar-göçerlerin temel konutları kısa sürede kurulup sökülebilen çadırlardır. Büyük sürüler halinde koyun ve keçiler beslenmekteydi. Ayrıca sığır, at ve deve sürüleri de vardı. Bunun yanında halı, kilim ve kereste gibi mamuller de üreterek satıyorlardı. Tarım ise ihtiyaçları karşılayacak kadar yapılmaktaydı. Ekonomilerindeki eksiklikleri şehir pazarlarına inip kendi ürünleriyle değiş-tokuş yaparak elde ediyorlardı.⁸ Selçuklular şehirlere genellikle daha önce şehirlerde yaşamış olanları yerleştirirken, köylere Oğuz boylarını iskân etmiştir. Böylece ıssızlaşan ve harap olan köyler yeniden imar edilirken diğer taraftan da konar-göçerlerin yerleşik hayata geçmeleri sağlanıyordu.⁹

⁵ İlhan Şahin, “Anadolu’da Oğuzlar”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.246.

⁶ Cem Tüysüz, “Oğuzlar”, **Türkler**, c.II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.283.

⁷ Erdal Aksoy, “Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilatına Bir Bakış”, **Türkler**, c.II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.317.

⁸ Salim Koca, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.477.

⁹ Osman Çetin, “İskânlarla Anadolu’nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi” **Türkler**, c. VI.,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.262.

Uç bölgelerindeki nüfusun büyük çoğunluğunu Oğuz boyları oluşturmuştur. Çeşitli müellifler, dönemin Türk insanına yüklenen ve atfedilen özellikleri aktarmışlardır. Buna göre Türkün temel özellikleri şöyledir:

- a. Türk edepli, terbiyeli ve temiz kalplidir.
- b. Türk yerini, yurdunu çok sever.
- c. Türk sağlam yapılı, kahraman, cesur ve savaşçıdır. Türkler iyi savaşçı oldukları için Orta Çağ boyunca dünyanın en seçkin askerleri olarak sayılmışlardır.
- d. Türk temiz kalplidir, açık sözlü ve açık yüreklidir. Saf, sade-dil olarak söylenen bu özelliği zaman zaman yadırganmıştır.
- e. Türk namuslu ve güvenilir insandır.
- f. Türkler teşkilatçıdır. Dolayısıyla itaatin, emir-komutanın ne olduğunu bilir.
- g. Türk savaş zamanında acımasız bir muharip gibi olsa da barış zamanında sakin bir insan özelliği gösterir.
- ğ. Türk tabiatın içinden geldiği için çocukluğundan beri hayat kavgasına alışmıştır.
- h. Türk gevşediği zamanlar komşularından etkilenebilir ancak yine de kendi özelliklerine dönmesini bilir.
- ı. Çoğunlukla et yemekle beraber sağlıklı beslenir.
- i. Tabiata karşı çok tahâmmüllüdür.¹⁰

Uçların Oğuz Türkmenlerinden oluştuğunu göz önünde bulundurursak uçlardaki insan tipinin genel olarak yukarıdaki gibi olduğunu söyleyebiliriz.

Anadolu'nun manevi fatihleri durumunda olan din ulularının ve önderlerinin kurdukları dergâhlar, tekkeler, büyük merkezlerde bilhassa Bizans uç bölgelerinde yayıldılar. Bu manevi önderler, pirlar, erenler, alp-erenler, dervişler, ahiler Türkistan'da Ahmet Yesevi'nin çevresinde yetişen alp kişilerdi. Bilindiği gibi "Alp kişiler" temiz ahlaklı, çeşitli faziletleri kendisinde birleştiren kahraman ve er

¹⁰Tuncer Baykara, "Türklüğün En Eski Zamanları", **Türkler**, c.I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.285.

kişilerdi. Alp kişiler Türklerin İslamiyet’i kabulünden sonra “erenler” kimliğini aldılar. İslam’ın cihad anlayışına uygun şekilde orduya katılan bu kahraman kişiler, sulh zamanlarında temiz ve faziletli karakterleriyle Türk cemiyetinin manevi mimarları oldular.¹¹ Böylece Türk karakter özellikleri, İslam idealleri ile birleşmiştir. Uç bölgelerde gaza etmek için büyük bir Oğuz potansiyelinin olduğu görülmektedir.

Türkiye Selçukluları uç düzeni, Bizans sınırındaki uç teşkilatı, Ermeni sınırındaki uç teşkilatı ve Trabzon Rum İmparatorluğu sınırındaki uç teşkilatı olmak üzere üç ana kısma ayrılır. Başlıca uç beylikleri ise Çobanoğulları, Denizli (Ladik) Beyliği, Germiyoğulları ve Osmanlı Beyliği’dir.¹²

¹¹ Mustafa Kafalı, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi” **Türkler**, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları Ankara 2014, s.189.

¹² Burada Saruhanoğulları ve Karesi beyliklerine değinmek gerekir. Saruhanoğulları Beyliği’nin doğusunda Germiyan, kuzeyinde Karasi, güneyinde ise Aydınoğulları toprakları vardı. Böylece Saruhanoğullarının üç tarafı yeni kurulan beylikler ile çevrilmiş olduğundan yalnız kıyı tarafı genişlemeye, gaza ve sefer yapmaya elverişliydi. Bu sebeple Saruhan Bey donanma kurarak denizciliğe yöneldi.¹² (Ahmet Şimşirgil, “Saruhanoğulları Beyliği”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.787,788.) Sonuç olarak Saruhanoğulları Beyliği’nin, üç tarafındaki topraklar Müslüman olan başka beyliklerle çevrili olduğundan giderek uç beyliği olma fonksiyonunu yitirdiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle Saruhanoğullarını başlıca uç beylikleri arasında göstermeye ve ayrı bir başlık altında incelemeyi gerekli görmüyoruz. Anadolu Selçuklu Devleti’nin çöküşüyle uç bölgelerde faaliyet gösteren beyler tarafından kurulan beyliklerden biri de Karesioğulları Beyliği’dir. Karesiler, Balıkesir çevresindeki fetihlerini Germiyan kuvvetlerinin desteğiyle gerçekleştirdiler. Beylik 1302-1308 tarihleri arasında Bizans’ın önce Alanlara sonra da Katalanlara dayanarak yaptığı Türk beyliklerine yönelik seferler sebebiyle durgunluk dönemi yaşadı. Bu tarihlerden sonra ise Beylik tamamen bağımsız oldu ve Selçuklu saltanatı ile bağlantısını kopardı.¹² (Zerrin Günel Öden, “Karesioğulları Beyliği” **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.781) Bu bilgiler ışında uç bölgelerde kurulmuş olmasına karşın Karesi Beyliği, Anadolu Selçuklu uç teşkilatının esas beylikleri arasında sayılmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

XI VE XIII. YÜZYILLAR ARASINDA OĞUZ TÜRKLERİNİN ANADOLU'DA YURT ARAYIŞLARI

A. Yurt Bulma Düşüncesinin Sebepleri

Türk toplulukları bazı zorlayıcı sebeplerden dolayı, Orta Asya'daki yurtlarını terk ederek başka coğrafyalara yayılmışlardır. Türk topluluklarını zaman zaman göçlere zorlayan başlıca sebepler şöyle sıralanabilir:

1. Tabii afetler ve salgın hastalıklar
2. Nüfus artışı ve otlak yetersizliği
3. Siyasi anlaşmazlıklar (ihtilaflar)
4. Ağır iç ve dış baskılar
5. Fetih arzusu ve yeni vatan kurma fikri¹³

X. yüzyıl ortalarından sonra Oğuzların önemli bir kısmının yurtlarından göç etme sürecine girdikleri görülüyor. Bu göçlerde iç çekişmeler, kuzeyden Kıpçakların baskısı, yer darlığı ve yaylak alanların yetersiz kalması gibi etmenlerin rol oynadığı anlaşılıyor. Bu göçenlerden, bir grup, Karadeniz'in üzerinden batıya doğru muhaceret etti. Bunlar tarihi kaynaklarda "uz" adıyla geçmektedir. Diğer bir grup ise güneyde uç şehri olan Cend'e gelmiştir. Bu bölgeye gelenlerin liderliğini ise Kınık boyuna mensup bulunan ve Oğuz Yabgu Devleti'nde şübaşı (ordu komutanı) olan Selçuk Bey yapmaktaydı.¹⁴

X. yüzyılda Oğuzlar Maverünnehir'de Seyhun boylarındaydılar. Oğuz ülkesi batıda Hazar Denizi'ne uzanıyordu. Oğuz ülkesinin kuzey sınırı ise İtil ırmağı iken güneyde sınırları İslam ülkeleri ile teşkil ediliyordu. Oğuzlar, Aşağı Seyhun bölgelerine Çu ve Talas bölgeleri üzerinden geldiler. Kuzeydeki Kara Kum Oğuzların başlıca yaylakları idi ve İslam coğrafyacıları ona "Oğuz Çölü" adını veriyordu. Mangışlak ve Balhan bölgeleri de Oğuzların yerleştiği başlıca yerler arasındaydı. Aşağı Seyhun boyları ile Aral kıyılarının önceki sahipleri Peçeneklerdi.

¹³ Salim Koca, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları" **Türkler**, c.I., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.654-656.

¹⁴ Şahin, a.g.m., s.246.

Oğuzlar doğudan gelerek Peçenekleri, Emba ırmağının ötesine attılar. Seyhun ırmağının ağzına yakın bir yerde de Oğuz yabgularının başkenti Yeni Kent bulunuyordu.¹⁵

Oğuz Yabgu Devleti

(biligbitig.com, Erişim Tarihi: 07.10.2019)

Selçuklular geldiği zaman Mâverâünnehir’de, Karahanlılar ile Sâmâniler arasındaki hâkimiyet mücadelesi hayli şiddetlenmiş bulunuyor ve savaşlarda Selçuklu kütleleri bilhassa kendine bağlı Türkmenlerle Arslan Yabgu, Samaniler tarafında yer alıyordu. Fakat Samanilerin yıkılması üzerinde kuvvetli Karahanlı Devleti’nin tazyiki karşısında Mâverâünnehir’de kalmaları bahis mevzuu olamazdı. Buna göre ya çok daha uzaklara giderek elverişli yerleşme yerleri bulmak gerekiyordu (Çağrı Bey’in keşif hareketi gibi) ya da yakın bölgede Horasan’ı mekân tutmak gerekiyordu. Arslan Yabgu Türkmenlerinin Gazneli Mahmud’dan Horasan’ı yurt sahası verme ricasında bulunmaları Horasan’ın Selçuklular

¹⁵ Tüysüz, a.g.m., s.281, 282.

nezdindeki ehemmiyetini gösteriyordu. Nişabur, Serahs, Tus, Merv, ve Belh gibi büyük iskân yerlerini ihtiva eden geniş Horasan bölgesi, coğrafi şartları ve iklimi itibariyle bozkır kültür hayatını yaşayan Türkleri en iyi şekilde barındırabilecek bir yerdi. Türklerin büyük koyun, sığır ve at sürülerinden elde ettikleri mahsulat, şehir ve köylülerin ihtiyaçlarını karşılayacak, yerli sanayiye hammadde teşkil edecek mahiyette idi. Böylece Selçuklu kütlesinin yer darlığını ortadan kaldırdıktan başka, geçim sıkıntılarını da bertaraf etmek mümkündü.¹⁶

Selçuklu başbuğları hanlar sülalesine mensubiyetleri dolayısıyla hâkimiyet şuurunu taşıdıklarını gösterecek süratle yeni şartlara intibak ettiler. En zor şartlarda bile bu şuurunu kaybetmediler ve müstakil bir devlet kurma gayesiyle hareket ettiler. Devlet kuruculuk ananesine sahip oldukları görülmektedir. Arslan Yabgu'nun hapsedildiği ve ne müşkül duruma düştükleri anlarda bile Yabgu, gönderdiği mektupla kardeşlerinden ümitsizliğe kapılmadan talebi mülke devam etmelerini istedi. Çağrı Bey'in şarki Anadolu seferi bu maksatla yapıldı. Devlet kurucu özellikleri ile kendilerini kölemen kökenli saydıkları Gaznelilerden üstün kabul ediyorlardı.¹⁷ Selçuklu Devleti'ni kuruluşundan beri uğraştıran en mühim meselelerden biri konar-göçer Oğuzların muhaceretiydi. Tuğrul Bey, devletin temelini ve askeri kuvvetini teşkil eden bu ırkdaşlarına yurt bulmak ve onlara geçim imkânlarını sağlamak gibi iki önemli meseleyle karşı karşıyaydı. Zira Göktürk kağanlarının "Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım ... Yoksul milleti zengin ettim, aç halkı doyurdum, az milleti çoğalttım" ifadesinin sorumluluğunu bilen, devletin başında kavmine baba mevkiinde olan Tuğrul Bey ve halefleri, Oğuzları yurtlandırmak vazifesiyle karşı karşıyaydılar.¹⁸

Orta Asya'dan ardı arkası kesilmeden gelen küteler Selçuklular için insan gücü deposu vazifesi gördüler. Büyük Selçuklu İmparatorluğunun kurulmasında ve azamet kazanmasında en büyük pay sahibi olan bu Türkmenlerin, meydana çıkardıkları sorunlar ise yurt, yaylak ve kışlak aramalarından ileri geliyordu. Yeni

¹⁶ İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Ötüken Yay., İstanbul 2014. s.82.s.68.

¹⁷ a.g.e., s.70.

¹⁸ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2016, s.112.

gelenler de pek kuvvetli bir ihtimal ile tıpkı Selçuklular gibi asıl yurtlarında nüfus kalabalıklığı ve mera darlığı yüzünden düştükleri sıkıntıyı gidermeye çalışıyorlardı. Üstelik Selçuklu sahasında kurulan devlet nizamının himayesinde kendi emniyetlerini de sağlamış oluyorlardı. Bu sebeple Orta Asya’da, Mâverâünnehir’de yeni yeni İslamiyet’i kabul eden küteler Horasan’a ve oradan da İran içlerine göç ediyorlardı.¹⁹ Daha sonra da Anadolu’ya yöneliyorlardı. Bizanslı müellif Niketas Khoniates şöyle yazmaktadır: “Zengin sürülere sahip (Selçuklular) mera ve yaylaklara ihtiyaç duymaktaydılar ve bu yüzden onlar, yurtlarını terk ediyor ve aileleri ile birlikte Rum sınırlarına geçiyorlardı.”²⁰

X. yüzyılda Türk dünyasını temsil eden büyük Türk topluluklarından biri de Oğuzlardı. Oğuzların Hazar Denizi ile Seyhun’un orta yatağı arasında bağımsız bir devletleri vardı. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Oğuz ana kütlesinden iki ayrı kopma oldu. Bunlardan birinci bölüm göç yeri olarak Karadeniz’in kuzeyini, diğer bölüm ise İslam ülkelerini tercih etti. Karadeniz’in kuzeyini kullanarak batıya giden Türk toplulukları ne kadar büyük olursa olsun Bizans engeline çarparak dağılıyor, Bizans politikasının oyunu ile imha ediliyorlardı. Uzun veya kısa bir sürede milli kimliklerini ve varlıklarını yitirerek dağılıyorlardı. Diğer taraftan Anadolu’nun coğrafi durumu buradaki Türk varlığının yerleşmesinde ve kökleşmesinde önemli katkı sağlamıştır. Ayrıca Anadolu’da Türk kimliğinin ve kültürünün korunmasında İslam dini de müspet bir rol oynamıştır.²¹

Alparslan’ın vefatının ardından Artuk Bey’in geri çağırılması ve Anadolu’dan ayrılması ile Süleymanşah’ın yükselişi arasında bir ilişki vardır. Zira Kutalmış, taht mücadelesinde mağlup ve maktul düşünce oğulları Bizans hududuna gönderildi. Bu şehzadeler Artuk Bey’in dönüşü ile fırsat buldular ve Anadolu Türkmenlerini etraflarında toplamaya başladılar. Selçuklu soyundan bir başa muhtaç bulunan bu Türkmenlerin bir kısmı zaten Tuğrul Bey’e ve Alparslan’a ayaklanarak Anadolu’ya kaçmış olan *Yabgulular*²² idi. Anadolu’ya geçen Süleyman Konya ve havalisini Rum

¹⁹ Kafesoğlu, a.g.e., s.83.

²⁰ Sergey Grigoreyeviç Agacanov, **Oğuzlar**, Çev: Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev, VII. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s.314.

²¹ Koca, “Türk Göçleri”, s.656, 660, 661.

²² Selçuklu beylerinden Arslan Yabgu’ya bağlı olan ve onun hapsedilmesinden sonra da Batıya göç eden Türkmen grubu.

hâkimlerinden aldıktan sonra yoluna devam ederek 1075 yılında İznik'i alıp kendisine başkent yaptı.²³ Burada Yabgulular meselesinin de yurt arayışında rol oynadığını görüyoruz.

Sonuç olarak sunu söyleyebiliriz ki büyük göçlerle dünyanın çeşitli yerlerine dağılan Türklerin Anadolu gibi varlıklarını koruyacakları, özelliklerini devam ettirecekleri yerlere ihtiyaçları vardı. Türkler bazı bölgelerde yapılan göçlerin olumsuz sonuçlarını tecrübe etmişlerdi. Bu ve benzeri nedenlerle yurt bulma düşüncesinin geniş Türk kitlelerini Anadolu'ya getirdiğini görmekteyiz.

B. Oğuzların Anadolu'ya Göç Süreci

a. Oğuzların Anadolu'ya Göç Yolları

XI. yüzyıla kadar Orta Asya'dan batıya doğru akan Türk ilerleyişi ve fetihleri, yedi yüzyıl boyu hep Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları takip ederek Tuna Havzası'na uzanmıştır. Balkanlara doğru bu fütuhata yapan özellikle Hunlar, Sabarlar ve Hazarlar, Derbent bölgesinden Azerbaycan ve Anadolu'ya gireceklerdir. Hunlar 350 yılında İtil'den Kuzey Kafkasya'ya uzanan Alan ülkesini işgal ettiler. Derbent üzerinden Anadolu'ya inerek Azerbaycan ve Anadolu'ya iki defa akın yaptılar. 396 ve 398 yıllarında yapılan bu akınlar sırasında Basık ve Kursık adlı iki Hun kumandanı idaresinde Hun süvarileri Derbent üzerinden Azerbaycan yolu ile Doğu ve İç Anadolu'ya ilerlediler. Daha sonra Sabarlar, Belek Han idaresinde 516 yılında Derbent üzerinden Azerbaycan yoluyla Anadolu'ya girdiler.²⁴

Birbirini takip eden dalgalar halindeki asıl Türk göçü ve yayılması, batı istikametinde meydana geldi. Türkler, batı istikametindeki göçlerinde ve yayılmalarında iki yol kullandılar. Bunlardan biri "kuzey yolu", diğeri de "orta yol" şeklinde adlandırılabilir. Kuzey yolunu kullanan Türkler, Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda, Balkanlarda ve Orta Avrupa'da hâkimiyet kurdular. Orta yolu kullanan Türkler ise Orta Doğu İslam ülkelerine hâkim oldular. Daha önemlisi Bizans'a ait Anadolu'yu fethederek burada yurt kurdular.²⁵

²³ Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.281.

²⁴ Kafalı, a.g.m., s.177.

²⁵ Koca, "Türk Göçleri" s.658.

Selçuklular gelmeden önce dahi Horasan'ın Türkmenler ile dolduğunu ve Gaznelilere karşı zaferler kazanıldıkça Oğuzların Türkistan'dan dalgalar halinde Ceyhun'u geçtiklerini ve Balhan Dağı'nı aştığını görüyoruz.²⁶ Dandanakan Savaşı'ndan sonra Oğuzlar (Türkmenler) büyük bir zafer kazanmışlardır. Bu zaferden sonra gittikçe büyüyen dalgalar halinde gelişen "Büyük Oğuz Göçü" Ön Asya, Azerbaycan ve Anadolu'ya yönelecektir. Yedi yüzyıl boyunca devam eden Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara iniş dalgaları bu defa yön olarak değil, fakat mekân olarak şekil değiştirecektir.²⁷

1035 yılının ilkbaharında Selçuklular Amu-Derya'yı geçerek Horasan sınırına geldiler. Mesudi, bunların 700 ile 900 süvariden oluşan küçük bir grup olduğunu belirtmektedir. Ancak Beyhaki, daha sonra ağırlıkların yanında bırakılan aileler hariç 9 bin süvarilik bir Selçuklu ordusundan söz eder. Anlaşılan Amu-Derya'yı geçerek Selçuklulara, önemli bir kesimini Oğuzların ve Kıpçakların oluşturduğu çok sayıda Türk grupları katılmıştır. Selçuklu saflarını daha sonra da Horasan'da Balhan civarının Türkmenleri ve Mâverâünnehir'den gelen Oğuzlar doldurmuştur. Selçuklular Amu- Derya'yı (Ceyhun) geçtikten sonra önce Amul'a yönelip orayı ele geçirdikten sonra Nisa ve Ferave'ye gittiler. 1040 yılında ise Dandankan'da, Gazneli Mesud'a ağır bir darbe indireceklerdir.²⁸

Azerbaycan'da toplanan Türkmenler, Malazgirt Zaferi'ni müteakip Van Gölü'nden Gürcistan'a kadar uzanan Bizans müdafaa hattından süratle geçerek Anadolu içlerine girmişlerdir.²⁹ Kafesoğlu'un bu ifadesinden Azerbaycan'ın Türk göçleri için bir toplanma merkezi olduğunu anlıyoruz.

Bazen Selçuklu ordularının himayesinde, bazen müstakil gruplar halinde sefer yapan ve her yıl biraz daha ilerleyen Türkmenler Azerbaycan'dan Doğu, Orta ve Batı Anadolu'ya kadar yayılıyorlardı. Ancak Malazgirt Zaferi'ne kadar Türkmenler henüz bu ülkede emniyetle oturamamışlardı. Bu sebeple Türkmenler fetih ve istilalarını yaptıktan sonra Azerbaycan ve İran'a dönüyor, bazen de Irak ile Suriye taraflarına çekiliyorlardı. Malazgirt Zaferi ile Bizans'ın mukavemeti kırılıp Artık Türkler

²⁶ Turan, Selçuklular Tarihi, s.113.

²⁷ Kafalı, a.g.m., s.178.

²⁸ Agacanov, a.g.e., s.299, 300.

²⁹ Kafesoğlu, a.g.e., s.83.

karşısında bir ordu kalmayınca Anadolu’da süratle bir yayılma ve yerleşme devri başlar.³⁰ Savtekin’in umumi valiliği zamanında (1075) Şeddadiler tarihi: “*Türkler Erran (Karabağ) beldelerinin ovalarını, dağlarını, tepelerini ve kalelerini doldurdular*” ifadesi ile Azerbaycan’ın dolup boşalması hadisesini tespit eder.³¹

Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlara inen İskit, Bulgar, Uz, Peçenek ve Kuman Türklerinden Bizans kaynaklarında sıkça bahsedilir. Bu Türkler VII. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar Balkanlardan akın ederek Bizans’a zor günler yaşatmıştır. Bulgarların zorlamalarına son vermek isteyen İmparator Nikephoros Phokas (963-969) büyük bir ordu ile hareket ederek Bulgarları 967-968 yıllarında mağlup edecektir. Bu tarihten sonra Bulgar Türkleri kısmen Makedonya’ya kısmen de Anadolu’ya iskân edildiler. Balkanlar’da Uzlar ile Peçenekler arasındaki çatışmalar ve Peçenekler içinde uzun süren iç kavgalar gibi durumlardan istifade eden Bizans pek çok Uz ve Peçenek kütlelerini Vardar Irmağı boylarına hatta İç Anadolu ve Marmara bölgelerine iskân etti.³² Burada Anadolu’ya yapılan Türk göçlerinin başka bir yolu daha olduğu görülmektedir. Balkanlar üzerinden gelen Peçenek, Uz (Oğuz) ve Bulgar gibi Türkler Bizans tarafından Marmara yoluyla Anadolu’ya göç ettirilmişleridir.

Kaynaklarda Balhan ve Irak Türkmenleri adlarıyla anılan Türkmenler (Oğuzlar) başbuğları Arslan Yabgu’nun, Gazne hükümdarı Mahmud tarafından hile ile yakalanıp Hindistan’daki Kalincar Kalesi’ne hapsedilmesi üzerine Horosan’a nakledilerek yerleştiler. Bu Türkmenler daha önce Samanoğulları devrinde buraya gelmiş olan soydaşları ile de birleştiler. Gazneli saldırıları üzerine sayıları 10 bini aşan buradaki Türkmenler, Kızıl, Boğa, Anasioğlu, Dana, Göktaş ve Oğuzoğlu Mansur gibi beylerin önderliğinde harekete Azerbaycan’a gittiler. Daha sonra da Aras üzerinden Doğu Anadolu’ya ve Ermeni illerine akınlar yaptılar. Bu Türkmenlerin bir kısmı Irak-ı Acem’de kalmışsa da asıl büyük kısmı Azerbaycan’a gelmişti. Türkmenler Van Gölü havzasına da akınlar yaparak Bizans generali Haçik komutasındaki kuvvetleri yenilgiye uğrattılar. Özellikle Murat ve Dicle ırmaklarının kolları üzerine yönelen akınlarda pek çok ganimet ve tutsak ele

³⁰ Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.277.

³¹ Turan, **Türkiye**, s.67.

³² Kafalı, a.g.m., s.180.

geçirmişlerdi. Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgelerine giren bu Türkmenler, Selçuklu sultanı Tuğrul'un buyruğu üzerine genellikle buralardaki Selçuklu vasalı emirlerin yanında Bizans'a akınlarda bulunuyorlardı.³³

Anadolu'nun fethini takiben Gürcü krallarının Oğuzlara karşı kuzeydeki Kıpçaklardan yardım istediği ve bunların birbirini takiben iki parti halinde Gürcistan coğrafyasına indikleri bilinmektedir. Eski Türk dinini muhafaza eden bu Kıpçakların göçleri birinci partide kırk bin çadır ve ikinci partide yüz bin çadıra miktarına ulaşmıştır. Başlarında Koçak Han adlı bir bey vardı. Bu çerçevede Türkleşme Anadolu'nun doğusunda Gürcü toprakları üzerinden de devam etmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesinde Oğuzlar esas olmakla birlikte, Karadeniz'in doğu bölümleriyle bugünkü Batum, Acara ve Azgur çevresinin Türkleşmesinde de Kıpçaklar rol oynamıştır.³⁴

Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın, 1075 senesinde İznik'i fethedip Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurması büyük muhacerete daha geniş bir mahiyet verdi. Büyük Türk muhaceretinin son durağı halini alan Anadolu'ya vaki nüfus hareketleri, Azerbaycan üzerinden uzun süre oluk gibi akan insan dalgalarını bu memlekete sevk ediyordu.³⁵ Anadolu'da Türklerin yerleşik hayata geçmeye başlamalarına rağmen konar-göçer yaşamın fazla olmasının en önemli nedeni Azerbaycan- Errân ve Orta Asya'dan bu ülkeye arkası kesilmeden vuku bulan göçlerdir. Bu devamlı göçler aynı zamanda Selçukluların Haçlı Seferlerinin başlamasından sonra Anadolu'da varlığını devam ettirmesinde ve sonrasında Yakın Doğu'nun en kuvvetli devleti durumuna yükselmesinde pek mühim bir amil olmuştur. Türk konar-göçer unsuru yani Türkmenler bilhassa uçlarda oturuyorlardı. Orada akıncı ve muhafız kuvveti olarak vazife gördükleri gibi, düşman topraklarında yurt tutmak suretiyle fetihleri kolaylaştırıyorlar çok kez de kendileri fetihlerde bulunuyorlardı.³⁶

³³ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, I. Baskı, TTK Yay., Ankara 2014, s.39,41.

³⁴ Kafalı, a.g.m., s.184.

³⁵ Turan, **Türkiye**, s.67.

³⁶ Faruk Sümer, **Oğuzlar**, VI. Baskı, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s.155.

b. Büyük Selçukluların Türkmenleri Batıya Yönlendirme Politikası

Dandanakan Zaferi'ni müteakip, Selçuklu Türkmen devletinin kurulduğunu duyan Oğuzlar, artık sel halinde İslam ülkelerine akmaya başladılar. Selçuklu hükümdarları *İslam'ın sultanı sıfatı* ile İslam'ın eski düşmanı Bizans İmparatorluğuna karşı Türkmenleri gönderip ve orduları ile bu göçlere yol açarken aynı zamanda İslam *cihad mefkûresini* ve Türklerin kadim *cihan hâkimiyeti* ideallerini gerçekleştirmiştir.³⁷

Dandanakan yenilgisiyle tamamen beli kırılmış olan Gazneliler Selçukluların yayılma ve genişleme politikalarının önünde direnme güçlerini tamamen yitirmişlerdir. Kendi içinde bölünmenin eşiğindeki Karahanlılar da pek farklı durumda değildi. İslam ülkelerinin çeşitli sahalarda hüküm süren mahalli iktidarın sahipleri ise Selçukluların gittikçe artan güçleri karşısında boyun eğmekten başka şansları yoktu. Bu duruma göre Selçukluların karşısında iki büyük rakip vardı. Bunlardan biri Anadolu'ya hâkim Bizans İmparatorluğu, diğeri ise Mısır, Filistin ve Suriye'ye hâkim Fatımi Devleti'ydi. Artık bundan böyle Selçuklu önlerine çıkan fırsatı iyi bir şekilde değerlendirecek ve daima Batıya dönük bir genişleme ve yayılma siyaseti takip edeceklerdir. Bunun için başta devletin kurucusu Tuğrul Bey olmak üzere onu takip eden Alparslan ve Melikşah gibi Büyük Selçuklu Sultanları daima belirli bir plan dâhilinde hareket etmişlerdir. Bu arada da Anadolu'ya birçok sefer ve akın düzenlediler.³⁸

Büyük Selçuklu Devleti, kurulduktan sonra merkezi bir idare ve yasa düzeni oluşmaya başladı. Bu durum konar-göçer hayat tarzı ile pek uyuşmayan bir yönetim tarzıydı. Artık devlet için en önemli meselelerden birisi, geçimleri için konar-göçer yaşayan Oğuzlara yaylak ve kışlak mahalleri bulmaktı. Bunun sonucu Selçuklu merkezi idaresi onları merkezi idareden uzak bölgelere yani batı uç bölgelerine doğru yönlendirmeye başladı. Bu yönlendirme siyaseti önce Azerbaycan yönüne doğru oldu. Sevk edilenler daha çok Arslan Yabgu'ya ve onun oğullarına bağlı olanlardı.

³⁷ Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.113,116.

³⁸ Salim Koca, "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.106-108.

Azerbaycan'a doğru yönlendirilmeden sonra Anadolu'nun doğu, orta ve batı kentlerine doğru sürekli akınlarda bulunuldu.³⁹

Müslüman beylerince "Başbuğ" olarak tanınan Tuğrul Bey, Türkmenlerin yağmacılık yapmasını önlemek zorunda kalmıştı. Fakat Tuğrul Bey, gücünün en önemli dayanağının Türkmenler olduğunu biliyordu ve yağmacılık onlar için savaşın tek önemli amacıydı. Bir çözüm yolu vardı. İran'ın kuzeyinden geçen yolu takip ederek Bizans'a ait olan Ermeni yöresine ve Anadolu'ya gitmekti. Orta Asya'daki "gazilerden" öğrendikleri yöntemlerle Bizans'a karşı kutsal bir savaş açılabilirdi. Böylece İslam uğrunda Türkmenleri buralara göndermek faydalı olacak, Tuğrul Bey de saygınlık kazanacaktı. 1049'da İbrahim Yınal'ın ve 1054'te Tuğrul Bey'in Anadolu'ya yaptıkları akınların nedenleri bunlardı.⁴⁰

Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, İbrahim Yınal'ın Türkmenleri Anadolu'da cihad yapmaya çağırması ile ilgili bilgiler verir. Buna göre: Oğuzlardan pek çoğu Mâverâünnehr'den İbrahim b. Yınal'a geldi. İbrahim b. Yınal onlara "Biz, sizlerin bizim yanımızda kalmanızdan (yiyecek ve diğer şeyler bakımından) dolayı sıkıntıya düşüp tedirgin oluyoruz. Bu nedenle bizim sizlerle birlikte Rum'a (Anadolu'ya) gidip orada cihad yapmamız, en iyi, doğru ve isabetli bir iş olur" dedi. Bunun üzerine Oğuzlar, Anadolu'ya yöneldiler. Daha sonra İbrahim Yınal da Anadolu'ya yönelip ileri harekâtına devamla İstanbul'a on beş günlük uzaklığa kadar yaklaştı. Bu harekâtı sırasında İbrahim b. Yınal, Bizanslılardan 100 binden fazla tutsak ve koyun ele geçirdi; aldığı tutsaklardan da dört bin zırh aldı, daha sonra o kendisine getirilen 10 bin sığır ile ülkesine geri döndü.⁴¹

Anadolu politikasını oldukça önemseyen Selçukluların, hanedan üyelerini ve büyük komutanlarını akınlar için gönderdikleri görülmektedir. Selçuklu ile Bizans arasındaki ilk karşılaşma Vaspurakan sınırındaki Büyük Zap suyu kenarında meydana geldi. Selçuklu kuvvetlerinin pusuya düşürülmesi sonucu Selçuklu şehzadesi Hasan Bey başta olmak üzere pek çok Selçuklu beyi şehit edildi. Ancak

³⁹ Şahin, a.g.m., s.247.

⁴⁰ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, E Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1984, s.41.

⁴¹ Abdurrahman İbnü'l-Cevzi, **el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem**, Çev. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2014, s.11.

Selçuklular bu yenilginin intikamını almakta pek fazla gecikmediler. Tuğrul Bey tarafından Anadolu'ya gönderilen İbrahim Yınal ve Kutalmış idaresindeki Selçuklu ordusu Hasan Kale Savaşı'nda Bizans ordusunu mağlup ettiler.⁴²

İmparatorluğun kendileri için elverişli bölgelerini dolduran ve büyük çoğunluğunu Oğuzların teşkil ettiği kalabalık Türkmen kütlelerini Selçuklu idaresi, pek isabetli bir görüş ile Anadolu'ya doğru Bizans sınırlarına sevk etmiştir ki, böylece bir yandan İran'ın muhtelif bölgelerinde ve Irak'ta sebep oldukları maddi zararlar ve asayişsizlik önlenmiştir. Bir yandan da bozkırlı Türkmenleri cazip bir tabii coğrafyaya ve iklim şartlarına sahip Anadolu'nun gelecekte daha kolay fethedilebilecek derecede yıpratılması sağlanmış aynı zamanda İslam âleminin kadim düşmanı Bizans'ı Türkmen kütlelerinin darbeleri altında çöktürme fırsatı yakalanmıştı.⁴³ Bu nedenle Büyük Selçuklu yönetimi, daha serbest hareket eden Türkmen gruplarını daha planlı ve programlı hazırlanan akınların içine almaya çalışmıştır. Örneğin Yabgulu Türkmenleri, Mansur, Göktaş, Boğa, Dana, Kızıl ve Anasıoğlu gibi beylerin idaresinde Irak, Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgelerine girmişlerdi. Bizans topraklarından daha çok Güneydoğu Anadolu'daki Müslüman arazilerine akınlar düzenleyince Tuğrul Bey'in, Azerbaycan'a dönüp buradaki Selçuklu emirleri idaresindeki akınlara katılmaları şeklindeki emrine uyararak geri dönmüşlerdir.⁴⁴ Diyarbekir Mervani Emiri Nasuruddevle, bu Oğuz akınlarını Tuğrul Bey'e şikâyet etmiştir. Selçuklu Sultanı ona gönderdiği cevap mektubunda karşılık olarak şunları söylemiştir: “Sen hudut (sugur: uc) emirisin; onlara mal verip kâfirlere (Bizanslılara) karşı kendilerinden faydalanmalısın. Zira onların maksatları Ermeni memleketleridir.”⁴⁵ Tuğrul Bey'in bu ifadesi Türkmenleri Batıya yönlendirme siyasetini açıkça gözler önüne sererken aynı zamanda uç anlayışı ile yurt bulma görevi arasındaki ilişkiyi de bize güzelce aksettirmektedir. Diğer taraftan Türkmenlerin hedeflerinin özellikle hedeflerinin Ermeni coğrafyasına dönük olması bize Çağrı Bey'in Anadolu'ya yaptığı hareketini hatırlatmaktadır ki Türkmenlere bu yolu yine Selçuklu yöneticileri açmıştır. Tuğrul Bey'in güttüğü amaçlar

⁴² Yusuf Ayönü, “Selçuklu-Bizans İlişkileri”, **Türkler**, c.IV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.598.

⁴³ Kafesoğlu, a.g.e., s.83.

⁴⁴ Ayönü, a.g.m, s.598.

⁴⁵ Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.113.

Alparslan'ın izlediği siyasette bulunmakla beraber, o bir adım öteye gitmiştir. Artık Irak ya da Orta İnan'da kalmak zorunda bulunmayan Türkmenler Orta Anadolu'ya kadar büyük çapta akınlara girişmişlerdir.⁴⁶ 1069 yılında Afşin, Sunduk, Ahmetşah, Türkman, Demleçoğlu Mehmet, Duduoğlu, Serhenkoğlu ve Arslantaş komutasındaki Selçuklu kuvvetleri doğu, güneydoğu ve güney bölgelerinde Anadolu'ya akınlara başladılar. Türkmenlerin özellikle Orta Anadolu'nun önemli kenti olan Konya'ya girdiğini öğrenen İmparator Romen Diyojen Selçuklu kuvvetlerine dönüş yolunda vurmak için Sivas üzerinden Kayseri'ye geldi. İmparatorun bu planın tespit eden Selçuklu kumandanları, Toroslar üzerinden güneye inerek Halep'u ulaşmayı başardılar. Öte yandan Bizans'a sığınan emir Erbasan'ı izlemekte olan Afşin, batı yönünde ileri harekâtına devamla Kayseri-Sivas havalisindeki kale ve kentlere yıldırım hızında akınlar yaptıktan sonra Afyon-Uşak-Denizli kesimine girip, Honas ve Laodikya şehirleri üzerinden Marmara kıyılarına kadar ileri harekâtını sürdürdü.⁴⁷ Diğer taraftan 1070-1071 yıllarında Suriye'ye, Nâvekiye Türkmenleri geldiler. Bunların daha sonra Erbasan ile Anadolu'ya gittikleri anlaşılıyor.⁴⁸

Sonuç olarak Selçuklu ve Osmanlı gibi tarihin önemli imparatorluklarını kuran Oğuz kavmi, Sir-Derya Havzasından, Aral ve Hazar Denizi sahillerinden garba doğru göçerek binlerce kilometre uzakta bulunan Anadolu'ya gelmiş, burayı yaklaşık elli yıllık bir mücadeleden sonra kendisine vatan yapmıştır. Üzerinde birçok kavim yaşadığı halde, kıtalar arası bir köprü vazifesi gördüğü halde Anadolu hiçbir zaman Türk istilası devrinde olduğu gibi, etnik, kültürel ve dini bakımdan bu derece külli ve süratli bir inkılabı uğramamıştır.⁴⁹ İşte bu külli inkılabın ve büyük etnik değişimin ortaya çıkmasında Büyük Selçuklu Devleti'nin uyguladığı batıya yönlendirme siyasetinin rolü çok fazladır.

⁴⁶ Cahen, a.g.e., s.44.

⁴⁷ A. Sevim-E. Merçil, a.g.e., s.72,73.

⁴⁸ Sümer, a.g.e., s.153.

⁴⁹ Turan, **Türkiye**, s.70.

c. Malazgirt Savaşı'nın Sonuçları

Türk ordularının savaş meydanlarında kazandıkları başarılar sürekli batıya doğru akan Türk topluluklarının tarihinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu sorumluluğun bilincinde olan Türk başkomutanları da Türklüğün varlığı için çok önemli zaferler kazanmışlardır. Bunların en önemlilerinden biri hiç şüphesiz Malazgirt Savaşı'dır. Özellikle Malazgirt ve Miryokefalon zaferlerinin ortaya çıkardıkları tarihi sonuçlar üzerinde durmak gerekir. Çünkü Malazgirt Zaferi'nden sonra İslam toplulukları gibi Türklerin de önceleri "Diyar-ı Rum" dedikleri Anadolu, "Türkiye" yani Türk vatanı haline getirilmiştir.⁵⁰

Yeni imparator Romanus Diogenes, daha önce bir kumandandı ve Türklere silahlı güçle karşılık vermeye kararlıydı. Ordularının hudutlarda toplanmasıyla savunmasız kalan gerideki topraklarına Türk güçlerinin saldırılar düzenlemesine engel olamadı. Ama 1071 yılında ağır bir darbe indirmeye hazırlandı. Türk ordusunun kargaşa içinde olduğu izlenimine kapılmış olabilir zira Türk ordularının hızlı hareket edebilme yeteneğiyle önceden belirlenmiş bir yerde toplanma yeteneği ona böyle bir görünüm vermeye uygundu. Alparslan ise durumunun sağlam olduğuna inanıyordu çünkü o sıralar Mısır'a doğru sefere çıkmıştı. Diğer taraftan Bizans ordusu hantaldı ve yönetilmesi güçtü. Hiç kuşkusuz Sultan'ın ordusundan çok daha kalabalıktı. Her ırktan paralı askerlerden oluşmuştu ve bunlar sık sık birbirlerine ve İmparatora karşı ayaklanıyorlardı. Önce Müslümanların eline geçmiş sonra da Bizans'a tekrar bağlanmış olan hudut kalesi Malazgirt'te iki ordu 1071 Ağustos'unda karşı karşıya geldi. Alparslan nasıl yaptıysa yaptı, Türk akıncılarına özgü bir tuzak kurarak kaçıyormuş gibi görünerek Bizans ordusunun çözülmesini sağladı.⁵¹ Malazgirt'te Türk askeri gelenekleri ve savaşçı yeteneklerinin büyük rol oynadığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda gelişmiş Türk askeri taktiklerinin sayıca çok daha fazla ordulara karşı başarı kalitesini de ispat etmektedir. Malazgirt Türk askeri stratejilerinin büyük başarıyla ortaya koyulduğu bir savaştır.

⁵⁰ Salim Koca, "Diyâr-ı Rum'un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.220.

⁵¹ Cahen, a.g.e., s.46,47.

Büyük Selçuklu Devleti'nin Türk tarihinde oynadığı en önemli siyasi ve askeri rol, hiç kuşkusuz Malazgirt Zaferi ile (1071) Anadolu'yu Türklüğe açmasıdır. Bu zaferden sonra Kutalmışoğulları, başta olmak üzere Artuk, Tutak, Danişmend Ahmet Gazi, Mengücek Gazi, Ebu'l-Kasım, Kara-tigin, Boldacı, Çubuk gibi Selçuklu ve Türkmen beyleri Anadolu'nun fethine girişerek 15- 20 yıl gibi kısa bir süre içinde Anadolu'nun büyük kısmını ele geçirmişlerdir. Bu fetihlerin en önemli özelliği ise en baştan beri kalıcı bir karakter taşımış olmasıdır. Çünkü göç hareketi ile siyasi teşkilatlanma birlikte yürütülmüş, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde birçok Türk-İslam devleti ve beyliği meydana çıkmıştır. Bunlar şunlardır: İznik merkez olmak üzere Marmara sahilleriyle Toros dağları arasında Türkiye Selçuklu Devleti; Sivas, Niksar, Tokat, Amasya, Kayseri, Malatya ve çevresinde Danişmendliler Beyliği, Erzincan, Divriği, Kemah ve Şebinkarahisar'da Mengücekliler Beyliği, Erzurum, Bayburt ve çevresinde Saltuklular Beyliği, Harput'ta Çubuk Oğulları ve İzmir çevresinde Çaka Beyliği'dir.⁵²

Malazgirt Muharebesi'nin başında sağ kolda yer alan Uzlular ve Peçeneklerin karşılarındakilerin savaş naralarından onların kendi soydaşları olduğunu anlamaları üzerine topluca oklarını Bizans saflarına çevirdikleri ve başbuğları Tamiş idaresinde Selçuklulara katıldıkları görülecektir. Bu milli tarihimiz bakımından üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken bir husustur.⁵³

Malazgirt Zaferi'nin akabinde Türkmen süvarileri derhal Adalar denizi sahillerine ve boğazlara kadar ulaştılar. Hatta Selçuklu Türkleri, daha büyük fetihleri hazırlayabilmek için ilk başkent olarak İznik şehrini seçtiler. Bu tarihten sonra Türkler sürekli ilerlerler ve Haçlı Seferleri sırasında Bizans, son nefes alma teşebbüslerini yapsa da artık Selçuklular karşısında duracak gücü kalmamıştır. Mıryokefalon sonrası Selçuklular açısından mühim bir dönem olmuş ve Anadolu'ya Türk mührünün güçlü bir şekilde abideleriyle, eserleriyle vurulmaya başlandığı dönem açılmıştır. Sultan Alâeddin Keykubad zamanında Türkiye Selçuklu Devleti'nin altın çağı yaşanmış Karadeniz sahillerinde Sinop'un fethinden sonra Akdeniz sahillerinde de Alaiye'nin alınması dolayısıyla Selçuklular iki deniz

⁵² Koca, "Türk-İslam Devletleri" s.27.

⁵³ Kafalı, a.g.m., s.181.

arasında bir “deniz kuvveti” haline gelmiştir. Bizans içten içe bitmiş olmasına rağmen Selçukluların 1243 Köseadağ Savaşı’nı kaybetmeleri ve Moğolların fiilen Anadolu’ya girmeleri zayıf Bizans karşısında Selçukluları zaafa düşürecektir. Ancak Selçukluların son döneminde uç bölgelerde yaşayan Türkmen beyleri Batı Anadolu ve Marmara’ya doğru yeniden fetihlere başlayacaktır.⁵⁴

Uçlarda yapılan akınlar, Moğol baskısı nedeniyle yavaşlayan, Malazgirt sonrası Selçuklu fetihlerinin bir devamıdır. Uç gazileri yaptıkları gazalarla Malazgirt’ten sonra başlayan Türk ilerleyişini ve fütuhatını sürdürmüşlerdir. Uçların faaliyetlerini bu açıdan Bizans karşısındaki Türk ilerleyişi sürecinin devamı olarak değerlendirebiliriz.

Anadolu’nun fethini takiben Sir Derya ve Maverâünnehir’deki Oğuz ilinin geri kalan kısmı da Anadolu’ya akmaya başlamıştır. Birbiri ardınca gelen göç dalgaları Anadolu satırlarına yayılarak yerleştiler. Oğuz ilinin 24 boyu Anadolu’nun iskânında her biri bir bölgeyi yurt tutup Anadolu’yu vatan haline getirdi. Malazgirt Zaferi’ne kadar asırlar boyu “cihad sahası” olan Anadolu Türklere vatan olmakta ve cihad sahası da Balkanlara doğru itilmekteydi.⁵⁵

Malazgirt Zaferi’nin ardından Büyük Selçuklu komutanları Anadolu’nun fethi için batıya gönderilmişti. Onlarla beraber Selçuklu ailesinden olan Kutalmış’ın oğulları da Anadolu’nun fethedilmesinde vazifelendirildi. Kutalmışoğullarından Mansur’un ölümünden sonra Anadolu’nun hâkimiyeti Süleymanşah’a kaldı. Büyük Selçuklu hükümdarı Melikşah, bir menşur göndererek Anadolu’daki hâkimiyetini tanımış ve ona “sultan” unvanını vermiştir. Süleyman bu unvandan başka “şah” lakabını takınmış ve aynı zamanda Müslüman olmayan kavimlerle yapılan muharebelerde galip gelen veya onlardan ülke açan büyük İslam serdarlarının kazandıkları “Gazi” unvanına da nail olmuştur. Sadece Anadolu sultanı Süleyman Şah değil, Anadolu fethine iştirak eden diğer büyük Türk emir ve beyleri de bu

⁵⁴ a.g.m., 181, 182.

⁵⁵ a.g.m., s.185.

şerefli unvana nail olmuşlardır.⁵⁶ Malazgirt Savaşı'nın sonuçlarından biri de Anadolu'da gaza idealin ve gazilik anlayışının giderek yaygınlaşmasıdır.

1071 yılında Bizans'ın ordusu ve teşkilatı tamamen çökertilmiş ve bundan sonra Sultan Alpaslan'ın emri ile Anadolu'nun fethi başlamıştır. Türk ilerlemesi karşısında Bizans sürekli gerilerken Ermenilerin tutumu olumlu olmuştur. Zira Anadolu'nun yerli halkı inançlara ve kültürlere saygılı oldukları için birçok şehrin kapılarını Türklere açmışlardı. Mesela Ermeniler, Bizans idaresinden sürekli nefret etmişlerdir. Bizans kendi halkı arasında Türklere karşı bir direniş meydana getirseydi Türk ilerleyişi bu kadar hızlı olmazdı. Ancak yıllarca uyguladığı yanlış dini ve iktisadi politikalar yüzünden kendi halkının desteğini yitirmiştir.⁵⁷

d. Moğol İstilasından Sonra Anadolu'ya Türk Göçleri

d. a. Moğol İstilasının Sonuçları

Uç teşkilatının doğuşunu açıklayabilmek için Türkmen göçlerini iyi değerlendirmek gereklidir. Anadolu'ya yapılan Türkmen göçlerinin önemli bir kısmı da Moğol istilası sürecinde gerçekleşmiştir.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Oğuzlar kitleler halinde Anadolu'ya gelmeye başladılar. Bu göç dalgalarına önce Azerbaycan ile Anadolu'nun doğu uç bölgelerinde sıkışmış halde bulunanlar ve sonra da uçlara göre daha içeride olanlar katıldılar. Anadolu'ya gelen bu göç dalgası 1221-1260 yılları arasındaki Moğol istilaları sırasında daha büyük boyutlara ulaştı. Moğol istilası sırasında Türkistan'ın geniş ölçüde tahribe uğraması, bu dönemde Anadolu'ya yerleşik unsurların da gelmesinde rol oynadı. Gelenler arasında Karluk, Halaç ve Kıpçak gibi Türk kavimleri de vardı. Bunun sonucu olarak Anadolu'nun demografik, topolojik ve kültürel yapısı hızla değişti. Ancak bu değişikliği asıl sağlayan unsur, Anadolu'da yaygın olarak Türkmen adıyla bilinen Oğuzlar olmuştur.⁵⁸ Birkaç asır süren muhaceret ve Türkleşmenin ikinci büyük safhasını, Moğolların önünden kaçan Türk

⁵⁶ Mükrimin Halil Yınanç, "Anadolu'nun Fethi" **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.202.

⁵⁷ Salim Koca, "Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri", **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.484,485.

⁵⁸ Şahin, a.g.m., s.247.

kavimlerin Anadolu'ya gelişleri ve on üçüncü ile on dördüncü asırlarda Orta Anadolu'dan sahillere yayılmaları teşkil eder.⁵⁹

Moğol istilasının önünden kaçarak muhaceret edenler sadece konar-göçer Türkmenler olmamıştır. Türkistan'da yerleşik hayata geçmiş Türkler de yerlerinden koparak geldiler. Aşağı ve Orta Seyhun bölgelerinde iktisadi hayat X. yüzyıldan itibaren gelişmiş ve XIII. yüzyıl başlarında yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak adı geçen bölgelerde şehir hayatı gelişmiş ve yeni şehirler kurulmaya başlamıştır. Oğuzlardan kalabalık bir bölümün konar-göçer hayat tarzını bırakıp yerleşik düzene geçmelerinde en büyük etmen İslamiyet'in Oğuzlar arasında kabul edilmesiydi. Yerleşik Oğuzlar, konar-göçer Oğuzların siyasi faaliyetlerine ve göçlerine büyük ölçüde katılmamış ve Moğol istilasına karar bu şehirlerde oturmaya devam etmiştir. Moğol istilasıyla yerleşik Oğuzların önemli bir kısmı Horasan ve İran'a göçtüler. Moğol tehlikesinin devam etmesi üzerine bunlar Anadolu'ya kadar göçlerine devam ettiler.⁶⁰ Anadolu'ya büyük ölçüde bir muhaceret dalgası da XIII. asrın ilk çeyreğinde, Moğolların şarki İslam ülkelerini istilası üzerine gelmiştir. Selçuklu İmparatorluğunun bir tehcir ve iskân siyaseti olarak tatbik edilmeye başlanan Türkmen göçleri böylece daha sonra da devam ederek, Azerbaycan, Elcezire, Kuzey Suriye ve özellikle de Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamıştır.⁶¹

Anadolu'da işgal kuvveti olarak gönderilmiş Moğollar, başlıca Tokat, Amasya, Çorum, Kırşehir, Kayseri ve Sivas çevresine yerleştirilmiştir. Bunlara umumiyetle "*Tatar*" adı verilmiştir. Bu gelenlerin hepsi Moğol menşeli olmayıp, aralarında Uygur ve diğer Türk kavimlerinden zümreler de vardır.⁶²

Moğollardan önce Ön Asya'da Müslüman ve Türk hâkimiyetlerinin çoğunlukta olduğu bölgelerde siyasi, dini, iktisadi ve ticari bir bütünlük yoktu. Gerek bunların kendi aralarındaki çatışmalar, gerekse XI. yüzyıl sonlarında İslam ülkelerine musallat olan Haçlı Seferlerinin meydana getirdiği kargaşa Doğu'da parçalanmış bir yapının ortaya çıkmasında rol oynadı.1220'li yıllarda başlayan Moğol saldırıları da

⁵⁹ Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.280.

⁶⁰ Tüysüz, a.g.m., s.283.

⁶¹ Kafesoğlu, a.g.e., s.84.

⁶² Kemal Göde, "Eratnalı Tarihine Genel Bir Bakış (1327-1381)", **Türkler**, c.VI.Yeni Türkiye Yay. Ankara 2012, s.798.

bu durumu tam bir yıkım haline getirdi. Birçok şehir, kültür, medeniyet ve ticaret merkezi ile önemli bir nüfus yok oldu.⁶³

Moğollar ilerleyişleri boyunca geçtikleri yerlerde hayal bile edilmeyecek zalimlikte izler bıraktılar. Batıdan doğuya gittikçe Selçukluya komşu topraklarda yaşayan yerel nüfus üzerine korku ve dehşet yayılıyordu. Bu durum en sonunda paniğe kapılmış insan sürüleri kaçıp evlerini ve topraklarını işgalcilere kaptırana kadar devam etti. Masum köylülerden oluşan kalabalıklarının içine kanunsuz kişiler ve zararlı dervişler karıştı. Kötü niyetli dervişler politik amaçları için halkı kışkırtıcılar haline geldiler.⁶⁴

Batı Anadolu'da Türk akınları özellikle ani ve set bir şekilde yapılmamıştır. Böylece akınları sürekli sürdürecektir şekilde bölge canlı tutulmaya çalışılmış ve hatta zaman zaman çeşitli şekillerde beslenmiştir. Fakat Selçukluların inkırazına sebep olan Moğol akınları bu anlayışın alt üst olmasına vesile olmuştur. Zira Moğolların önünden kaçan kalabalık Türkmen toplulukları Batı Anadolu Bizans sınırına yani uç hattına yığılmıştır.⁶⁵ Diğer taraftan Anadolu'ya yoğun göçler olurken Moğol hâkimiyetinin kurulması üzerine Türkmenlerin bir kısmı da Anadolu'dan ayrılmıştır. Örneğin XII. yüzyılın birinci yarısında Halep bölgesinde yaşayan Türkmenlerin başında Dudoğlu ve Kongur adlı beyleri görüyoruz. Moğolların Anadolu'yu hâkimiyetleri altına almaları üzerine Suriye'ye kalabalık bir Türkmen kütlesi göç etti.⁶⁶

Moğol işgali sırasında iskân sahası olarak uçlar daha çok önem kazandı. Moğollardan kaçan farklı sosyal tabakalara mensup kitleler, kendileri için sığınılacak yer olarak uçları görmüş ve eskiye oranla daha kalabalık Türkmen grupları uçlarda toplanmaya başlamıştır. Öte yandan Moğolların hâkimiyetlerini uçlara

⁶³ Mehmet Tezcan, **Klasik ve Orta Çağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya**, Serander Yay., I.Baskı, Trabzon 2012, s.356.

⁶⁴ Tamara Talbot Rice, **Anadolu Selçuklu Tarihi**, Çev. Tuna Kaan Taştan, Nobel Yay., Ankara 2015, s.73

⁶⁵ Ferudun M. Emecen, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası**, I. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.286.

⁶⁶ Sümer, a.g.e., s.154.

ulaştırılmamaları, uç Türkmenlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarına ve beyliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶⁷

Orta Asyalı birçok fakihin eserleri bugün Türk kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu bir tesadüf değil bir tarihi gerçekliktir. Bu yapıtların özellikle Moğol istilasından kaçan ve Selçuklu hükümdarlarının cömertliği nedeniyle bu ülkeye sığınan göçmenlerce getirilmiş olmaları mümkündür.⁶⁸

d . b . Türkmenlerin Uçlara Yığılması Meselesi

Anadolu'nun Türkleşmesi birden değil uzun bir tarihi süreç içinde gerçekleşmiştir. Çünkü Türklerin hepsi Anadolu'ya aynı zamanda gelmemiştir. Göç dalgaları ardı arkası kesilmeden devam etmiş zaman zaman da büyük kitleler halinde gerçekleşmiştir. Örneğin Şahinşah'ın kısa saltanat döneminde (1110-1116), Sultan II. Kılıçarslan saltanatında (1155-1192) ve Moğol istilası sırasında Anadolu'ya büyük Türkmen kitleleri gelmiştir. Bu kitleler genelde hayat tarzlarına uygun, kendilerine hareket serbestliği sağlayan uçlarda toplanmışlardır. Yeni gelenlerle uçlardaki sayıları ve kuvvetleri devamlı artmıştır.⁶⁹

Moğol zaferinin duyulmasının üzerine Anadolu'da panik baş gösterdi. Güvenlik arayışında olanlar Kastamonu yöresine ve Antalya'ya kaçıyorlardı. Türkmen konar-göçerler, Selçuklu şehirlerine giriyorlardı.⁷⁰ Köseadağ Savaşı sonrası meydana gelen bu gelişmeler uçlara yığılma olgusunu açıkça göstermekteydi.

Moğol istilası Yakın Doğu'yu kapladıktan sonra Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası başlamıştır. XIII. asırda bu göç dalgası Anadolu'nun her yerinde Türk nüfusunu çoğunluk haline getirdi. Anadolu'ya gelen İranlılar, Moğollar gibi diğer kavimler de zaman içinde Türklerin içinde kaybolarak Türkleşmişlerdir. Anadolu'ya gelen nüfusun büyük çoğunluğu iskân edilmiştir. Türkler bozkırlarda yaşamaya alışık oldukları için daha çok ovalara yerleşmişlerdir.⁷¹

⁶⁷ Çetin, a.g.m., s.265.

⁶⁸ Cahen, a.g.e., s.250.

⁶⁹ Koca, "Diyar-ı Rum", s.250.

⁷⁰ Rice, a.g.e., s.75.

⁷¹ Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, Hayat Yay., Konya 1964, s.78,79.

Moğol baskısı ile Selçuklu Devleti gittikçe yıkılırken, uçlarda Türkmen beyliklerinin zuhur ve bağımsızlıkları ile Anadolu'da yeni bir Türkleşme devri başlar. Moğol istilasının dehşeti önünden kaçan büyük bir kalabalıkla Anadolu'ya giren Türkmenler, Selçuklu Devleti hududunda yığılarak burada konar-göçer nüfusun yoğunluğunu ve Bizans topraklarına tazyiki artırdılar. Süratle yağma ve yeni fetihlere giriştiler. Bir İslam coğrafyacısına göre 1261 öncesinde Denizli havalisinde 200.000, Kastamonu bölgesinde 100.000 ve Kütahya-Afyonkarahisar arasında 30.000 çadır halkın yani takriben beş milyon konar-göçer Türkmenin yaşadığını söyler. Bu suretle Selçuklu Devleti iç bölgelere ve ovalara hâkim iken Türkmenler hudutlara (uç) ve dağlara hâkimdiler.⁷²

Başta Denizli ve yöresi olmak üzere Batı uçlarında kalabalık bir Türkmen kitlesi toplanmıştır. Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmen kitlelerinin özellikle batı uçlarına yerleştirilmesiyle bu sayı daha da artmıştır. Bir Arap coğrafyacısının bildirdiğine göre, XIII. yüzyılın ortalarında Denizli, Kütahya, Afyon ve Eskişehir civarında 200 bin, Kastamonu civarında 100 bin, Ankara civarında da 30 bin çadırlık büyük Türkmen kitleleri görülmüştür. Bu günkü sayı ile bu 2 ila 2.5 milyonluk bir nüfus demektir.⁷³

Kütahya dolaylarında eskiden beri mühim bir Türkmen kitlesi vardı. 1277 yılında bu bölgede Gemiyanlıların yaşadığı görülüyor. Bunlar 1240 tarihinde Malatya bölgesinde oturuyorlardı. Moğol baskısı üzerine Kütahya tarafına geldiler. Batı Anadolu'nun diğer bölgelerine de Aydınogulları, Saruhanoğulları ve Karesioğulları göç ederek beyliklerini kurdular. Bu fetihler XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde sona ermişti. Marmara Bölgesi'ni ise Söğüt yöresinde yaşayan Osman Bey ve oğulları fethettiler.⁷⁴ Diğer Türkmen beyleri gibi Germiyanoğullarının da 1243 Köseadağ mağlubiyetinden sonra Anadolu'da artan Moğol baskısı neticesinde 1277 yılından evvel Batı Anadolu'ya göç ettikleri ve Kütahya, Afyon ve Denizli civarına yerleştikleri anlaşılmaktadır. Germiyanoğulları, Alişiroğlu Hüsameddin'in

⁷²Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s.106,107.

⁷³ Salim Koca **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Berikan Yay., Ankara 2012, s.81.

⁷⁴ Sümer, a.g.e, s.178.

idaresinde Denizli hâkimiyeti için Selçuklu veziri Sahip Ata ve müttefiki Moğollarla yaptıkları mücadelelerde başarılı olmuş ve bölgedeki nüfuzunu sağlamlaştırmıştır.⁷⁵

Anadolu'daki çeşitli yer adları Türkmenlerin coğrafi bakımdan buldukları bölgelerin tespitinde yardımcı olmaktadır. Bu adların, konar-göçerlerin çoğunlukla geldiği yer olan, Anadolu'nun güney ve kuzey kısımlarında batıdan doğuya doğru uzanan Toroslar ile Karadeniz dağlarının iç eteklerinde yoğunlaştığı görülüyor. Yoğunlaşılacak bölgeler kuzeyde daha çok dağ silsilelerinin iç kesimlerinde yer alan Bolu, Kastamonu, Çorum ve Tokat; Güneyde Orta Anadolu'nun güney steplerinin sınır boyu ile Çukurova ve göller bölgesiydi. Batıda ise özellikle Menderes ve Gediz ovalarının bulunduğu geniş bölgelerdir. Bu bölgelerdeki konar-göçerler, kışlak olarak daha çok dağların sahil kesimine doğru bakan ova ve vadileri kullanırken, yaylak olarak da Anadolu'nun iç kesimlerine bakan yamaçları kullanıyorlardı.⁷⁶

e. Sosyal Grupların Uçlara Göçleri

Türkmenlerin çeşitli sosyal gruplar halinde de uç bölgelere göçtükleri görülmektedir. Buna Ahiler örnek verilebilir. Moğol baskısı ve Köseadağ yenilgisiyle Ahi ve Türkmenler ağır katliamlara uğradı. Moğollar pek çok Ahii katlederek on binlerce Ahi ve Bacıyı esir aldılar. Bu olaydan sonra merkezi Kayseri olan Ahi ve Bacı Teşkilatı dağıldı. Buradaki Ahilerin bir kısmı Ankara'ya yerleşti. Ankara'da da baskılar devam edince Türkmen nüfus uç bölgelere göç etmek zorunda kaldılar.⁷⁷

Ahi sivil toplum örgütünün Türkiye Selçuklu devrinde oynamış olduğu rolleri şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

-Siyasi ve askeri faaliyetlerdeki rolleri

-Anadolu'ya konar-göçer olarak gelen Türk topluluklarının yerleşik hayata geçirilmesindeki rolleri

⁷⁵Fahamedddin Başar, "Germiyanoğulları Beyliği", **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Grafiker Yay., I.Baskı, Ankara 2016, s.205.

⁷⁶ Şahin, a.g.m., s.248.

⁷⁷ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ankara'da Ahi Hakimiyeti (1330-1361)", **Türkler**, c. VI., Yeni Türkiye Yay. Ankara 2014, s. 831.

-Mesleki ve dini eğitimdeki rolleri

-Geleneklerin, Ahi ilkelerinin, milli kültür değerlerinin korunması ve yaşatılmasındaki rolleri

-Sosyal düzenin, iç barışın, huzurun korunması ve devamındaki rolleri

Yukarıda sayılan fonksiyonlardan biri olarak Ahiler, konar-göçer hayatı terk ederek şehre inen her gence sahip çıkmışlar, onlara meslek öğretmek için bulmalarına yardım etmişlerdir. Sadece, konar-göçerlerin iş verilerek yerleşik hayata geçirilmesinde değil, yeni yerleşim yerleri ve mahallelerin kurulmasında da rol oynamışlardır. Ahi babaları ve şeyhleri önemli kavşak noktalara tekke ve zaviyeler kuruyorlardı. Daha sonra onların etrafında yeni konutlar yapılıyordu. Böylece yeni yerleşim yerleri olarak mahalle ve köyler doğmuş oluyordu.⁷⁸

Anadolu'daki esnaf ve sanatkârların örgütüne Ahi teşkilatı (Ahiyân-ı Rum) denmekteydi. Bu örgütün kadınlar koluna da Bacı Teşkilatı (Bacıyân-ı Rum) denmektedir. Bu iki teşkilat da ilk olarak Kayseri'de kurulmuş daha sonra da Anadolu'nun diğer şehirlerinde örgütlenmiştir. I. Gyaseddin Keyhüsrev Kayseri'de Ahiler için büyük bir sanayi alanı inşa etmişti. Bu kuruluşların teşekkülünde devletin güçlü himayesi ve yönlendirmesi söz konusudur.⁷⁹ Anadolu'daki "**Bacıyan-ı Rum**" (Anadolu Kadın Sûfileri) Türk-İslam ortak kültüründe cemiyet içinde kadınlara bu şekilde bir yer verilmesi ile İslam sosyal hayatında bir Türk yeniliğidir.⁸⁰

XI. ve XIII. yüzyıl arasında Anadolu'ya gelen Türkler ve Müslümanlar farklı sosyal unsurlardan meydana geliyordu. Çoğu konar-göçer olan bu kitleler arasında ziraatla uğraşan köylüler, şehrli esnaf ve tüccar, ulema, dervişeler ve devlet adamları vardı. Şüphesiz bu sosyal grupların iskânının tesadüflere bırakılması doğru olmazdı. Örneğin sadece kışlak ve yaylaklarda yaşayabilen unsurların şehirlere yerleştirilmesi emniyet ve asayiş bozabilirdi. Esnaf ve tüccar grubu da köy ve kırlara yerleştirilemezdi. Bu durum Anadolu'ya yapılacak iskânın sosyal yapıya uygun bir sahada olmasını zaruri kılıyordu. Bütün bunlar da Anadolu'nun tamamında

⁷⁸ Koca, " Ahilerin", s.441,447.

⁷⁹ Mikail Bayram, "Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi", **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Anlara 2014, s.175.

⁸⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Türk-İslam Sentezi**, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul 1985, s.198.

aralarında büyük fark bulunan iki ayrı iskân sahasının doğmasına sebep olmuştur: Köyler-uçlar ve şehirler.⁸¹

Hayli renkli uç toplumunda yer alan şehirli unsurlar, ahi grupları, esnaf teşekkülleri, sanatkârlar, tacirler ve çiftçiler gibi gruplar uçlara gelip yerleşmişlerdir. Böylece siyasi-idari yapı çabuk şekilde kurulurken bu yapıyı destekleyecek iktisadi altyapı da oluşmuş oldu.⁸²

Gaziler, başarı gösteren ünlü liderlerin, beylerin etrafında toplanır, onların bayrağı altına koşarlar. Türkmen göçlerinin hâkim olduğu Selçuklu uçlarında bu liderler, çoğu zaman boy beyleridir. Gaza bütün Müslüman halkı için bir ödev sayıldığından sultanlar bazı koşullarda tüm halkı gazaya çağırırlar. Nökerlik/yoldaşlık and ile bağlanma yoluyla kurulur ve “gaziyan” grubu böyle ortaya çıkar. Uc Türkmen toplumlarında sosyal hayatı düzenleyen sosyal-etik örgütler bulunmaktadır. Bu model gaziyan, abdalın, bacıyan ve ahiyan için ortak bir niteliktir. Osman Bey, uçların en ileri bölümünde gazayı son derece atılınca sürdürmüş, yani gazi alplerin gerçek önderi durumuna yükselmiştir.⁸³

C. Türkiye Selçuklularının Türkmenleri Uçlara İskân Politikası

Anadolu’da sistemli bir iskân politikasına Türkiye Selçukluları ve Osmanlılar döneminde rastlanıyorsa da bunun temelleri Danişmendliler tarafından atılmıştır. Danişmendliler Anadolu’da kurulan ilk devletlerden olup bu devletin kurucusu Danişmend Gazi Malazgirt Zaferi’nden hemen sonra Melik sıfatıyla Orta Anadolu’ya gelmiş ve fetihlere başlamıştır. Bu fetihlerle beraber Danişmendliler Anadolu’da iskân politikasını da yürütmüşlerdir. Danişmendlilerin uyguladığı bu iskân politikası sonucunda çeşitli bölgeler Türkmenlerin yerleştirilmesi ile Türkleştirilmiştir.⁸⁴ “Kondurma” Türk hükümdarlarının görevleri arasındadır ve bunun için yeni konar-

⁸¹ Çetin, a.g.m., s.264.

⁸² Ferudun Emecen, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Fetret Dönemine”, **Türkler**, c.IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.16.

⁸³ Halil İnalcık, “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Osmanlı**, c. I., Burak Yayınları, Ankara 1999, s.40,45,46,51,52,55.

⁸⁴ Sefer Solmaz, “Danişmendlilerin İskan Politikası”, **Büyük Selçuklu Devleti’nden Türkiye Selçuklu Devleti’ne**, Ed. Mehmet Altay Köymen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, I.Baskı, Konya 2011, s.148,149.

göçer Türk kitleleri, fethedilen topraklara getiriliyor ve oraya yerleşmeleri sağlanıyordu. Bunun belirli usul ve kaideleri vardı.⁸⁵

Sürekli Türk göçleri Anadolu'yu, XI. asrın son çeyreğinde tamamen bir Türk ülkesi yapmıştır. Denilebilir ki dünya Türk nüfusunun en az üçte biri, birkaç asır içinde Anadolu'ya göçmüştür. Türkiye devletine sahip olan Selçukoğulları ve onların varisi bulunan Osmanoğulları Türk göçlerini çok akıllıca bir siyasetle iskâna tabi tutmuştur. Mesela Oğuz boylarının belirli sahalarda birikmesine müsaade etmemişler, aynı boyun oynaklarını büyük mesafelere dağıtmışlardır. Aralarına başka oymaklar yerleştirmişlerdir. Bu süratle Oğuzların 24 boydan oluşan teşkilatı Anadolu'da bozulmuş ve onun yerine Anadolu Türk milleti oluşmuştur.⁸⁶

Yazıcızâde Ali, Selçukname adlı eserinde Çobanoğlu ailesinin Kayı boyundan geldiğini söyler. Kastamonu- Ankara bölgesinde büyük bir Kayı zümresinin varlığı Yazıcızâde'deki bu bilgiyi desteklemektedir. Buradan hareketle Hüsameddin Çoban Bey'in, Kayı asıllı olduğu ve Ankara –Kastamonu havalisindeki Kayı topluluğunun da Selçuklular tarafından bölgeye yerleştirilen 30.000 çadırlık Türkmen grubuna dâhil olduğu söylenebilir. Yine Kayı toponomisinin Ankara'dan kuzeye doğru dağılık halde bulunmasının da Çobanoğullarının bölgedeki siyasi faaliyetlerinin neticesi olduğu kabul edilebilir.⁸⁷ Buradan hareketle bölgedeki uç teşkilatına temel oluşturacak nüfusun önemli bir kısmının Selçuklular tarafından yerleştirildiği görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Arap coğrafyacısı İbni Said'e göre, XIII. Yüzyılın ortalarında Kastamonu ve çevresinde “ 100 bin çadırlık büyük bir Türkmen kitlesi” vardır. Dolayısıyla İbni Said bu şehri “Türkmenlerin Başkenti” (Kaide-i Medine et-Terakkime) olarak adlandırmıştır.⁸⁸ Görüldüğü gibi uç bölgelerde Türkmen nüfusu büyük bir hızla artmaktadır. Bu durumu Türkiye Selçuklu Devleti'nin iskân siyasetine ve Moğolların önünden ilerleyen Türkmen kitlelerinin uçlara yığılması durumuna bağlayabiliriz.

Bizzat Selçuklu Sultanları tehcir ve iskân meselesi ile yakından ilgilenmiş, hatta çoğu zaman iskân faaliyetlerini yürütmek için özel memurlar

⁸⁵ Çetin, a.g.m., s.260.

⁸⁶ Öztuna, a.g.e., s.77.

⁸⁷ Kesik, a.g.e., s.159.

⁸⁸ Koca, a.g.e., s.90.

görevlendirmiştir.⁸⁹ II. İzzeddin Keykâvus, Bizans'la yaptığı anlaşma gereği Denizli havalisini Bizans'a bırakmıştı. 1257 yılında anlaşmanın sonucu olarak Bizans kuvvetleri şehre gelseler de etrafı Türklerle çevrili bu bölgede uzun süre tutunamadılar. Mehmet el-Uci idaresindeki Türkmenler iki sene zarfında Bizans kuvvetlerini şehirden kovarak 1259'da Denizli'yi tekrar ele geçirdiler.⁹⁰ Görülmektedir ki Selçukluların uyguladığı uçlara iskân politikası işe yaramıştır. Anadolu'nun Türk kimliği kazanan yerlerinde artık Bizans'ın kalıcı olması mümkün değildir.

1232 yılında Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad gerek Moğol hareketlerini izlemek gerekse Ahlat ve çevresini zapt etmek için namı komutanlarından Kemaleddin Kaymar'ı bölgeye gönderdi. Bölgede nizamı sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapan Kaymar, Ahlat'ın subaşılığına Sinanedin Kaymaz'ı getirdikten sonra merkeze döndü. Kaymaz'dan bölgedeki Harezm beylerinin durumunu öğrenen I. Aleaddin Keykubad bu emirlerin gönlünüm alınmasını ve hizmete davet edilmelerini emretti. Kayır Han, Berke Han, Saru Han, Küçlü Han ve Arslan Togu hanlar bu teklifi kabul ederek Selçuklu hizmetine girdiler. Sultan Alaeddin Keykubad, maiyetine giren bu Türkmen emirlerini ülkenin çeşitli bölgelerine değişik vazifelerle göndermiştir. Uç beyleri olanlar sınırlarda gaza ve cihad ile yapıyorlar, Sultan da bunlara “Emirü'l-ümera”, “Melikü'l-ümera” gibi unvanlar veriyordu.⁹¹ Harezm beyleri örneğinde görüldüğü gibi ıkta sistemi uç teşkilatının temel taşlarından biri olmuştur. Anadolu'ya göçlerle gelen Türkmenler, uçlarda ıkta verilerek veya iskân edilerek sınırlara yerleştirilmiş, bunun peşinden gaza safhası gelmiştir.

Devlet, köylülerin eğitim ve sağlık sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Köylerde tekke, medrese, gibi eğitim kurumları götürüldüğü gibi, vakıf imaretler, aşhaneler de inşa edilmiştir. O günün şartlarında darüşşifaların bulunduğu şehirlere hastaları götürmek zor olduğu için tabipler köy köy, kasaba kasaba gezerek hastaları tedavi etmiştir. Yöneticilerin, tabipleri görevlendirerek köy ve kasabalara

⁸⁹ Çetin, a.g.m., s.261.

⁹⁰ Sait Kofoğlu, “İnançoğulları Beyliği”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay. I.Baskı, Ankara 2016, s.248.

⁹¹ Şimşirli, “Saruhanogulları”, s.787.

gönderdikleri görülmektedir. Bu bakımdan Anadolu'nun İslamlaşması süreci köy ve kırsalda daha kalıcı ve güvenli olmuştur. Anadolu'nun kültürel bakımdan fethi köylerde başlamıştır.⁹²

Türkiye Selçuklu sultanları yeni ele geçirdikleri her şehir için aynı bilinçli “*imar ve iskân*” politikasını gütmüşlerdir. Yeni ele geçirdikleri şehirlerde önce kendi idarelerini ve dini teşkilatlarını kurmakla işe başlıyorlardı. Bu amaçla yeni şehre subaşı, vali, kadı, imam, hatip, müezzin ve muarraf (cami ve tekkelerde hayır sahipleri için dua eden görevli) gibi askeri ve dini görevliler tayin edilirdi. Fetih hakkıyla el koydukları binaları hemen camiye çevirip yapıya kendi kültürel özelliklerini kazandırıyorlardı. İslam dünyasından temin edilen hoca ve hatipler gönderilerek derhal camiler faaliyete geçirilirdi. Böylece bölgenin İslamlaşması ve Türkleşmesi son derece hızlanmıştı.⁹³ Selçuklu sultanları, ilk fetih yıllarından başlamak üzere, Moğol istilasının sebep olduğu göçler de dâhil, Anadolu'ya gelen Türkmenleri, genel iskân politikası çerçevesinde, daha ziyade uçlara, yani devletin sınır bölgelerine yerleştirmeye başladılar. Konar-göçerlerin parçalanarak uçlara yerleştirilmeleri ile hem buhranlı zamanlarda karışıklık çıkması önleniyor hem de sınırlarda düşmana karşı mühim bir askeri kuvvet bulunduruluyordu.⁹⁴

Selçukluların Karadeniz Bölgesi'ndeki yerleştirme siyasetine Hacıemiroğulları Beyliği örnek verilebilir. Hacıemiroğulları, Orta Karadeniz Bölgesi'nin büyük bir bölümünü Türk vatanı yapmış bir Türk beyliğidir. Bu beylik ağırlıklı olarak Selçukluların bölgenin fethi için sınır boyuna yerleştirdiği Oğuzların Çepni boyuna mensuptur.⁹⁵

Anadolu'nun Türkleşmesi, İslamlaşması ve Türk vatanı hâline gelmesinde Selçukluların uyguladığı şuurlu iskân politikası önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu iskâna hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler konu olmuştur. Tehcir ve iskâna tabi tutulan konar-göçerlerin çoğunluğu Selçuklu sultanları ile aynı etnik kökene

⁹² Mikail Bayram, Türkiye Selçuklu Köy Teşkilatı, **Büyük Selçuklu Devleti'nden Türkiye Selçuklu Devleti'ne**, Ed. Mehmet Altay Köymen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, I.Baskı, Konya 2011, s.73.

⁹³ Koca, “Diyar-ı Rum”, s.243,244.

⁹⁴ Çetin, a.g.m., s.262.

⁹⁵ Necati Demir, “Hacıemiroğulları Beyliği, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.824.

sahip Oğuz Türkleri olmuştur. Gayrimüslim kitleler ise Rumlar ve Ermenilerdir. Diğer taraftan Bizans da Müslüman olmayan Türkleri zaman zaman Anadolu'ya iskân etmiştir.⁹⁶

İskân politikası sayesinde Anadolu'da Türk yerleşimi kalıcı hale gelmiştir. İskân, şüphesiz yukarıdan aşağıya doğru gelişen bir uygulamadır. Salim Koca, Anadolu Türklüğünün daim kalmasında hükümdarların rolünün altını çizer: “*Gerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin, gerek onun hükümdarlarının öteki Türk devletleri ve hükümdarları arasında özel bir yeri ve değeri vardır. Zira Çin, Hindistan, Balkanlar ve Orta Avrupa'da devlet kuran Türklerin akıbetleri hep Türklük dünyasından ebediyen kopmak şeklinde olurken, Anadolu'yu fethederek burada önce Türkiye Selçuklu Devleti'ni, sonra Osmanlı Cihan Devleti'ni kuran Oğuz (Türkmen) kütleleri ise hem siyasi hem de milli varlıklarını koruyacak azim ve iradeyi daima göstermişlerdir. Türklüğü bu günlere ulaştırmada gösterilen bu başarıda hiç şüphesiz Selçuklu hükümdarlarının rolü ve payı büyüktür.*”⁹⁷ Türkmenler, büyük gruplar halinde göçerek Anadolu'yu yurt tutmuşlardır. Ancak her göç kalıcı neticeler doğurmaz. Sonuç olarak, Türkiye Selçuklu hükümdarlarının uyguladıkları politikalar ve kazandıkları zaferler, Türklüğün Anadolu'da kalıcı olmasını sağlayacaktır.

⁹⁶ Çetin, a.g.m., s.261.

⁹⁷ Koca, "I. İzzeddin Keykavus", s.580.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU UÇ TEŞKİLATININ YAPISI

A. Uç Sisteminin Doğuşu ve Gelişmesi

a. Uç Teşkilatına Neden İhtiyaç Duyulmuştur?

Türkiye Selçuklu Sultanı Şahinşah, Mesud ile yaptığı taht mücadelesini kaybetmeden önce Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos'la bir anlaşma yapmıştı. Bu anlaşmanın yapıldığı 1116 tarihinden, Aleksios'un öldüğü 1118 yılında kadar Selçuklular ve Bizans, aralarındaki anlaşmaya bağlı kalarak herhangi bir çatışmaya girmemişlerdir.⁹⁸ Bununla birlikte I. Mesud 1116-1155, Bizans İmparatoru II. İoannes 1118-1143 yılları arasında ülkelerini yönettiler, birbirlerine rakip oldular. İkisi de çetin savaşıydılar.⁹⁹

İoannes'in, babası I. Aleksios Komnenos'un ölümünün ardından tahta çıktığı 1118 tarihinde, bu taht değişikliğinden yararlanmak isteyen Türkler, Bizans tarafından işgal yerleri almaya başladılar. Türkler, bu harekât ile Denizli ve civarını ele geçirdiler. İmparator İoannes, İstanbul'da durumu düzelttikten sonra babasının Anadolu'da Türklere karşı izlediği siyaseti devam ettirerek 1119'da ilk seferine çıktı. Uluborlu, Bizanslıların eline geçti. (1120) Bizans ordusu bundan sonra Beyşehir Gölü civarına ve oradan da Antalya'ya ilerleyerek güzergâhı üzerindeki birçok kaleyi Türklerden aldı. Sultan Mesud ise İoannes'in başarısız olan Niksar kuşatmasından sonra Uluborlu'yu kuşattı. Türk akıncıları Antalya civarına kadar ilerledi. İoannes, Selçuklular üzerine gitti ancak o gelmeden Türkler geri çekildiler.(1142) Bunu gören İmparator, Batı Anadolu yolundan ilerleyerek Antalya'ya kadar ulaştı. Beyşehir çevresinde Selçuklulara tabi olan Hıristiyan halkları baskı altına aldı. Beyşehir civarındaki kaleleri zapt etti. 1143 Martında ise İmparator İoannes, bir av sırasında kaza sonucu hayatını kaybetti. İoannes'in ölümü üzerine yerine oğlu

⁹⁸ Muharrem Kesik, "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri", **Türkler**, c. VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.555.

⁹⁹ Tuğrul Kihitir, **XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarında Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, I. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017, s.151.

Manuel tahta geçmiştir. Sultan Mesud, İstanbul'daki taht değişikliğinden faydalanarak Bizans topraklarına akınlarda bulundu.¹⁰⁰

Anadolu'da üstünlüğün Danişmendlilerden, Selçuklu'ya geçtiği dönemde Sultan Mesud, doğuda topraklarını genişletirken Türkmenler de batıda Ege bölgesine akınlarını sürdürdüler. İmparator Manuel bunu engellemek istedi ama hastalığı sebebiyle çıktığı sefer yarım kaldı. Bundan sonra harekete geçen Sultan Mesud 1145'te İsaoria (İçel)'daki Brenka Kalesi'ni fethetti. İmparator Manuel ise Türkleri Anadolu'dan atma hevesinden vazgeçmemiştir.¹⁰¹ Manuel, Türk topraklarını işgal etmek niyetiyle ordu topladı. Bu arada Türkler, büyük bir sefer hazırladılar ve Orta Anadolu'nun batısındaki topraklara saldırarak Küçük Menderes vadisine kadar ilerlediler. Bunun üzerine İmparator, Sultan Mesud'a bir mektup yazarak Türkler üzerine sefer yapacağını bildirdi. Sultan Mesud ise yazdığı cevap mektubuyla Akşehir'de Bizans ile karşılaşmaya hazır olduğunu bildirdi.¹⁰² Nitekim 1146'da büyük bir ordu ile harekete geçti. Menderes bölgesini alarak Akşehir'de karşılaştığı Selçuklu ordusunu mağlup etti ve şehre girerek burayı tahrip etti. Daha sonra Manuel Konya'ya yürüdü. Sultan Mesud, Selçuklu ordusunu Aksaray'da toplayarak savaşa hazırlandı. İki taraf Konya önünde savaştılar fakat Selçuklu kuvvetleri Bizans ordusuna karşı etkili olamadı.¹⁰³ İmparator Manuel, Konya şehrini harap etti, halkı kılıçtan geçirdi.¹⁰⁴ Bunlar olurken Avrupa'da ikinci büyük Haçlı Seferi'nin başladığına dair haberler İmparatora ulaşınca Manuel, Konya'dan ayrılp İstanbul'a dönmeye karar verdi. Bizans ordusu geri dönerken Türklerin takibi sürdü ve Mesud, Bizans ordusuna yolda ağır bir darbe indirerek birçok askeri imha etti. Bununla birlikte Haçlı ordularının hareketi Sultan Mesud ve Manuel'i bir anlaşma yapmaya zorladı. İki taraf arasında yapılan görüşmeler sonunda Selçukluların, Bizans'tan

¹⁰⁰ Muharrem Kesik, "Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri", **Türkler**, c. VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 555, 556.

¹⁰¹ Erdoğan Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, IX. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2003, s.115.

¹⁰² İoannes Kinnamos, **İoannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)**, Haz. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara 2001, s. 35, 36.

¹⁰³ Merçil, a.g.e, s.115.

¹⁰⁴ **Anonim Selçukname**, Trc. Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşkuner, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s.37.

aldıkları Branka Kalesi'ni, Antalya ve İçel yöresindeki bazı kaleleri geri vermesi suretiyle barış yapıldı.¹⁰⁵

Yukarıda görüldüğü gibi Sultan Mesud ile Bizans imparatorları İoannes ve Manuel arasında derin bir mücadele yaşanmıştır. Bu dönemde bir uç teşkilatının olmadığı gözlemlenmektedir. Nitekim Selçuklu- Bizans mücadeleleri, Konya'ya oldukça yakın olan Uluborlu, Akşehir ve Beyşehir gibi yerlerde cereyan etmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nin, Bizans ile yaşanan çatışmalarda daha sağlam bir savunma alanı oluşturması ve bu mücadeleyi daha ileri taşıması adına bir uç teşkilatına ihtiyacı vardır.

b. II. Kılıç Arslan'ın Batı Anadolu Uç Teşkilatını Kuruşu

Türkiye Selçuklu Uç Teşkilatı ilk olarak Batı Anadolu'da Sultan II. Kılıç Arslan tarafından meydana getirilmiştir. Uç sisteminin doğuşunu kavramak için Yağıbasanoğulları meselesinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Danişmend Gazi, Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan'ın Kafkasya seferlerine katılır. Bu seferler esnasında bilgisi, görgüsü ve kişiliği ile Sultan Alparslan'ın dikkatini çeker. Daha sonra yapılan Malazgirt Savaşı sırasında da büyük yararlılıklar göstererek zaferin elde edilmesinde rol oynar. Zaferin kazanılmasından sonra da kendisine Sivas, Tokat, Niksar, Elbistan ve Malatya dolayları ikta olarak verilir. Sivas'a gelen Danişmend Gazi, fazla bir direniş ile karşılaşmadan şehri ele geçirir ve 1071 yılında Danişmendli Devleti'ni kurar. Bu şekilde Anadolu'da devletini kuran Danişmend Gazi ölünceye burada cihad ve gazalarına devam eder.¹⁰⁶ Danişmendname'de yer alan "Danişmend... Gâvura karşı vardı. Allahu Teâlâ'ya münacaat kıldı." ve " Dileriz Rumi'lerin evleri İslamla dola." Şeklindeki ifadeler Danişmendlilerin sahip olduğu gaza idealini göstermektedir.¹⁰⁷

Danişmendliler ve Kutalmışoğulları arasındaki akrabalık bağları ve fetihlerin önceden hazırlanmış bir plan dâhilinde yapılmış olması, gibi gerekçelerle

¹⁰⁵ Ali Öngül, **Selçuklular Tarihi**, c.II., Emek Matbaası, Manisa 2007, s.57.

¹⁰⁶ Sefer Solmaz, **Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları**, (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001) s.59,60.

¹⁰⁷ **Danişment Gazi Destanı**, Haz: Mehmet Sert, Bekir Biçer, I. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.64,66.

Süleymanşah ve Gümüştekin hiçbir şekilde karşı karşıya gelmemiştir. Her iki tarafın devletleşme aşamasını gerçekleştirdiği sonraki dönemde de Danişmendliler ve Selçuklular arasında bir problem yaşanmamış, aksine iki aile arasında dostane ilişkiler kurulmuştur. Taraflar arasındaki iyi ilişkiler Süleymanşah'ın ölümünden sonra da devam etti ve iki güç I. Haçlı Seferi'ne karşı birlikte mücadele ettiler. Ancak I. Kılıç Arslan'ın Haçlı Seferleri sırasında kuşatıp da alamadığı Malatya'yı Danişmendlilerin fethetmeleri iki Türk devleti arasında bir rekabetin başlamasını sağladı. II. Kılıç Arslan Dönemi'nde ise Yağıbasanoğulları ile rekabet çok büyük bir noktaya ulaştı. Yağıbasanoğulları ile yaşanan bu çatışma, Kılıç Arslan'ın “ Anadolu Selçuklu hâkimiyeti altında Türk siyasi birliğini sağlama” politikasının kurulmasında başlıca etken olmuştur. ¹⁰⁸

Niğdeli Kadı Ahmed, Danişmendlilerin sona ermesi ve Anadolu siyasi birliğinin sağlanması ile ilgili şunları söyler: “Bu andan itibaren de Âl-i Danişmend ortadan kalkmış oldu. Rum ve Yunan memleketlerinin tamamı Selçukoğullarında karar buldu. Onlar ikinci ve üçüncü bir ortak olmaksızın beldeleri fethetmek ve kulları kahretmek hususunda istibdâd ve istiklâl ile hareket ederek cehdi hedefi en son noktasına ulaştırdılar.”¹⁰⁹ Anadolu Türk birliğini sağlama fikri milli birliğe giden yolda önemli bir adımdır. Bu fikir Selçukluların Anadolu'nun tek hâkimi olarak güçlenip büyümesini sağladığı gibi Selçuklulardan sonra kurulan Osmanlı Devleti'nde de temel hedef olarak belirlenmiştir.¹¹⁰

II. Kılıç Arslan döneminde, kardeşi Şahinşah ve Danişmendli Yağıbasan Türkiye Selçuklularına ittifak kurmuşlardı. Hatta bu ittifakın sonucu olarak Yağıbasan, Şahinşah'ın yanına Çankırı'ya gitti. Ancak Yağıbasan'ın Çankırı ziyareti sırasında 1164 yılında ölmesi ve Danişmendoğulları arasında ihtilafların çıkması Kılıç Arslan için oldukça iyi bir durum doğurdu. Bu gelişmelerden yararlanan Kılıç Arslan fütuhatını geliştirerek 1165 yılında Elbistan, Darende ve Gedük havalisini zapt etti. 1169'da ise Kayseri'yi Zunûn'un elinden alarak ilhak etti. Ankara ve

¹⁰⁸ Ayşe Dudu Kuşçu, “Danişmedli Yağıbasanoğulları ve Selçuklu Devleti Siyasetindeki Rollerini” **Cappadocia Journal Of History And Social Sciences**, Ahlen 2018, s.98,99,103.

¹⁰⁹ Niğdeli Kadı Ahmet, **el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâdifü'l-Hâlik**, İnceleme-Tercüme : Ali Ertuğrul, c.I,TTK Yay., Ankara 2015, s.440.

¹¹⁰ Kuşçu, a.g.m., s.103.

Çankırı'yı da kardeşin Şahinşah'ın elinden aldı. Şahinşah ve Zunnûn Nureddin Mahmud'a sığındılar.¹¹¹ Nureddin Mahmud'un 1174'de ölmesi üzerine harekete geçen Kılıç Arslan Sivas, Tokat, Niksar, Komana ve diğer Danişmend illerini aldı. Danişmendli Zunnun ve Sultanın kardeşi Şahinşah Bizans'a sığınırken Yağıbasanoğulları Kılıç Arslan'ın hizmetine girmeyi tercih etti. Kılıç Arslan ve halefleri onları Batı Uçlarına yerleştirdi. Kılıç Arslan 1178 yılında ise Malatya'yı alarak Danişmendlilerin Malatya koluna son verdi ve böylece Anadolu Türk birliğini sağlama konusunda en önemli adımı atmış oldu. Bundan sonra Yağıbasanoğulları uç hayatının icaplarına göre varlıklarını sürdürdüler.¹¹² II. Kılıç Arslan Danişmend emirlerini Batı Anadolu'ya yerleştirerek uç teşkilatının temellerini atmış oldu.¹¹³

Danişmendli topraklarının Anadolu Selçuklu Devleti'nin eline geçmesinden sonra Danişmendli hanedanına mensup şehzadeler ve emirler Selçuklu'nun hizmetine girdiler ve bu devletin hizmetine girdikten sonra çok önemli roller ifa ettiler. Danişmedlilerin yıkılışının ardından Yağıbasan oğullarından Muzaferüddin Mahmud, Bedrüddin Yusuf, Zahüriddin İli Türkiye Selçuklularının hizmetine girmişlerdi. Bunlar uç bölgelerde Rumlarla savaşıyorlardı.¹¹⁴

¹¹¹ Osman Turan, "Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan", **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.568,569.

¹¹² Kuşçu, a.g.m, s.104.

¹¹³ Sultan I. Mesud'un kardeşleriyle girdiği iktidar mücadelesinin uzun sürmesinden yararlanan Danişmendliler Elbistan yöresine, Haçlılar da Maraş yöresine el koydular. İç mücadelelerden başarıyla çıkan Sultan Mesud 1144 yılında Elbistan'ı Danişmendlilerden ve 1149'da yılında da Maraş'ı Haçlılardan kurtararak geri aldı. Sultan Türk devlet geleneğine uygun olarak Elbistan yöresinin idaresini melik unvanı ile büyük oğlu Kılıç Arslan'a verdi. Melik Kılıç Arslan da Elbistan'da kuvvetli bir garnizon oluşturdu. Sultan Mesud'dan sonra tahta geçen II. Kılıç Arslan 1185 yılında ülkeyi 11 oğlu arasında bölüştürürken Elbistan ve çevresini oğlu Tuğrulşah'a bıraktı. Tahta geçtikten sonra kardeşlerini teker teker etkisiz hale getiren Rükneddin Süleymanşah, kardeşi Tuğrulşah'a Erzurumun idaresini verdi. Bundan sonra Elbistan ve Maraş yöresi merkezden gönderilen valiler tarafından yönetilmeye başlandı. (Koca, a.g.e., s.220,221.) Uç teşkilatının Kılıç Arslan tarafından ilk olarak Maraş'ta kurulduğunu öne süren görüşler vardır. Salim Koca'nın verdiği bilgilere göre Kılıç Arslan'ın Maraş'ta şehzadeligi döneminde sadece bir askeri garnizon kurduğunu görüyoruz. Bu tam olarak gaza ideolojisine ve gazilik ülküsüne göre oluşturulmuş bir teşkilatlı bir idare sayılmaz. Daha sonra da Maraş çevresinin yönetimi merkezden gönderilen melikler ve valiler vasıtasıyla sürdürülmüştür. Buna göre uç teşkilatının ilk olarak Batı uçlarında kurulduğunu söylemek daha doğru olur.

¹¹⁴ Solmaz, a.g.e., s.202.

c. Miryokefalon Savaşı'nın Uçlar Açısından Önemi

I. Haçlı Seferi sonucundan İznik başta olmak üzere sahil kentlerini kaybeden Selçuklular, İç Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar. Böylece bir kara devleti haline gelmiş olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin hâkimiyet sahası Konya ve çevresinden ibaret kaldı. Bu durumda Selçuklular, Bizans ve Haçlılar karşısında varlıklarını koruyamamasalardı öteki soydaşları gibi tarih sahnesinden silinirlerdi. Türkiye Selçuklu hükümdarları bu hususta büyük bir başarı gösterdiler. Sultan I. Mesud ve Sultan II. Kılıç Arslan gibi hükümdarlar siyasi dehalarını göstererek bazen Danişmendliler bazen de Bizans ile ittifaklar kurarak varlığını korumayı ve güçlendirmeyi başardılar. Özellikle siyasi dehasını askeri dehasıyla birleştiren Sultan II. Kılıç Arslan, Malazgirt'ten beri Türkleri Anadolu'dan atmayı ümit eden Bizans'a Miryokefalon Zaferi ile Anadolu'nun Türk vatanı olduğu gerçeğini kabul ettirmiştir.¹¹⁵

I. Manuel zamanında Bizans Anadolu'da denge oluşturmaya başlamış ve Selçukluları Orta Anadolu'da tutma politikasında başarılı olmuştu. Orta ve Doğu Anadolu'daki diğer Türk devletleri onun bu politikasının başarılı olmasında etkili olmuştur. Manuel bu devletleri denge unsuru olarak kullandığı gibi Kilikya Ermenileri, Latin Krallıkları ve daha başka küçük Hıristiyan devletleri de bu politikada araç olarak kullanılıyordu.¹¹⁶ Kılıçarslan'ın Bizans'a karşı durma konusundaki başarısı, Atabey Nureddin ve Bizans İmparatoru Manuel onun adını ciddi bir korkuyla anmaya başladılar. İmparator, Selçukluların büyüyen ihtişamını sınırlandırabilmek için diplomatik önlemler almaya çalıştı. Danişmendli topraklarının bir kısmını talep etti. Sultan da tahmin edileceği üzere bu isteği reddederken İmparator ani bir baskın için acele ile Konya üzerine ordu sevk etti.¹¹⁷

İmparator Manuel seleflerinin tedbirli ve itidalli politikasından tamamen uzaklaşmıştı. Bazı araştırmacılara göre İmparator Manuel'i, doğuda ve batıda savaflara yönelten en önemli sebep “ *eski Roma İmparatorluğu'nun ihyası*”

¹¹⁵ Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Şahsiyeti ve Tarihi Rolü”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.580.

¹¹⁶ Şahin Kılıç, “Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri” **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s. 619.

¹¹⁷ Rice, a.g.e., s.63.

düşüncesidir. Diğer taraftan Sultan Kılıç Arslan 11 yıl süren Bizans'la sulh devrini gayet iyi değerlendirmiş ve Anadolu Türk birliğini yeniden gerçekleştirmişti. Artık Bizans karşısında çeşitli Anadolu beylikleri yerine tek bir güçlü Türk Sultanlığı vardı. Bizans'ın çeşitli ittifaklar yoluyla Türk'ü Türk'e kırdırma teşebbüsü Anadolu'da uygulayabileceği bir politika olmaktan çıkmıştı. İmparator da bu yanlış politikasının sonunu Miryokefalon Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayarak gördü. Malazgirt'ten sonra Anadolu'nun kaderini etkileyen en önemli karşılaşma olan bu savaş ile Anadolu'nun Türklerin yurdu olduğu gerçeği apaçık ortaya çıkmış, Bizans'ın Türklere karşı tekrar güçlü bir ordu meydana getirme ümidi kalmamıştır. Anadolu'da Bizans'ın elindeki toprakların korunabilmesi mesele haline geldi. Bizans sınırına yerleşen Türkmen kütelleri durmadan Bizans topraklarına sızıyorlardı. 1176 tarihinden sonra Bizans Türklere karşı ancak savunma savaşları yapmak durumunda kaldığından Türkler Batı Frigya'yı tekrar ele geçirdiler.¹¹⁸

1176 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'u yenilgiye uğratmasının ardından Türkler o günlerde adı Tralles olan Aydın'ı ve Antiohia isimli Karacasu'yu ele geçirmişlerdir. Daha sonra I.Manuel buraları tekrar ele geçirmiştir.¹¹⁹ Aydın'ın bu şekilde ilk fethi Miryokefalon Savaşı'nın etkisini gösteren örneklerden biridir. Miryokefalon Savaşı sonucu olarak uç Türklerinin daha ileri giderek yeni fetihlerde bulunduğu ve uç beyliklerinin daha cesurca davrandıkları durumu açıkça görülmektedir.

İbrahim Kafesoğlu, Hayat Tarih Mecmuasında yayınlanan “II. Kılıç Arslan Bizans'ı Nasıl Dize Getirdi?” adlı makalesinde, Kılıç Arslan için, Anadolu'da Türk hâkimiyetini perçinleyen büyük hükümdar tabirini kullanır ve “*Kılıç Arslan İleri Görüşlüydü*” başlığının altında onun kişisel özelliklerinden bahseder. Kılıç Arslan'ın Her şeyden önce Türk töresine itibar ettiğini, çok şefkatli ve merhametli bir hükümdar olarak Türk olsun, olmasın bütün tebaasının üzerine bir baba muhabbetiyle eğildiğini belirtir.¹²⁰ Bu bilgilerden hareketle Kılıç Arslan ileri

¹¹⁸ M. Abdulhaluk Çay, **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, Orkun Yayınevi, İstanbul 1984, s.129-132.

¹¹⁹ Zerrin Günel Öden, “Aydınogulları Beyliği”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.793.

¹²⁰ İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s.251, 256.

görürlüğünü uç teşkilatını kurarak kanıtlamıştır denilebilir. Ayrıca uçlarda gaza anlayışıyla akınlar yaptırarak Türk askeri geleneğini devam ettirmiştir.

Miryokefalon zaferi tıpkı Malazgirt gibi tarihin akışını Bizans'ın aleyhine Türklüğün lehine çeviren bir olay olmuştur. Bu tarihten sonra Bizans İmparatorluğu'nun Batı Anadolu'daki güçlü durumu tamamen çökmüştür. Özellikle sınırlarda toplanmış kalabalık Türkmen kitlelerinin önü açılmıştır. Kendilerini Bizans ordusunun tehdit ve tehlikesinden büyük ölçüde kurtarmış olan Türkmen kitleleri, süratle sahillere doğru yayılmaya başlamışlardır. Daha da önemlisi bu yayılma sonucu Anadolu Türk beyliklerinin temelleri atılmış olduğu gibi Batı Anadolu sahillerinin fethine ve Türkleşmesine ortam hazırlanmıştır.¹²¹

Sonuç olarak, Miryokefalon Savaşı neden önemlidir? Sorusunun cevabını şöyle özetleyebiliriz. Miryokefalon Savaşı ile uç askerleri daha ileri gitmiştir. Gazalarını daha ileriye taşımışlardır. Anadolu'ya Türkmenlerin yerleşimi artmış, haliyle uçlara yerleşim de çoğalmıştır.

d. Alaeddin Keykubad'ın Rolü

Alâeddin Keykubad dönemi birçok farklı açıdan değerlendirilebilir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin zirve noktasıdır. Bunun yanında uçlarla ilgili olarak iki önemli stratejisi göz önünde bulundurulmalıdır. Birincisi Alâeddin Keykubad güçlü Türkmen boylarını uçlara yerleştirerek uç teşkilatını daha da geliştirmiştir. İkinci olarak da Oğuz boylarını uçlara iskân ederken Bozok ve Üçok ilişkisini gözeterek uçlardaki yerleşime sistemli bir yapı kazandırmıştır.

Anadolu'ya 24 Oğuz boyu ile yüzyıllar boyunca girip duran Türkler, Türk kültür ve medeniyetinin, Türk dilinin, Aral Gölü'nden Hazara, sonra da Hazar'ın batısına yayılmasını sağladılar. Bu durum İslam toplumunda Türklerin eriyip gitmelerini engellemiş ve askeri yeteneklerini koruyup devam ettirmelerini sağlamıştır. Diğer yandan İslamiyet'in cihad ve fetih kavramı çok etkili olmuş, kuvvetli Selçuklu ordusu İran'ın fethini tamamlayıp, Irak, Doğu Anadolu ve Suriye'ye yönelmiştir. Bununla birlikte Türk tarihinde kahramanların rolü büyük

¹²¹ Koca, "Diyâr-ı Rum", s.228.

olmuştur. Onlar, milletleri için bir güç kaynağıdır. Devleti kuran ve bir müddet çok iyi yöneten kahraman devlet adamları ölünce veya öldürülünce devlette iktidar mücadeleleri ve zayıflık baş göstermektedir.¹²²

Uç teşkilatı Alâeddin Keykubad döneminde olgunlaşmıştır. Hüsameddin Çoban Alâeddin Keykubad'ın has emirlerinden biriydi ve onun direktifleriyle büyük seferlerini gerçekleştirdi. Keza Karamanlıların, Ermeni sınırına ve de Osmanlıların Anadolu'ya yerleştirilmeleri onun eseridir.

I. Alâeddin Keykubad'ın Sivas, Kayseri ve Malatya gibi bölgelere zaman zaman sığınan Türkmenleri uç teşkil etmek üzere yerleştirdiğini görüyoruz. Bu suretle Anadolu'ya gelen Türkmenlerin Bozok ve Üçok grupları Alâeddin Keykubad tarafından iyi bir şekilde karşılanmış ve hemen hudutlara uç teşkil etmek üzere gönderilmiştir. Nitekim 1228'de Üçoklardan Karamanlılar, Ermenilerin teşkil ettiği uçlara yerleştirildikleri gibi, Bozokların bir kısmı da batıdaki Uç'u teşkil etmek üzere Kastamonu, Eskişehir bölgelerine iskân edilmiştir. Sonradan Bozoklardan olan Kayılar aynı bölgeye gelerek daha ileri de Karacadağ, Söğüt ve Domaniç civarlarına yerleşeceklerdir.¹²³

Alâeddin Keykubad zamanında Türkiye Selçukluları her yönden inkişaf ettiği gibi deniz kuvvetleri bakımından da gelişti. Sultanın ilk işi Antalya'nın güvenliği açısından çok önemli olan Alaiye Kalesi'ni almak oldu.(1223) Alaiye fethedilirken denizden Mübarizeddin Er Tokuş kumandasındaki donanma kaleyi denizden kuşatmıştı. Kuzey sahillerinin Kastamonu uç Beylerbeyi Hüsameddin Çoban kara ordusunun Sinop tersanesindeki gemilere doldurarak Suğdak'a gitmiş, önemli bir ticaret üssünü alarak Rus ve Kıpçak ordularını bozguna uğratmıştır.¹²⁴ Anonim Selçukname'de Sultan Alâeddin'in denizcilik alanında yaptığı işlere işaret eden ifadeler vardır: "Sultan ordu topladı ve sahilleri fethetti. Sahilde bulunan yedi kaleyi

¹²² Tuncay Özdemir, "Steplerin Egemenliği ve Türklerin Siyasal Üstünlüğü Döneminin Jeopolitiği (1000-1500)" **II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, Ed. Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010, 258, 259.

¹²³ Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanoğulları Beyliği" **Türkler**, c.VI.Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.774.

¹²⁴ Refik Turan, "Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat", **Türkler**, C.VI. , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.164.

aldı".¹²⁵ Alanya'nın fethi ile ilgili olan bu ifadeler sahillerin fethi ile denizcilik alanında ileride yaşanacak gelişmelere temel oluşturulduğunu ortaya koyar.

Sonuç olarak, uç teşkilatı Sultan Kılıç Arslan tarafından kurulmuştur. Alâeddin Keykubad devri ise uç teşkilatının olgunlaştığı dönemdir. Ayrıca Alâeddin Keykubad uç teşkilatının deniz gücü boyutunu da geliştirmiştir.

B. Başlıca Uç Merkezleri

a. Bizans Sınırındaki Uç Teşkilatı

1071 Malazgirt zaferinden sonra Selçuklular ile birlikte Anadolu'ya gelen Türk boylarının, Anadolu'da, Karadeniz ile Çanakkale Boğazı, Ege Denizi, Doğu Akdeniz ve Antalya Körfezi'ne kadar yayıldıkları genel kabul görmektedir. Buna göre Bizans kaynaklarında "Paflagonya" adı verilen bölgede kurulan Çobanoğulları Beyliği'nin hâkimiyet sahası içindeki Sakarya Irmağı üzerindeki Bizans sınırından Kastamonu'ya uzanan uç hattının Türkler tarafından ilk fethinin XI. yüzyılın sonlarında gerçekleştiğini söylemek mümkündür.¹²⁶

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın Bizans'a karşı zaferiyle sonuçlanan Malazgirt Meydan Muharebesi (1071)sonrasında Anadolu'nun büyük bir kısmı gibi Kastamonu bölgesi de Selçuklu Türklerinin hâkimiyeti altına girmiştir. Emir Kara Tekin bu bölgedeki ilk fetihleri devam ettirmiş; Çankırı, Kastamonu ve Sinop'u Bizans'ın elinden almıştır. Kara Tekin elde ettiği bölgelerde yarı bağımsız bir Türk beyliği oluşturmuştur. Türkiye Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan'ın hayatını kaybetmesi üzerine Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos (1081 -1118), Kastamonu çevresini yeniden Bizans topraklarına katmıştır. I. Kılıç Arslan'ın oğlu Melik Arap Kastamonu ve Çankırı yöresini bir daha Türk egemenliği altına sokmuş fakat Melik Arap'ın ölümünden sonra Kastamonu tekrar Bizans'a geçmiştir.(1130) Bu tarihten sonra yarım asır boyunca bu bölge Türkler ile Bizanslılar arasında el değiştirmiş, hatta zaman zaman da Danişmendlilerin yönetimi altına girmiştir. Ancak Türkiye Selçuklu sultanı I. Mesud, Danişmentlileri Kastamonu'dan uzaklaştırmıştır.

¹²⁵ Anonim Selçukname, s.41.

¹²⁶ Muharrem Kesik, **Anadolu Türk Beylikleri**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2018, s.157.

I.Mesud'un Ankara, Kastamonu ve Çankırı bölgelerinde valilik yapan oğlu Melik Şahinşah babasının vefatından sonra kardeşi II. Kılıç Arslan ile girdiği taht mücadelesinde başarılı olamamıştır. Sonuç olarak II. Kılıç Arslan Kastamonu bölgesini doğrudan Selçuklulara bağlamıştır.¹²⁷

1176 yılından önce Anadolu'daki Bizans idaresi 21 thema (eyalet) halinde teşkilatlanmıştı.¹²⁸ Sultan II. Kılıç Arslan tahta çıktığında Kayseri dâhil bütün Kapadokya, (Tuz Gölü'nden Fırat'ın kuzeyine kadar uzanan bölge; kuzey sınırını Kızılırmak, güney sınırını ise Çukurova, Maraş, Elbistan ve civarı çevrelemektedir.) Amasya ve Malatya Selçukluların eline geçmiş durumdaydı. Trabzon dâhil Pontus (Sinop'tan Rize'ye kadar olan Karadeniz sahil kesimi) eyaleti Paflagonya (Kastamonu ve çevresi) ile Antalya yöresi Bizanslıların elindeydi. Selçuklu Türkleri, Orta Anadolu'da Bizans topraklarının arasına girmiş, Kuzeyde Doryleon (Eskişehir civarında) güneyde ise Sublion (Denizli) çevresine kadar sokulmuşlardı. Kütahya ve Afyon da Türkmen yayılma alanı içindeydi.¹²⁹ Batı Anadolu kesimi Anadolu Yarımadası'nın Türk akınlarına sahne olduğu ilk yıllarından beri ön plana çıkmış ve çeşitli akınlara hedef olmuş uç bölgesi vasfını taşımaktadır. Selçuklu hâkimiyetinin tesisinden sonra uç bölgesi olma hususiyetini sürdürmüştür. Bu Selçuklu hâkimiyeti devresinde bilhassa Kastamonu /Paflagonya, Bursa/Bitinya, bölgelerinden Karya/Menteşe yöresine kadar uzanan topraklar, ani ve sert şekilde ezilmeyerek, sürekli akınlara sahne olacak şekilde canlı tutulmuş, hatta çeşitli şekillerde beslenmiştir.¹³⁰

Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Alaşehir Savaşı'nda şehit düşmesi üzerine I.İzzeddin Keykâvus yerine geçti. İstanbul'u işgal eden Latinlere karşı arkasını güvence altına almak isteyen Laskaris, Selçuklu ile barış yapmak istiyordu ve

¹²⁷ Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklu Uç Beyliği Çobanoğulları" **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ed.: Haşim Şahin, Grafiker Yay. I. Baskı, Ankara 2016. s.389,390.

¹²⁸ İmparator Manuel Komnenos (1143-1180) zamanında ve Sultan II. Kılıç Arslan'ın Selçuklu sultanı olduğu tarihlerde bu themaların siyasi durumu şöyleydi: *Thrakesion theması* (Efes merkezi, Denizli, Aydın, Manisa, Uşak); *Optimaton* (Mekezi İzmit olmak üzere Sakarya ve civarı), *Opsikon* (İznik merkez olmak üzere Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Bilecik, Çanakkale) *Khaldea* (Trabzon merkez ve diğer şehir Rize) *Kolonea* (Merkezi Şebinkarahisar, diğer şehirleri ise Gümüşhane, Ordu, Giresun) *Kibrreoteen* (Antalya merkez ve Muğla), *Sami* (Merkezi İzmir, Midilli, Sakız, Sisam) ve *Kıbrıs*. (Çay, a.g.e., s.23.)

¹²⁹ Çay, a.g.e., s.24,25.

¹³⁰ Emecen, a.g.e., s.285, 286.

Keyhüsrev’i savaş alanında dikkatsizken şehit eden Frank askerini öldürterek barış için ilk adımı attı. Diğer taraftan Melik Alâeddin Keykubad, Ankara Kalesi’ne sığınmış ve harekete geçen Ermeniler de Toros dağlarını aşarak Selçuklu şehirlerine girmişlerdi. Bu ağır iç ve dış şartlarda Keykavus, Laskaris’ten gelen elçilik heyetini kabul etti ve barış imzalandı. Bu Selçuklu ile Bizans arasında yapılan bu anlaşma ile batı ilerleyişi, daha sonra uç bölgelerde beylikler kuracak olan kalabalık Türkmen kütlelerine bırakıldı. Türkmenler de emin ve sağlam adımlarla ilerleyerek sonunda Anadolu’nun Bizans topraklarına sahip oldular.¹³¹ Türkmen ilerleyişine karşı Bizans Balkanlardan Peçenekleri getirip Menderes bölgesi boyunca uzanan sınırlara yerleştirmiştir. Bir bakıma konar-göçer Türkmenlere karşı aynı tarz yaşamayı ve savaşmayı bilen bir güç olarak çıkarmıştır.¹³²

Türkmen akınları sonucu Selçuklu hâkimiyeti altına giren ve XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar muhafaza edilebilen toprakların sınırları, Karadeniz’de; Sinop’un batısında olan bir noktadan Kastamonu, Devrek, Bolu, Eskişehir, Kütahya ve Denizli’yi içine alan bir yay şeklinde Fethiye Körfezi’ne kadar uzanıyordu. Türkmenlerin kuzeye ve güneye adım adım ilerlemeleri ile meydana gelen bu sınırların kuzey ucu İzzeddin Keykavus’un 1214’de Sinop’u fethi ile Karadeniz sahillerine ulaşmıştı.¹³³ Türkiye Selçuklu devlet teşkilatında Bizans’a karşı kurulan iki “Uç” merkezinden birisi Kastamonu idi. Diğer ise Eskişehir –İsparta hattında bulunuyordu. Kastamonu merkezli olarak tesis edilen uç merkezinin bilinen ilk yöneticisi Hüsameddin Çoban Bey’dir.¹³⁴

Malazgirt zaferinden sonra büyük Türkmen kitleleri Denizli üzerinden Menderes Nehri’ni takip ederek İzmir’e ulaştılar. Oğuzların Çavuldur boyuna mensup olan Çaka Bey, İzmir çevresinde, Tanrıbermiş Bey de Efes (Selçuk) yöresinde bu Türkmen kitlelerine dayanarak birer beylik kurdu. Böylece Bizans’ın Batı Anadolu’daki hâkimiyeti çökme noktasına geldi. Ancak I. Haçlı seferi ile bu durum tersine döndü. Haçlı seferleri sırasında harekete geçen Bizans İmparatoru Aleksios İzmir’den Denizli’ye (Laodikya) kadar olan bütün yerleri geri aldı. Selçuklu

¹³¹ Salim Koca, **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)**, TTK Yay, Ankara 1997, s.62, 63.

¹³² Kılıç, a.g.m., s.626.

¹³³ Kesik, a.g.e., s.158.

¹³⁴ Yakupoğlu, a.g.e., s.390.

Sultanı I. Mesud'un akıllıca politikaları II. Kılıç Arslan döneminde devam ettirildi. Bu durumdan cesaret alan Türkmenler harekete geçerek Denizli ve yöresine akınlar yapmaya başladılar. Kendine karşı yapılan ittifakları parçalamak isteyen Kılıç Arslan İmparatorla bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmanın maddelerinden biri de Türkmenlerin Batı Anadolu'ya yaptıkları akınların önlenmesiydi. Ancak bu antlaşma Türkmen akınlarını durdurmayı başaramadı. Zaten kendine karşı yapılan ittifakları önleyen Kılıç Arslan da Türkmen akınlarına bilerek göz yumuyordu. Türkmenler bunun sonucu olarak Batıda akınlarını Denizli, Kırkağaç, Bergama ve Edremit'e kadar genişletmişlerdir.¹³⁵

Arap kaynaklarında, Antalya'nın kuzeyinde Torğurlu/Denizli dağlarının olduğu, burada ve çevresinde Türkmenlerin 200.000 kadar çadırı bulunduğu yine bu bölgede güzel yay imalatı ile ünlü Denizli şehrinin varlığı, anlatılmaktadır. Orta büyüklükte surları olmayan bir şehirdir. Şehirde taş binaların yanı sıra mescit, hamam ve çarşıların bulunduğu, şehrin dışında da akarsular ile bol meyveli ağaçlar yer aldığı kaydedilmektedir. Şehrin 10.000 atlı ve yaya askere sahip olduğu da belirtilmiştir. Ladik /Denizli Beyliği adıyla da bilinen İnançoğulları'nın merkezi olan Denizli ve havalisi, 1206 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından fethedilmiştir. Şehrin idaresi de fethedilen Selçuklu komutanı Esedüddin Ayas'a verilmiştir. Uç bölgesinin önemli komutanlarından olan Esedüddin Ayas, aynı zamanda Mecnun Ayas lakabıyla bilinir. 1196'da Honaz Kalesi onun şahsi gayretleri ile ele geçirilmiştir.¹³⁶ 1196 yılında fethinden sonra Honas ve Ladik arazisi 1025 yılında Mavrezemos'un idaresine bırakılmıştır. Çünkü Gıyaseddin Keyhüsrev, aynı tarihte Konya üzerine yürürken Bizans idaresi ile bir anlaşma yapmış ve bu anlaşmaya göre yeni fethedilmiş olan Honas ve Ladik'in Bizans yetkililerine teslimini kabul etmişti. Selçuklu kaynakları, Honaz ve Ladik üzerine Sultan'ın katıldığı herhangi bir Selçuklu hareketinden bahsetmezler. Sadece 1027 senesinde Antalya üzerine bir büyük askeri harekât vardır. Honas ve Ladik'in yeniden fethi Antalya'nın fethi ile birleştirilebilir. Çünkü Keyhüsrev'in Borgulu'dan beri yanında olan iki kumandanı, Mübâruziddin Ertokuş ve Esediddin Ayaz sonraki

¹³⁵ Koca, a.g.e., s.75,76.

¹³⁶ Kofoğlu , a.g.m., s.247.

yıllarda bu yörenin idaresini üstleneceklerdir. Keyhüsrev durumunu güçlendirip Antalya üzerine yürümeye karar verince Esediddin Ayaz'ı güvenlik için batıya göndermiş olmalıdır. Mavrezemos da fazla direniş göstermeden Selçuklu idaresine girmiştir.¹³⁷ Emir Esediddin'in, Honaz sahibi olarak I. İzzeddin Keykavus'un 1214'teki Sinop'un fethine katılmıştır. İzzeddin Keykavus'un hizmetinde yer aldığı için onun galibi unvanını almıştır. Demek ki Ayaz Keykavus'un Honaz hâkimi bir uç beyidir. Honaz'ın fethinin gerçekleştirilmiş olmasından hemen sonra Emir Mavrezemos'un bölgesi olan Honaz'da idareci olmuş olmalıdır.¹³⁸

Camiü'd-Düvel'in kaydına göre Germiyan topraklarını, beyliğin merkezi olan Kütahya'dan başka Uşak, Gediz, Armutlu, Gököyük, Selendi, Kula, Tavşanlı, Banaz, Işıklı, Balkan, Tonuzlu, Honaz, Dazkırı, Geyikler, Eşme, Homa, Eğrigöz, Simav, Şeyhli vesair kasabaları ihtiva etmektedir.¹³⁹

Eşrefoğulları Beyliği'nin kurucusu Seyfeddin Süleyman Bey, Türkiye Selçuklu Devleti'nin uç beylerinden biriydi. Süleyman Bey gerek Moğol tahakkümünden gerekse de 1277 ve 1282 yıllarında Karaman ve Menteşe Türkmenlerinin Konya'ya saldırılarından faydalanarak bulunduğu Gorgorum ve çevresinde nüfusunu artırmaya başladı. 1291 'de İlhanlı hükümdarı Argun Han'ın vefatından sonra yerine tahta Geyhatu geldi. Bu durum yıllardır baskı ve ağır vergilerden sıkılan uç Türkmenlerinin bağımsız hareket etmelerine yol açtı. Anadolu'da siyasi birliği kurmak isteyen Karamanoğulları, Eşrefoğullarının topraklarına saldırırsa da direnişle karşılaştılar ve başarısız oldular. Karamanoğullarının çıkardıkları karışıklıklardan sonra Selçuklu Sultanı II. Mesud, Geyhatu'yu Anadolu'ya çağırdı. Büyük bir orduyla Anadolu'ya gelen Geyhatu Karaman şehirlerinin yanı sıra Eşrefoğulları ülkesinde de yağmalarda bulunup katliamlar yaptı.¹⁴⁰ Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Eşrefoğulları bir uç beyliği olarak kurulmuştur ancak hem komşu ve daha büyük beyliklerin hem de Moğolların baskısıyla fazla bir varlık gösterememiştir. Bu nedenle Batı uç teşkilatı içinde

¹³⁷ Tuncer Baykara, I. **Gıyaseddin Keyhüsrev** (1164-1211), TTK Yay. , Ankara 1997, s.34, 35.

¹³⁸ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Alâeddin Keykubat Dönemi Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz" **I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, Ed. Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya 2010, s.310.

¹³⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.40,41.

¹⁴⁰ Ahmet Şimşirgil, "Eşrefoğulları Beyliği ", **Türkler**, c.VI.,Yeni Türkiye Yay.,Ankara 2014, s.771.

Eşrefoğulları konusuna yer verilmekle birlikte başlıca uç beyleri arasında bu beylik sayılamaz.

b. Ermeni Sınırındaki Uç Teşkilatı

I. Aşot'un taç giymesi ile kurulmaya başlayan Ermeni krallıklarının sayısının X. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, Vaspuragan, Ani, Kars ve Lori olmak üzere dörde çıktığı görülüyor. Anadolu'ya, Selçuklu akınlarının başlayacağı sırada bu krallıklar siyasi birlikten yoksun durumdaydılar. II. Basileos'un başlattığı ve haleflerinin de devam ettirdiği Doğu'daki Ermeni topraklarının ilhakı politikası nedeniyle bu krallıklar Bizans'a bağlanırken halkın önemli bir kısmı da Orta Anadolu'ya göç ettirilmiştir.¹⁴¹

X.yy.'ın ikinci yarısında art arda gelen güçlü imparatorlar döneminde Doğu Roma, Ermeni hanedanlarını bir bir ortadan kaldırma faaliyetlerine girişti. Bunlardan ilki Taok oldu ve bunu diğer prenslikler izledi. Bizans'ın doğu sınırı Azerbaycan'a ulaşırken Doğu Roma, ilhak ettiği bu bölgelerdeki toprak aristokrasisini de Kilikya ve Kapadokya gibi daha iç bölgelere topluca göç ettirdi. Böylece bölgedeki idari tabakanın gücü kırıldı. İmparator II.Basileios'un, 1018 ve 1021 yılında Gürcistan üzerine düzenlediği iki seferde ise ayırt edilmeksizin birçok Gürcü ve Ermeni katledildi. Kurtulabilen 200.000 kişi ise kör edildi. Ermeni kaynağı Aristakes, eserinde 1021 yılı hâdiselerini şu şekilde anlatır: “Yaşlı –genç, çocuk-yetişkin, erkek-kadın hiç kimseye aman vermemek üzere ülkenin dört bir tarafına öfke dolu emirlerle gönderdiği Doğu Roma kuvvetleri, 12 eyaleti tahrip etti, insanların binlercesi köleleştirildi ve topraklar insandan boşaltıldı.”¹⁴²

Malazgirt Savaşı'nın ardından Anadolu'nun Türkleştirilmesi sırasında Tarsus, Adana, Misis, Anabarza gibi önemli merkezlerin yanında, Çukurova da 1082/1083 yılında Türkiye Selçukluları'nın hâkimiyeti altına girmiş bulunuyordu. Selçuklu Türklerinin buradaki idaresi, Haçlı seferleri yüzünden uzun sürmedi. Haçlı savaşlarının yarattığı karışıklıktan yararlanan Ermeniler bölgede hâkimiyeti

¹⁴¹ Mehmet Ersan, “Selçuklu Ermeni İlişkileri”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.635.

¹⁴² Tezcan, a.g.e.,s.332,336.

sağlayarak Küçük Kilikya Ermeni Krallığı'nı kurdular.¹⁴³ Onların bu devleti kurabilmelerinin sebebi Haçlı Seferinin Anadolu'da meydana getirdiği güvensiz durumdur ve Ermeliler devletlerini kurmalarını Haçlılara borçludurlar. Kilikya Ermeni Devleti Türkiye Selçuklularına, Bizans'a, tekrar Selçuklulara, Moğollara ve nihayet Memluklulara tabi olmuş hiçbir zaman bağımsız hareket etmemiştir. Trabzon Rum İmparatorluğu ile beraber Türkiye'nin birliği içinde bir çibanbaşı teşkil etmiştir.¹⁴⁴

Kilikya Ermeni Krallığı sınırında kurulan uç beylerbeyliği, Niğde, Ereğli, Ermenek, Karaman, Antalya, Isparta, Maraş, Malatya, Antep ve Antakya hattında uzanmaktaydı. Bu bölgede Maraş emiri Nusretüddin Hasan uç beylerbeyliği yapmıştır. Buradaki beylerbeyleri Selçuklu merkezinden gelen emirleri uygulamakla yükümlü idiler. Şayet kendi sınırlarından bir askeri sefere çıkmışlarsa bu seferi yönetmek ve gelişmelerden Konya tahtını haberdar etmek zorundaydılar.¹⁴⁵ Merkezi önce Tarsus, sonra Sis (Kozan) olan Ermeni Krallığı, Orta Anadolu için önemli bir coğrafyaydı ve Selçuklu sultanlığı için de bir tehlike teşkil ediyordu. İşte bu sebeptendir ki, II. Kılıç Arslan Türkmenlerle ilgilenmek ve onları bu tehlikeli bölgeye yerleştirmek gereğini duymuştur. II. Kılıç Arslan zamanında Selçuklular, Selahaddin Eyyubi (1174-1193) ile birlikte Halep Türkmenlerini Kilikya'ya yerleştirmek üzere birçok teşebbüste bulunmuş, buraya pek çok Türkmen yerleştirilmişti.¹⁴⁶

Anadolu'ya gelen Türkmenlerin bir kısmı bu ülkede kendi iktisadi faaliyetlerine uygun yerler bulamadılar ve ormanlık ya da dağlık yerleri yurt tutmak zorunda kaldılar. Bunların Maraş bölgesinde ormanlarda yaşayanlarına Ağaçeri adı verildi. Ağaçerilerin torunlarının önemli bir kısmı ağaç işçiliği ile meşgul oldular. Anadolu'da Moğollarla mücadele eden biricik unsur konar-göçer Türkmenlerdi. İlhanlı hükümdarı Anadolu'daki Moğol kumandanlarına Türkmenleri sindirme emirleri verdiler. Moğollar bilhassa Sivas, Kayseri bölgeleri ile Ağaçeri Türkmenlerine ağır darbeler indirdiler. Onlar da güneye inerek Memluklu

¹⁴³ Yılmaz Kurt, "Ramazanoğulları Beyliği" **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.816.

¹⁴⁴ Öztuna, a.g.e., s.132,135.

¹⁴⁵ Muharrem Kesik, **At Üstünde Selçuklular-Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş**, Timaş Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2011, s.42.

¹⁴⁶ Çetin, a.g.m., s.262.

topraklarına sığındı. Sultan Baybars zamanında (1260-1277) 40.000 çadırdan fazla Türkmen Memluk ülkesine göçmüştür. Memlukulular bu Türkmenlerin beylerine Haçlılardan alınan toprakları dirlik olarak vermişler ve Türkmen nüfusu Gazze, Antakya ve Sis (Kozan) çevresindeki sınır bölgelere yerleştirmişlerdir.¹⁴⁷

1277 yılı seferinde Moğollar yardım etmeyen Türkmenler Abaka Han'ın zulmünden kaçarak Memlukululara sığındılar ve Memluk Sultanı Baybars tarafından Gazze'den Antakya'ya kadar olan bölgelere yerleştirildiler. Yaklaşık 40.000 çadır (hane) olan bu Türkmenler Memlukululara tâbi olarak Çukurova'ya akınlarda bulunup kırsal kesimde hâkimiyeti ele geçirdiler. Böylece Çukurova'daki Ermeni hâkimiyeti sadece Adana, Tarsus, Sis (Kozan) gibi birkaç şehir merkezinde sınırlı kaldı. Tarsus ve Adana taraflarına yerleşen Türkmenlerin çoğunluğu Oğuzların Üçok koluna mensuptu. Bu kolun başlıca boyarı ise Yüreğir, Kınık, Bayındır, Salur ve İğdir'dir.
148

Alâeddin Keykubad, 1222 yılından itibaren durmaksızın Silifke'ye kadar Batı Torosları Ermenilerden temizlemişti, ta ki Aşağı Ermenistan'ın (Sis- Tarsus arası) tamamını hükmü altına alıncaya kadar.¹⁴⁹ İsaoria bölgesi,¹⁵⁰ I. Aleaddin Keykubad (1220-1237) tarafından 1225 yılında alınarak Selçuklu ülkesine dâhil edilmiş, ilk vali olarak Kerimüddin adlı bir kişi görevlendirilmişti. Bununla birlikte bölgenin sınırlarına üzerine daha önce bir takım Türkmen aşiretlerinin yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bölge ele geçirildikten sonra da yoğun Türkmen yerleşimine açılmış ve bir uç bölgesi haline getirilmiştir. Karaman aşiretinin 1228 yılında I. Aleaddin Keykubad tarafından Ermenek (Germanicopolis) ve civarındaki Kamış adlı mevkiye yerleştirildiği görülmektedir.¹⁵¹ Kayı aşiretin de Anadolu'da Alaeddin Keykubad döneminde yerleştirildiği göz önüne alınırsa uç teşkilatının, Alaeddin Keykubad döneminde olgunlaştığı söylenebilir.

¹⁴⁷ Sümer, a.g.e., s.176.

¹⁴⁸ Kurt , a.g.m., s.816.

¹⁴⁹ Rice, a.g.e., s.71.

¹⁵⁰ İbni Bibi bu bölge için Ermen ülkesi tabirini kullanır (Bkz. Zerrin Günel Öden, "Karamanoğlu Beyliği"), Bu bölge Mersin Mut'a kadar uzanır (Bkz. <https://www.arkeolojikhaber.com> , Erişim Tarihi 12 Temmuz 2019.). Bölge Konya'nın Bozkır İlçesine 21 km uzaklıkta yer alır.(Bkz. www.yerturk.com, Erişim Tarihi 12.Temmuz 2019)

¹⁵¹ Zerrin Günel Öden, "Karamanoğlu Beyliği", **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.756.

Türkmenlerin Bozok koluna mensup Bayat, Avşar ve Beydili gibi boyları Elbistan, Maraş ve çevresinde Dulkadiroğulları Beyliğini; Üçok koluna mensup Yüreğir, Kınık, Bayındır ve Salur gibi boyları da Adana merkezli Ramazanoğulları Beyliğini kurarak, bu bölgeyi tamamen Türk vatanı haline getirmişlerdir. Böylece “Kilikya” ismi unutulurken yerini “Çukurova” ismi almaya başlamıştır. Kilikya Ermeni Krallığı da Memluk Devleti’nin 1375 yılında vurduğu son bir darbe ile tarihten silinmiştir.¹⁵²

c. Trabzon Rum İmparatorluğu Sınırdaki Uç Teşkilatı

Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus Anadolu’nun ekonomik bütünlüğünün yanında siyasi bütünlüğünü sağlamıştır. Keykâvus kuzeyde Trabzon Rum İmparatorluğunu güneyde ise Ermeni Kontluğu’nu tabi devlet haline getirmiştir.¹⁵³ Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Selçuklu’nun güçlü hükümdarları döneminde vassal¹⁵⁴ duruma getirildiğini görüyoruz.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin kurulmasından itibaren Türkmenler kademe kademe Bizans İmparatorluğu, Trabzon Rum Devleti ve Kilikya Ermeni Krallığı sınırlarındaki uç bölgelere yerleştirildiler. Burada Türkmenler hem sınırların güvenliğini sağlıyor hem sınır ötesine geçerek akınlarda bulunuyorlardı. Türkmenler kaynaklarda Türkmenü’l-uc, Etrâk-i uç, Etrâk-i Guz gibi adlarla anılıyorlardı. Türkiye Selçuklu Devleti’nde bulunan Melikü’l-ümera dışında uç vilayetlerinde de aynı unvanı taşıyan üst düzey emirler vardı ve buradaki subaşılar uç beylerine bağlıydılar. Trabzon sınırında oluşturulan uç beylerbeyliği Kastamonu-Samsun arasında yer almaktaydı.¹⁵⁵ Buna göre Selçuklu’nun güçlü hükümdarları döneminde Trabzon Rum İmparatorluğu devlet otoritesinin pek dışına çıkamamıştır. Bu nedenle

¹⁵² Koca, a.g.m., s.502.

¹⁵³ Koca, “I. İzzeddin Keykâvus”, s.581.

¹⁵⁴ İzzeddin Keykâvus ile Trabzon Rum İmparatorunun Sinop’un fethinin ardından sahilde bir araya gelmesi olayı vassalık durumunu gözler önüne sermektedir. Buna göre İzzeddin Keykâvus İmparator Kry Aleksios ile sahilde bir saat süren bir gezinti (seyran) yapmıştı. Sultanın yaptığı bu gezintide, özellikle bazı hükümdarlık sembolleri dikkati çekiyordu. Gerçekten de o, bu gezintide hükümdarlık sembolleri ile atının üzerinde ilerliyordu. Aynı sırada açılmış olan saltanat sancağı da sultanla birlikte hareket ediyordu. Öte yandan Aleksios hiçbir hükümdarlık alameti taşımaksızın, kendisine tahsis edilmiş olan atın eğer örtüsünü (gaşiye) omzuna alarak, kendi atının önünde Sultanı takip ediyordu. Bu sahne metbu-vassal ilişkisini en etkili şekilde gözler önüne seren ender bir andır.(Bkz. Koca, “İzzeddin Keykâvus”, s.585.)

¹⁵⁵ Muharrem Kesik, **At Üstünde**, s.42.

de doğrudan Trabzon sınırlarında bir uç beyliği kurulmazken bölgedeki uç teşkilatı Kastamonu merkezine yani Çobanoğullarına bağlıdır. Ancak Köseadağ Savaşı'ndan sonra devlet eski gücünü yitirince Trabzon Rumlarının Selçuklu otoritesini tanımamaya başladıkları mantığı yürütülebilir. O yüzden Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküş sürecine girdiği dönemde Trabzon uçlarındaki gelişmeler Pervaneoğullarıyla mücadeleler üzerinden değerlendirilebilir.

Sinop yarısı kara, yarısı deniz üzerinde olan sağlam bir şehirdi ve gemilerin geçiş yeri üzerindeydi Pervane, Niksar ve Danişmendiye vilayetleri askerlerinden tam teçhizatlı dört bin süvariyle o kalenin üzerine yürüdü. O şehrin yöneticisi Gaydan uzun süre mukavemet gösterdi. Savaşlarda birçok asker öldü. Pervane gemileri harekete geçirdi ve Sinop deniz tarafından fethedildi. Bu İslam'ın büyük fetihlerinden birisi oldu.¹⁵⁶ Antalya'dan sonra Sinop'un da alınması sadece Selçuklu Devleti'nin tarihinde değil, Akdeniz ve Karadeniz ticaret tarihinde, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun tarihinde ve Bizans'ın Anadolu'daki tarihinde önemli bir dönüm noktası oldu. Bizans için en önemli sonucu Trabzon ve İznik'in bağlantısının kopması ve Trabzon'un İstanbul üzerindeki hayallerinin son bulması oldu.¹⁵⁷

Pervaneoğulları, Türkiye Selçuklularının bir parçasını teşkil ediyordu. Başkenti Sinop olup, Sinop ili ve çevresini içine alıyordu. Bir süre Trabzon Rum İmparatorluğunun eline geçen Sinop'u geri alan meşhur Selçuklu veziri Süleyman Pervane, Türkiye Selçuklu Sultanının kerhen olarak Sinop'u kendisine temlik etmesini sağladı. Pervane oğlu Mehmet Bey'i buraya naibi olarak vali gönderdi.¹⁵⁸ Memluk hükümdarı Baybars'ın Anadolu'ya gelmesi ve Moğol ordusunu bozguna uğratması üzerine İlhanlı Abaka Han Muineddin Pervane'yi sorumlu tutarak öldürttü.(2 Ağustos 1277) Pervanenin katli üzerine oğlu Mehmet Bey istiklalini ilan etti ve Pervaneoğulları beyliğini kurdu. Mehmet Bey'in ölümü üzerine önce kardeşi Mesud, onun ardından da Mesud'un oğlu Gazi Çelebi Sinop beyi oldu. Gazi Çelebi donanmasıyla başarılı savaşlar yaptı. Önce Trabzon Rum İmparatoru ile anlaşarak 1313 yılında Kırım sahillerine ve Kefe'ye bir sefer düzenledi. Kefe yakınlarında

¹⁵⁶ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, **Müsameretü'l-Ahbar**, Çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2000, s.63.

¹⁵⁷ Kılıç, a.g.m., s.624.

¹⁵⁸ Öztuna, a.g.e., s.180.

Ceneviz donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı. 1319 yılında ise Trabzon'a karşı hücumla geçti. Gazi Çelebi'nin ölümünden sonraki dönemde Pervaneoğulları toprakları Candaroğullarının eline geçecektir.¹⁵⁹

C. Uç Beylerinin Görevleri

a. Bizans Sınırına Akın Yapma

Uç teşkilatı Selçuklu sultanları tarafından planlı-programlı bir şekilde kurulmuştur. Bu çerçevede birçok fonksiyonu yerine getirmeleri ve birçok amacı gözetmeleri gerekir. Ancak tabii en önemli fonksiyonları düşman sınırlarına akınlar yapmak ve böylece de İslam dairesini genişletmektir.

Kastamonu bölgesi II. Kılıç Arslan döneminde doğrudan Selçuklulara bağlanmıştır. 1176 Miryokefalon yenilgisiyle Bizans'ın Kastamonu çevresinde etkisi giderek zayıflamıştır. Hatta Türk akıncı birlikleri Kastamonu ve Çankırı'nın batısında kalan Bizans topraklarını hedef seçmişler ve bölgenin önde gelen şehri olan Bolu'ya ulaşmışlardır.¹⁶⁰ Türk akıncılarının bu ileri hareketleri Miryokefalon yenilgisi akabinde olduğundan bunun Selçuklu merkezinden bağımsız gerçekleşmesi imkânsızdır. 1071 Malazgirt Savaşı akabinde Alparslan komutanlarına Anadolu'nun fethinin emrini vermişti. Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu ileri fetih siyasetini uçlarda benzer bir şekilde yürüttüğü söylenebilir.

Hüsameddin Çoban Sultan I. İzzettin Keykavus ile Melik Alâeddin Keykubâd arasında geçen taht kavgasına karışmış, bu süreçte İzzeddin Kekâvus'un yanında yer almıştır.(1212) Sonuç olarak Keykubâd mağlup olmuştur. Bundan sonra Hüsameddin Çoban İzzeddin Keyâvus'un saltanatı boyunca (1211-1220) mevkii ve itibarını korumuş; batı uçlarında devamlı akın ve gaza faaliyetlerinde bulunmuştur.

161

Selçukluların büyük ve merkezi ordularının yaptığı savaş ve fetihlerden sonra uç birliklerinin tamamlayıcı fetihler yaptığı görülmektedir. Buna göre merkezi harekâtlarla uç fetihleri arasında devamlılık gösteren bir ilişki vardır. İzzeddin

¹⁵⁹ Arslan Tekin, **Türkün Tarihi**, Kariyer Yay., İstanbul 2012, s.385,386.

¹⁶⁰ Yakupoğlu, a.g.m., s. 390.

¹⁶¹ Koca, a.g.e, s.91.

Keykavus'un Sinop'u fetheden birliklerine Hüsameddin Çoban doğrudan katılmamış, batıdan gelecek Bizans yardım ve akınlarını durdurma görevi almıştır. Sinop'un fethinden sonra ise İznik merkezli Laskaris hanedanının eline geçmiş bulunan Ereğli ve Amasra istikametlerinde gaza faaliyetlerini idare etmiş ve bugünkü Safranbolu, Ulus, Bartın, Devrek, Zonguldak, Gerede, Mengen gibi yörelerde Selçuklu egemenliğini kurma ve yayma politikası izlemiştir.¹⁶² Suğdak seferi sonucunda Çoban Bey Kırım'dan getirdiği Kıpçak Türklerine mensup gençleri askerleri arasına alarak, Bizans'a karşı yapılan akın faaliyetlerinde onlara görev vermiştir.¹⁶³

Bizans ile Selçuklular arasında anlaşma olmasına rağmen Bizans topraklarına yapılan Türkmen akınlarının ardı arkası kesilmemiştir. Bir Türkmen akınını bir başka Türkmen akını izlemiştir. Türkmenler akınları yaparken II. Kılıç Arslan'ın uyguladığı politikalarından cesaret alıyordu.¹⁶⁴ Şunu söyleyebiliriz ki Türkmen akınları ile merkezde hükümdarın uyguladığı politikalar arasında bir paralellik vardır. Bir nevi akınlar sultanların uyguladıkları politikaların sonucudur. II. Kılıç sistemli bir şekilde Anadolu siyasi birliğini kurma politikası izlemiştir. Bununla birlikte Türkmen akınları gizli ve açık olarak desteklenmiştir.

b. Anadolu'ya İskân

II. Kılıç Arslan'ın Bizans'ı ağır bir mağlubiyete uğrattığı 1176 Miryokefalon Savaşı'ndan sonra Türkmenlerin Bizans topraklarına saldırıları daha da artarak karşı konulmaz hale geldi. II. Kılıç Arslan bu akınlara engel olmadı. Batıda akınlar devam ederken o Anadolu Türk birliğini sağlamaya yöneldi. Bizans kendisi tehlike olmaktan çıktığı için artık kendini bu amaca verebilirdi. Miyokefalon Savaşı, Anadolu'nun Türkleşmesi açısından da bir dönüm noktası oldu. Türk nüfusunun oranı Hıristiyanların sayısına yaklaşmıştır. Bundan yarım asır sonra başlayacak olan Moğol istilasını ile de Anadolu tamamen Türk yurdu olacaktır.¹⁶⁵

¹⁶² Yakupoğlu, a.g.m., 392.

¹⁶³ a.g.m., s.393.

¹⁶⁴ Koca, a.g.e., s.76,77.

¹⁶⁵ Ebru Altan, "Myriocephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.633.

Hüsameddin Çoban'ın beyliği dönemi içinde Türk-İslam dünyasının hemen her bölgesinden Moğolların önünden kaçarak yurtlarını terk etmiş gaziler, dervişler, âlimler, şairler, esnaf ve zanaatkârlar, konar-göçer Oğuz aşiretleri, Karadeniz üzerinden Kıpçak toplulukları gelerek Çoban Bey'in hizmetine girmişlerdir. Sonuç olarak bu göçler vasıtasıyla Kastamonu'nun nüfusu artmış, sosyo-kültürel bünyesi güçlenmiş, zengin ekonomisi ve askeri varlığı sayesinde Bizans'a karşı başarılı akınlar gerçekleştirilmiştir. Yine bu bey ve onun oğulları zamanında bugünkü Kastamonu, Çankırı, Sinop, Karabük, Bartın, Zonguldak ve Bolu yörelerinde çok sayıda köy kurulmuş, kırsal kesimde tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türk nüfusunda büyük bir artış yaşanmıştır. Şehir kasaba ve köyler arasında ulaşım yolları üzerinde tekke ve zaviyeler açılmaya başlanmıştır. ¹⁶⁶ Kesif bir Türkleşme ve İslamlaşma, uçlar vasıtasıyla olmuştur. Uç Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey, ayrıca I. Alâeddin Keykubâd'ın emriyle yaptığı deniz aşırı Kırım seferinden sonra bir kısım Kıpçaklar'ı getirerek, Sinop çevresine yerleştirmişti. Bu şekilde uç beyleri aldıkları esirleri Anadolu'ya yerleştirerek Türkleşme ve İslamlaşma sürecini daha ileri taşıdılar. ¹⁶⁷

Çobanoğulları beyleri imar faaliyetlerine önem vermişlerdir. Medrese, cami ve hastane gibi ilmi, dini konularda hizmet veren birçok eser meydana getirerek bölgelerini imar etmişlerdir. Bu imar faaliyetleri bakımından Çobanoğullarının en verimli devri Yavlak Arslan zamanıdır. Taşköprü Medrese Külliyesi, Kastamonu Atabey Cami ve Yılanlı Darüş-şifası onun dönemine aittir. ¹⁶⁸

Bizans İmparatorluğu Türkmen akınlarının gittikçe artması üzerine zaman zaman Balkanlardan Bulgar, Peçenek, Kuman ve Oğuz Türklerinden kitleler toplayıp bunları Batı Anadolu'daki sınırlara yerleştirmiştir. Amaçları Türkmenlerin akınlarını dinamik kitlelerle karşılamaktı. Başlangıçta Türklüğün aleyhine gibi görünen bu durum zamanla Türklerin lehine Bizans'ın aleyhine dönmüştür. Çünkü Bizans'ın

¹⁶⁶ Yakupoğlu, a.g.m., s.396.

¹⁶⁷ Mehmet Altay Köymen, "Selçuklular ve Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi", **Selçuk Dergisi**, sayı: 1, (Aralık-1986), s.14.

¹⁶⁸ Koca, a.g.e., s.97.

sınırlara yerleştirdiği Şamanist Türkler kısa zamanda soydaşları olan Müslüman Türklerle kaynaşıp İslamlaşmış, silahlarını Bizans'a çevirmişlerdir.¹⁶⁹

Kilikya Ermeni Krallığı, İlhanlılardan sonra Türk Memluk İmparatorluğuna metbu oldu. Memlukuluların Halep Valisi Emir Seyfeddin, 1360'da Adana ve Tarsus'u fethetti. Böylece iki mühim şehir Türklerin eline geçmiş oldu. Ermenilerin elinde yalnız başkentleri Sis (Kozan) ve Anazarba kalmıştı. Osmanlı hükümdarı I. Murat zamanında Memlukulular son Ermeni kralını esir ederek buraları aldılar. Böylece Çukurova'nın Türklerce fethi tamamlandı ve XIV. Asır sonlarında burada kurulan Ramazanoğulları Beyliği döneminde bu ülke yoğun Türkmen göçleriyle tamamen Türkleşti.¹⁷⁰

Türkiye Selçuklu toprakları üzerinde kurulan çok sayıda Türk beyliğinden bir olan Germiyanogulları, Anadolu'nun, Marmara Bölgesi'nden Adalar Denizi sahiline kadar uzanan kesim üzerindeki Türk egemenliğinin kökleşmesi bakımından önemli bir tarihi görevi yerine getirmiştir.¹⁷¹ Saruhan Bey'in Anadolu'nun Türkleştirilmesi görevini layıkıyla yerine getirdiği söylenebilir. Beyliğe en parlak dönemini yaşatan Saruhan Bey aynı zamanda Manisa'ya bir Türk-İslam şehri hüviyetini kazandıran hükümdardır. Saruhan Bey'in son zamanlarında şehir tamamen Türk şehri kimliğine bürünmüştür.¹⁷²

Anadolu Türkmen beylikleri Türk tarihinde ve kültüründe iki önemli rol oynamıştır. Bunlardan birisi şudur: Özellikle Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı, kuzey ve güney uçlarında kurulan Türkmen Beylikleri fethedilemeyen yerleri olarak Anadolu'nun fethini tamamlamışlardır. Böylece Türkiye Selçukluları ile başlayan Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türk vatani haline getirme faaliyeti, Beylikler devrinde Batı Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerindeki henüz alınmamış yerlerin alınmasıyla büyük ölçüde tamamlanarak hedefine ulaşmıştır. Anadolu Türkmen beyliklerinin Türk tarihinde ve Türk kültüründe oynadıkları ikinci önemli rol de şudur: Büyük Selçukludan beri ihmal edilmiş Türk kültürü ve dili Anadolu beylerinin şahsında önemli bir koruyucu ve savunucu bulmuştur. Türklüğe dönüş hareketi

¹⁶⁹ Koca, a.g.e., s.82.

¹⁷⁰ Öztuna, a.g.e., s.134, 135.

¹⁷¹ Başar, a.g.m., s.213.

¹⁷² Şimşirgil, "Saruhanogulları" s.788.

başlatan Türkmen beyleri, bilgin, edip ve şairleri kendi himayeleri altında toplayarak Anadolu Türk edebiyatının temellerini oluşturacak eserler yazılmasını sağlamışlardır. Bu eserler Türkçenin gelişesinde ve Türk milli ruhunun uyanmasında başlıca etkenler olmuşlardır.¹⁷³

Anadolu Türk beyliklerinden itibaren Farsça ve Arapça resmi dil olma niteliğini büyük ölçüde kaybederek yerini Türkçeye bırakmıştır. Özellikle Karamanoğlu Mehmet Bey Türkçenin resmi dil olmasının yolunu açmıştır. Onun yaptıklarının müspet sonuçları Batı uçlarındaki Türk beyliklerinde görülmüştür. Yine Germiyan Beyliği, Türkçe bir milli edebiyat oluşturma konusunda en önlere gelir. Devrin en büyük ediplerini, ilim ve fikir adamları kendi etraflarında toplayan Germiyan beyleri onlara Türkçe eserler yazdırmıştır. Tıpkı Germiyanlılar gibi Aydınöğulları beyleri de bilinçli bir kültür politikası izlemiştir. Aydınöğlü Mehmet Bey zamanında başlayan ilim ve kültür hamleleri halefleri Umur ve İsa Beyler zamanında da devam ettirilmiştir. Osmanlılar ise Anadolu Türk beylikleri arasında Türkçeyi ta başından beri hem resmi dil hem de edebiyat dili olarak kullanan beyliktir.¹⁷⁴

c. İslam Dinini Yayma

Saltukname’de isimleri zikredilen Alagöz Bey, Ilgaz Gazi, İlyas Bey, Hasan Abdal, Yalunuz Derviş, Bostan Dede gibi derviş ve gaziler de Kastamonu’nun fethinde ve iskânında söz sahibi olmuşlardır.¹⁷⁵ Kastamonu fethinde yer alan bu dervişlerin gittikleri yerlerde İslam dinini yayma görevi üstlendikleri ve tekkeler kurdukları söylenebilir. O halde fetih politikası ile İslam Dini’nin yayılması arasında bir paralellik bulunur.

İnanç Bey’in hâkimiyeti altındaki Denizli bölgesi ilmi ve kültürel açıdan oldukça gelişmiş bir bölgeydi. Şehrin bir ilim merkezi haline gelmesinde İnanç Bey’in büyük payı vardı. O kadı Necmeddin, Mevlânâ Kemâleddin, Mevlana

¹⁷³ Salim Koca, “Türk-İslam Devletleri ve Genel Karakterleri”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.31.

¹⁷⁴ Koca, “Diyar-ı Rum”, s.270,271, 274.

¹⁷⁵ Yakupoğlu, a.g.m., s.395.

Muhyiddin, Nakiboğlu lakabıyla meşhur Mevlânâ Taceddin ve Kastamonulu âlim Alâeddin Fakih gibi ilim ve fikir adamlarına sahip çıkmıştı. ¹⁷⁶

Germiyan aşiretinin adı bilinen ilk beyi Alişiroğlu Muzaferüddin'dir. Muzaferüddin 1239 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'nin Malatya subaşı idi. 1240 yılında Sultan II. Gıyasedin Keyhüsrev tarafından "Babai" ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilmiştir. Muzafferüddin kendine bağlı aşiretin kuvvetleri ile iki defa Babailer üzerine gittiyse de başarılı olamamış, isyancılar tarafından iki defa yenilgiye uğratılmıştır. Alişiroğlu Muzafferüddin'den sonra oğlu Kerimüddin Alişir Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir. Alişir devletin merkez teşkilatında görevli komutanlardan biriydi. II. Gıyasedin Keyhüsrev'in ölümünden sonra oğulları arasındaki taht kavgasına karışan Alişir, Moğollarla mücadeleye girişen II. İzzeddin Keykâvus'un yanında yer almıştır. Daha sonra da Muineddin Pervane'nin tahriki ile Moğollar tarafından Konya'da idam edilmiştir. ¹⁷⁷Görüldüğü gibi Germiyanogullarının ataları önceden beri çeşitli mücadelelerde devletin ve İslam gazasının yanında yer almışlardır.

d. Uç Bölgelerde Adaleti ve Düzeni Sağlama

Anadolu'da siyasi birliğin bulunmadığı dönemlerde Anadolu Beylikleri adıyla birçok siyasi organizasyon ortaya çıkmıştır. Bunların en uzun ömürlü olanlarından biri de Kuzeybatı Anadolu'da kurulmuş olan ve iki asır bu bölgeyi kontrolünde bulduran Çobanoğulları Beyliği'dir. Çobanoğulları Beyliği Candaroğulları ve Osmanlıların güçlendikleri döneme kadar Kayıların hamiliğini yapmışlardır. ¹⁷⁸

Muzafereddin Yavlak Arslan'ın Çobanoğullarının başına geçtiği sırada Anadolu'da bir kargaşa ortamı sürmektedir. Moğol baskısı ağırlığı ile devam etmekteydi. Yavlak Arslan bu dönemde İlhanlılara tabiyet şartlarını yerine getirdi ve böylece Kastamonu'da ailesinin durumunu muhafaza etti. Moğol İlhanlı hükümdarlarının sıkça değiştikleri, Karaman, Eşref ve Germiyan bölgelerinin karışıklık içinde olduğu dönemde sükûnet içinde olan yöre Kastamonu'dur. Bu

¹⁷⁶ Kofoğlu, a.g.m., s.253.

¹⁷⁷ Koca, a.g.e, s.120.

¹⁷⁸ Nuri Yavuz, **Anadolu Beylikleri Dönemi**, Siyasi Tarih ve Kültür Yay. , Ankara 2003, s.55.

durum Yavlak Arslan'ın Moğollara karşı uyguladığı ustaca politikanın bir göstergesidir.¹⁷⁹

Moğolların Anadolu'yu işgali ve Selçuklu Devleti üzerinde hâkimiyet kurmaları XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında uçlardaki Selçuklu beyleri bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardı. Germiyanlılar da Selçuklu-Moğol idaresine karşı çıkarak teşkilatlandılar ve Sultan II. Mesud'a karşı mücadeleye giriştiler. 1286-1291 yılları arasında meydana gelen bu olaylarda bazen Germiyanlılar bazen de Selçuklu Sultanı Mesud üstün geldi. Bu süreçte beyliğin idaresinde bulunan Hüsameddin Bey ölünce yerine kardeşi Yakub Bey geçti.¹⁸⁰

Memluk tarihçisi Şehabeddin el-Ömeri, Anadolu'yu gezen seyyahlardan naklen Germiyanogullarının Anadolu'daki beylerin en büyüğü olduğunu söyler. Ayrıca Yakub Bey'in atadığı vezirleri, emirleri ve kâtipleri gibi kadıları da vardır. Yine onun döneminde Kütahya geniş araziye sahip gelişmiş bir şehirdi ve büyük bir kaleye sahipti. Müellif, Beyliğin 40.000 atlı askeri olduğunu ve piyadelerle birlikte asker sayısının 200.000 kişi kadar toplanabildiğini belirtir.¹⁸¹

Müspet yönü itibariyle Batı Anadolu'da kurulan beylikler buldukları bölgelerde fetih siyaseti güderek Batı Anadolu'nun tamamını fethetmişlerdir. Yine Batı Anadolu'da kurulan Türk beylikleri donanma kurarak Ege'de denizcilik yapmışlar, kurulan bu donanmalar gelecekte Türk denizciliğinin temelini oluşturmuştur. Beylikler döneminde Anadolu tam bir İslam yurdu karakterini almıştır. Anadolu her yönüyle Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. İçtimai, siyasi, askeri ve ilmi faaliyetler canlı bir şekilde sürdürülmüş ve Anadolu karakteristik Türk-İslam eserleriyle donatılmıştır.¹⁸²

e. Hudut Savunması ve Önemli Geçitlerin Korunması

Türkmenler, Anadolu topraklarının fethi ve Türkleşmesinde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasında ve ülke savunmasında büyük roller üstlenmiş önemli bir askeri güç kaynağıdır. Türkmenler çok önceden beri bölgede faaliyetlerde

¹⁷⁹ a.g.e., s.58

¹⁸⁰ Başar, a.g.m.,s.205.

¹⁸¹ a.g.m., s.208.

¹⁸² Yavuz, a.g.e, s. 126, 127.

bulunmuşlardı. Bu nedenle Anadolu'yu çok iyi tanıyorlar ve kendilerinden sonra gelenlere yardımcı oluyorlardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasından itibaren kademe kademe Bizans İmparatorluğu, Trabzon Devleti ve Ermeni Krallığı sınırındaki uç bölgelere yerleştirilen Türkmenler, hem Selçuklu Devleti'nin sınırlarını bu Hristiyan unsurlara karşı koruyorlar hem de bu sınırların dışına çıkarak akınlarda bulunmak suretiyle yeni yerlerin fethini sağlıyorlardı.¹⁸³

Türkiye Selçuklu Devleti I. Haçlı Seferi Sonunda bazı topraklarını Bizans'a kaptırınca Kastamonu ve civarındaki Türk egemenliği tehlikeye düşmüştür. Kastamonu çevresinde kalabalık Türkmen kitleleri buna rağmen varlıklarını koruyarak bölgeyi Haçlı taarruzlarına karşı başarıyla savunmuşlardır.¹⁸⁴ Türkmen kitlelerinin Kastamonu çevresini yurt edindiği ve Türk bağımsızlık anlayışı çevresinde korudukları görülmektedir. Burada sonraki aşama Türk teşkilatçı yapısı gereği bu kitlelerin başında Selçuklu hükümdarları tarafından bir emirin atanması ve uç sisteminin kurulmasıdır. Nitekim II. Kılıç Arslan da Kastamonu yöresini doğrudan Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlayarak böyle yapmıştır.

Denizli Uç Beyi Mehmet Bey, Moğol hâkimiyetine karşı Türk istiklâlini savundukları için ahileri takdir ediyor ve destekliyordu. Onun emri altındaki Türkmenlere, kızıl börtüklerini çıkarttırıp Mevlevilerin ve ahilerin sembolü olan ak börtükler taktırması bunun göstergesiydi.¹⁸⁵ Kızıl börtük geleneklerinden vazgeçmeleri ülke savunmasına verdikleri önemi göstermektedir. Zira ülke savunmasına verilen yüksek değer bağımsızlık yanlısı diğer güçlerle ittifakı gerektirmektedir.

Uç Türkmenleri Haçlılarla mücadele ile de yurt savunmasının güzel örneklerini vermişlerdir. Haçlı Seferleri sırasında Anadolu'ya giren Frederick Barbarossa, Sultan Dağı, Akşehir ve Konya güzergâhında ilerlerken çok zorlandı. Haçlılar meşakkatli yollara devam ettikleri sürece son derece ciddi insan ve hayvan kaybına uğradılar. Çektikleri sıkıntıları ayrıca yerel Türk nüfusunun da kendilerine yiyecek ve hayvanlarına yem satmak istememesi çoğaltıyordu. Ayrıca Selçuklu akıncıların yıpratıcı taktikleri neticesinde sınırları gerilmeye devam ediyordu.

¹⁸³ Kesik, **At Üstünde**, s.41.

¹⁸⁴ Yakupoğlu, a.g.m., s. 389.

¹⁸⁵ Koca, a.g.e, s.82.

Sonunda Konya'ya vardıklarında bitkin düşmüşlerdi.¹⁸⁶ Buna göre Türkmenlerin vur-kaç taktiği başarılı olmuştur denilebilir. Zaten bu Türk savaş geleneğinin bir parçasıdır ve eski dönemlerden beri Türkler tarafından en etkin şekilde uygulanmaktadır.

f. Keşif Yapma

Türk savaş sistemi hareket ve sürat üzerine kurulmuştur. Türklerde hareket ve sürat üstünlüğünü sağlayan başlıca unsur at idi. Türk savaş sisteminde müstakil ve hareketli birlikler başlıca rol oynamaktaydı. Bu birlikler savaşta tam bir hareket serbestliği içinde sık sık dağılmakta ve birleşmekteydiler.¹⁸⁷ Selçuklu ordusu yapmış olduğu muharebelerde genellikle eski Türk savaş taktik ve stratejilerini uygulamıştır.¹⁸⁸

Türk birliklerinin yaptıkları keşif seferleri ve akınlar, bir bakıma düşmanın gözünü yıldırmak ve yıpratmak amacını güdüyordu. Türkler özellikle gözlerine kestirdikleri ülke üzerine büyük bir fetih hareketine girişmeden önce birçok defa keşif seferi ve akın yapmaktaydılar. Bu akıncı birlikleri düşmanın yığınak merkezlerine, irtibat noktalarına, ileri kollarına, önemli yol ve kavşaklara, yiyecek ve malzeme depolarına yüzlerce baskın düzenlemekteydiler.¹⁸⁹

Miryokefalon Savaşı'nda düşman ordusuna akın yapan uç Türkmen birlikleri aynı zamanda istihbarat görevini de görmekteydi. Bizans ordusunun yürüyüşü çok yavaş olmaktadır. Bunun sebebi yük, erzak ve savaş malzemesi taşıyan 500 kadar arabanın ve silahsız yardımcı birliklerin arkalarından geliyor oluşudur. Hâlbuki Türk kuvvetleri çevik ve hareketli, çoğunlukla hafif süvari idi. Bütün yol boyunca düzenli şekilde hareket eden Bizans ordusuna gerek yürüyüş gerekse de konaklama sırasında zaman zaman görünerek baskınlar yapıyor ve zarar veriyorlardı. Bizans ordusu Homa'dan¹⁹⁰ ayrıldığından beri her türlü hareket serbestliğinden mahrum kalmıştı.

¹⁸⁶ Rice, a.g.e, s.65.

¹⁸⁷ Salim Koca, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilat", **Türkler**, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.839,840.

¹⁸⁸ Ayşe Dudu Kuşçu, "Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma", **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.184.

¹⁸⁹ Koca, "Devlet Geleneği", s.840,841.

¹⁹⁰ Denizli ili Çivril ilçesine bağlı bucak merkezi; şimdi, Gümüşsu. (www.denizli.gov.tr. Erişim Tarihi: 31/07/2019.)

Çünkü Türk kuvvetlerinin devamlı baskınları ve çevredeki tahribatı Bizans ordusunu feci sona doğru çekmekteydi. Sultan Kılıç Arslan, Bizans ordusunun hareketini her an takip edebiliyor, kontrol altında bulundurabiliyor ve öldürücü darbeyi vuracağı zamanı kolluyordu.¹⁹¹ Miryokefalon Savaşı açıkça göstermektedir ki düşman ordusuna akın yapan uç Türkmen birlikleri aynı zamanda istihbarat görevini de görmekteydi.

İzzeddin Keykâvus tedbiri elden bırakmayan bir hükümdardır. Mesela Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksios'un Sinop tarafı uç bölgelerindeki faaliyetleri kendisine haber verildiğinde, devlet büyükleri ve komutanlar derhal harekete geçilmesini tavsiye ettiği halde, Keykâvus tedbirli bir komutanın yaptığı gibi harekete geçmeden önce casusları bölgeye gönderip, İmparatorun durumunu kesin bir şekilde öğrenmek istemiştir. Bu tedbir onun yapmayı planladığı Sinop seferinde işini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Çünkü Keykâvus'un yaptırdığı bu istihbarat sonucunda Aleksios'un şahsi emniyetini sağlamaksızın eğlence düzenlediğini öğrenen hükümdar bu fırsatı değerlendirerek Aleksios'u uç bölgedeki askerleri vasıtasıyla ele geçirmiştir.¹⁹² Sultan Alâeddin Keykûbad'ın Trabzon Rum İmparatorunu esir etmesi hadisesi ile anlaşılmaktadır ki uç teşkilatından yani uç beyleriyle onların askerlerinden keşif ve haberleşme faaliyetleri içinde yararlanılmıştır.

g. Yardımcı Kuvvet Olarak Orduya Katılma

Büyük Selçuklularda olduğu gibi Türkiye Selçuklularında da ordunun temelini merkezdeki “gulam” ya da “mamluk” denilen askerler ile ikta askerleri oluşturmaktaydı. Bunlara ilaveten uç askerleri, geçici ücretli askerler ve aşiret kuvvetleri gibi yardımcı kuvvetler de mevcuttu.¹⁹³

Anadolu Selçuklu Devleti de Büyük Selçuklular gibi askeri karakterli bir devletti. Askerler yaz aylarını eğitim ve seferlerle geçirir kötü hava koşullarının

¹⁹¹ Çay, a.g.e., s. 100,101.

¹⁹² Koca, “İzzeddin Keykavus”, s.585.

¹⁹³ Turan, “Teşkilat”, s.162.

hâkim olduğu kış aylarında dağılırlardı. Askerler her bahar şahane atışların, okçulukta beceriklilik ve kılıç oyunlarının temel eğitimlerinin bir parçası olduğu, onları mükemmel süvarilere dönüştürmek için büyük çabanın harcandığı zorlu askeri eğitim okullarında kuvvetlendirilirdi. Daha ileri seviyedeki askerler gruplara ayrılır en iyi olan bazıları ordunun en önemli bölümünü teşkil eden süvari birliğine alınırlardı. Sefer zamanının geldiğini belirtmek için bir tören düzenlenirdi. Coğunlukla Kayseri'nin yer olarak seçildiği törende süvarilik gösterileri yapılır, eğlenceler yapılır, ozanlar destanlar seslendirir, şairler son eserlerini okur ve şenlikler düzenlenir, büyük bir ziyafetle son bulurdu.¹⁹⁴ Sefere çıkarken Türk askeri geleneklerinin sürdürüldüğünü görüyoruz. Selçuklu sultanının verdiği toydan sonra ana ordu Kayseri'den yola çıkar ve etraf bölgelere haber salınarak yardımcı kuvvetlerin orduya katılması emredilir.

Türkiye Selçuklu ordusuna yardımcı kuvvet olarak katılan uç birlikleri ani baskınlar ile düşman ordusunu yıpratma görevini birçok önemli görevleriyle birlikte yerine getirmiştir. Miryokefalon Savaşı süreci bize yıpratma taktiğinin güzel örneklerini göstermektedir. Bizans, Homa bölgesi üzerinden Sultan Dağları bölgesine yol alarak ilerlemiştir. Kaynaklarda Türk kuvvetlerinin yaptığı yıpratma savaşı genişçe anlatılmakta ve bu savaşların sonunda Bizans ordusunun yorgun düştüğü belirtilmektedir.¹⁹⁵

Uç beyliklerinin görevlerinden biri de yardımcı kuvvet olarak orduya katılmaktı. İbni Bibi'de yer alan bilgilere göre Sultan Alâeddin Keykubad'ın ana ordusuna katılarak Celaleddin Harzemşah'a karşı Yassıçemen Savaşı'na girmişlerdir: “ ... Padişah'ın dergâhından davul (kös) gümbürtüsü yükseldi. Ordu deniz gibi coşmaya başladı. Uğurlu bir günde ve uygun bir falda dünyayı aydınlatan çetr harekete geçti. Türk'ten, Frenk'ten, Gürcü'den, Uc'dan, Rum'dan, Rus'tan, Arap'tan ve her milletten oluşan ordu, demirden bir dağ gibi grup grup yerinden oynadı.”¹⁹⁶ Burada uç beyliklerinin ve onlara bağlı Türkmenlerin doğudaki bir savaşa gittikleri, yani yardımcı kuvvet olarak orduya katıldıkları görülmektedir.

¹⁹⁴ Rice, a.g.e., s. 81-83.

¹⁹⁵ Çay, a.g.e., s. 80.

¹⁹⁶ İbni Bibi, *el Evamirü'l Ala'ıye fi'l -Umuri'l-Ala'ıye*, Kültür Bakanlığı Yay., Çev. Mürsel Öztürk, I. Baskı, Ankrara 1996, s.394.

D. Uç Beylerinin Merkezle Olan İlişkileri

Uç Türkmenlerin ile merkez arasındaki ilişki biçimlerinden biri de görünüşte Selçuklu merkezine bağlı değilmiş gibi hareket etmek ancak arka planda ise merkezden gelen emirleri uygulamaktır. Bunun güzel bir örneği II. Kılıç Arslan döneminde Bizans ile olan diplomaside göze çarpmaktadır. Nitekim uç beyleri sözde merkezin otoritesini tanımayıormuş gibi bağımsız akınlar yapmışlar ancak el altından Kılıç Arslan'ın stratejilerini hayata geçirmişlerdir.

Sultan Kılıç Arslan Bizans ile daha önce yaptığı antlaşmanın kendine yüklediği sorumluluktan kurtulmanın çarelerini arıyordu. Antlaşmanın imzalanmasından birkaç yıl sonra Türkmen reislerine Bizans'a ne kadar zarar verilerse Manuel'den o kadar taviz koparabileceklerini telkin ediyordu. Diğer taraftan zahiri dostluk gösterileri ile Bizans'tan genişleme politikasını gizlemeyi başarmıştı. Sultan Anadolu Türk birliği sağlanıncaya kadar¹⁹⁷ Bizans ile antlaşmalarına uymaya olabildiği kadar gayret etti. Eskişehir civarında sayıları 100.000'leri aşan Türkmenlerin Bizans sınırını geçmeleri iki devlet arasındaki en önemli meseleydi. Bu Türkmenler yurt ve otlak bulmak için Bizans topraklarını işgal ediyorlardı. İmparator Manuel, Sultan'a elçi göndererek anlaşmaya uymasını istedi ancak Sultan, yolladığı Türk elçisi¹⁹⁸ vasıtasıyla yapılan saldırılarla hiçbir alakası olmadığını bildirdi. Çünkü Manuel, Sultan'ın anlaşmaya uymaya gayret etmediğinden şüpheleniyordu. Nitekim Miryokefalon Muharebesi'nden önce savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayan Sultan II. Kılıç Arslan, Bizans tahkimatını yok etmek için Türkmen akınlarının sıklaştırılmasını emretti. Küçük Türkmen grupları Bizans kuvvetleri üzerine baskınlar düzenliyor ve bu akınlar özellikle Eskişehir ile Denizli istikametinde genişliyordu.¹⁹⁹ Sonuç olarak Sultan Kılıç Arslan'ın Türkmen akınları

¹⁹⁷ Danişmendli topraklarının ilhakına kadar.

¹⁹⁸ Atabeg Süleyman

¹⁹⁹ Çay, a.g.e., s.61-70.

ile alakasız görünmesi rakibini aldatma taktiğidir. Yine Türkmen gruplarının Miryokefalon Savaşı'ndan önce hareketlerini artırmaları Kılıç Arslan'ın bu gruplar üzerindeki etkisini ve emir verme gücünü göstermektedir.

Zaman zaman uç Türkmenleri ve onların beyleri taht mücadelelerinde denge unsuru olarak görülmüş ve bazen de ağırlığı bir tarafın lehine değiştirişlerdir. Kardeşi Alâeddin Keykubad'ın kendisini Kayseri'de kuşattığı sırada İzzeddin Keykubad'ın uç bölgelere gitme fikri uç askerlerinin bir denge unsuru olarak görüldüğünün göstergesidir. İbni Bibi'nin naklettiğine göre kuşatmanın sıkışık bir anında İzzeddin Keykavus, Malatya'da hizmetinde bulunmuş Çaşnigir Emir Mübazereddin Çavlı, Emir-i Ahur Zeyneddin Başara ve Emir-i Meclis Mübarizeddin Behramşah'ı yanına çağırılmış ve onlarla görüş alışverişinde bulunarak, süratle şehirden çıkmayı ve uç bölgelerinin askerlerinin yardımını almayı teklif etmiştir.²⁰⁰ Bu bilgiler bize taht değişikliklerinde bile rol oynayabilen uç Türkmenlerinin Selçuklu melikleri tarafından bir güç unsuru olarak görüldüklerini gösterir.

İzzeddin Keykavus, Konya'ya gelir gelmez uç beylerine ve bütün subaşıllara (serleşker, serasker) birer ferman göndererek onlardan emirlerindeki askerlerle devletin merkezinde toplanmalarını istemiştir. Başta Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl gibi uç beyleri olmak üzere bütün subaşıllar, gönderilen emre uyararak, devletin merkezi Konya'da toplamışlardır. Bundan sonra Selçuklu ordusunun başına geçen İzzeddin Keykâvus, Ankara kalesine sığınmış olan kardeşinin üzerine yürümüştür. Ordunun desteğinden mahrum kalmış Alaeddin Keykubâd kaçınılmaz akıbete uğrayarak teslim alınmıştır.²⁰¹

Uçların taht kavgalarında bir güç olarak rol almanın yanında bazen bunun ötesine geçerek bir hükümdarı tahta çıkardıkları da görülmüştür. Kılıç Arslan ülkeyi 11 oğlu arasında paylaştırırken Gıyaseddin'i, annesi Bizanslı olduğu için Batı hudutlarına yerleştirmişti. Keyhüsrev'in Bizanslılardan, özellikle bölgedeki uç Türkmenlerinden, doğudaki Türkmenlere karşı yardım sağlaması mümkündü. Nitekim Sultan Rükneddin'in ölümünden sonra da öyle oldu. Batı'daki uç Türkmenleri, Anadolu'nun bazı ileri gelen kişileri ve özellikle üç Danişmendli,

²⁰⁰ İbni Bibi, a.g.e., s.135.

²⁰¹ Koca, "İzzeddin Keykavus", s.583.

Rükneddin'in genç oğlu III. Kılıç Arslan'a karşı Gıyaseddin'i desteklediler. Maurozomes'in yanına sığınmış bulunan Keyhüsrev'i çağırdılar, Keyhüsrev de 1205'te Konya'yı yeniden ele geçirdi.²⁰²

XIII. yüzyılın ortalarında İbni Said, Kastamonu kentine “Türkmenlerin başkenti” adını vermişti. Burada Türkmenlerin bağımsız oldukları yargısını çıkarabilirdik ancak aynı dönemde Kastamonu'nun Selçuklu Sultanlarına ait olduğunu orada valileri bulunduğunu kesinlikle biliyoruz. Kastamonu'nun beylerbeyi Hüsameddin Çoban'dır. Beylerbeyi oluşundan ötürü aynı zamanda eyaletteki Türkmenleri hâkimi olması nedeniyle, herhangi bir beylerbeyi gibi bir askeri seferi, Kırım Seferini yönetmekle görevlendirilmişti.²⁰³ Burada uç beylerinin doğrudan merkezden emir aldıklarını ve bazen merkeze bağlı bir vali gibi hareket ettiklerini görüyoruz.

Uç emirlerinin merkez ile ilişkisi genel olarak büyük hükümdara bağlı olan bey şeklindeydi. Sultan Alâeddin Keykubad'a Sultanı Azam (Büyük Hükümdar) denirken Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl “Melikü'l-ümera” şeklinde kaynaklarda geçmektedir. Tabii uç beyleri bu unvanları Büyük Hükümdara yani Alâeddin Keykubad'a bağlılık göstererek kazanabiliyorlardı. İbni Bibi, Alâeddin Keykubad, Konya'da tahta oturunca Hüsameddin Çoban ve Seyfeddin Kızıl gibi emirlerin Sultanın huzuruna geldiklerini nakleder: “O arada kıdemli emirlerin büyüklerinden ve serverlerin ileri gelenlerinden olan Emir-i Çoban Melikü'l-ümera Hüsameddin ve Emir-i Kızıl Melikü'l-ümera Seyfeddin, burada sayılması uzun zaman alacak ve bıkkınlık verecek olan dinar, dirhem ve kölelerden oluşan hediyeler getirdiler. Bu hediyeler hüsnü kabul gördü ve padişahın gönlünü hoş etti. Onların her biri, padişahla görüşüp konuşma şerefinden başka önemli makam ve mevkilere kavuştu. Eğlencede (bezm), sofrada ve müsabaka alanında padişahın yanında bulundu. Akıllarından geçen her şeyi elde etti ve menşurları yenilendi; makam ve rütbeleri yükseltildi; itibarları artmış olarak geri döndü.”²⁰⁴

²⁰² Cahen, a.g.e., s.125,126..

²⁰³ a.g.e., s.240.

²⁰⁴ İbni Bibi, a.g.e., s.238.

Uçlar eğer merkez yanlış politika uygularsa zaman zaman bu duruma karşı çıkabiliyorlardı. Özellikle Moğolların Anadolu'daki yönetimine en fazla direnenler uçlar oldular. Karaman Türkleri de bu konudaki en büyük örnektir. Aksarayı uç bölgelerinde Moğollara karşı direnişten bahseder. Buna göre Karamanoğulları ve Uc Türkleri ayaklanmışlar, itaat yakasından çıkmışlar, divana vergilerini göndermemişlerdir. Yine Aksarayı'ye göre daha önceki Hatiroğlu isyanı, onlara cesaret vermiştir ve kalplerdeki Moğol korkusunu azaltmıştır.²⁰⁵ Bu isyanlar başarıya ulaşmasa da uçların merkezin Moğol gölgesindeki siyasetini benimsemedikleri, bağımsızlıklarına düşkün oldukları ve Selçuklu yönetiminin yaptığı yanlış işlere tepki gösterdikleri gerçeği ortadadır. O halde uçlar bağlı buldukları Selçuklu idaresi hatalı politika güderse bu politikayı değiştirme güdüsünü gösterebilmektedir.

Uçlarla merkez arasındaki ilişkiyi şöyle özetleyebiliriz. Merkeze bağlı olmuşlar ve uç beyleri kimi durumlarda bir vali gibi hareket etmişlerdir. Zaman zaman da merkeze bağlı değilmiş gibi görünüp Konya'dan gelen emirleri uygulamışlardır. Selçuklu şehzadelerinin taht kavgalarında bir denge unsuru olmuşlar, bazen de bir hükümdarın tahta çıkmasında rol oynayacak kadar ileri gitmişlerdir. Ayrıca merkeze bağlı olmakla beraber yanlış politikalara karşı çıkmışlar, Moğol yönetimine isyan etme refleksini göstermişlerdir.

E. Uçlarda Teşkilatlanma

On birinci yüzyıldan başlayarak Müslüman yazarlar sınır bölgelerdeki Türklere uç adını vermişlerdir.²⁰⁶ Türkiye Selçuklularında "Uç" teşkilatının başında uç beylerbeyi bulunmaktaydı. Bu kimseye "sahib-i etrak" da denmekteydi. Kastamonu uç bölgesinde Hüsameddin Çoban Bey bulunuyordu. Ankara-Eskişehir-Kütahya hattında ise uç beylerbeyi Seyfeddin Kızıl bulunmaktaydı. Sadece bunların isimlerini belirtmek dahi fethettikleri bölgeler dikkate alındığında uç askerlerinin önemi açısından yeterlidir.²⁰⁷ Bu uç beyleri gaza ve cihadla meşgul olup yeni yerler

²⁰⁵ Aksarayı, a.g.e., s.85.

²⁰⁶ Cahen, a.g.e., s.154.

²⁰⁷ Turan, "Teşkilat" s.163.

fethettikçe şan ve itibarları artıyor ve sultan bunlara “*Emirü’l-ümera*” , “*Melikü’l-ümera*” gibi unvanlar veriyordu.²⁰⁸

Konar-göçerlerden, askeri maksatlarla hudut boylarına yerleştirilenlerine yaylak ve kışlaklar verilirdi. Üstelik bunlardan askeri hizmetlerine karşılık vergi alınmadığı tahmin edilmektedir. Bu sınır aşiretleri gerektiği zaman orduya katılıyorlardı. Kadın ve çocukları da silahlı olan cengâver aşiretler uçlarda çok yararlılık gösteriyorlardı.²⁰⁹ Yaylak ve kışlaklar ordu kumandanlarının ve efradının savaş zamanı dışında dinlendikleri, talim yaptıkları yerlerdi ve yaylak ile kışlak seçimi son derece önemliydi.²¹⁰

Selçukluların askeri iktâları kurmalarının nedeni, devletin başlıca dayanak unsuru olan Türk boylarına mensup kitleleri yabancı sahalara yerleştirmek, onlara toprak vermek ve gerektiğinde askeri kuvvet olarak onlardan yararlanmaktır. Ayrıca bu sistem, Bizans devrinde Anadolu’da oluşan toprak aristokrasisini yok etmiştir. Asıl önemlisi de devletin iskân siyasetinin sürekli yürütülmesine imkân vermiştir. Böylece kışlak ve yaylak mntıkları tespit edilerek topraklar dağıtıldığı gibi büyük Türkmen grupları sosyal huzursuzluklar önlenerek iskân edilebilmiştir.²¹¹ Reşideddin’de yer alan bilgilere göre Oğuz elindeki hâkim kolu Bozoklar teşkil etmiştir. Bu sebeple Bozokların alameti “yay” ve tabi kol oldukları için Üçokları için de “ok” tur.²¹² Özellikle Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad Türkmenleri Anadolu’ya iskân ederken bu ilişkiyi dikkate almıştır.

Alâeddin Keykubad, Anadolu’ya gelen ve emir-bey yapılarını koruyan konar-göçerlerin geleneklerine uyararak onları, Bozok ve Üçok olarak ikiye ayırıp uç bölgelere iskân ediyordu. Bu şekilde Üçokları Güney uçlarına yerleştirdiği gibi Kastamonu ve Eskişehir havalisine de Bozokları yerleştirdi.²¹³ Sakarya Irmağı üzerindeki Bizans sınırından Kastamonu’ya kadar uzanan uç bölgesi, Çobanoğulları

²⁰⁸ Şimşirligil, “Saruhanogulları”, s. 787,788.

²⁰⁹ Çetin, a.g.m., s.265.

²¹⁰ Kuşçu, “Ordu ve Donanma”, s.176.

²¹¹ Çetin, a.g.m. , s.261.

²¹² Sümer, a.g.e.,s.218.

²¹³ Yavuz Selim Burgu, **Anadolu Selçukluları**, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s.229.

emirliğine tabi idi. Selçuklu devlet anlayış ve telakkisine göre, uçtaki Çobanoğlu Beyi kendi bölgesindeki diğer emirlerin lideri durumundaydı.²¹⁴

Türkmen yayılmalarının bir sonucu olarak belli başlı kentlerde merkezi yönetimin temsilcilikleri kurulmaya başlanmıştır. Bazen Selçuklu ana ordusunca fethedilen topraklara o bölgeleri nüfuslandırmak amacıyla merkezi yönetim kurulmadan önce Türkmenler getirilip yerleştirilmiştir. Bazen de merkezi idarenin kurulmasıyla eş zamanlı olarak yerleştirme yapılmıştır. Uç bölgelerde özerk hareket edebilen Türkmen grupları bulunsa da devletin toprakları içinde kalan bütün eyaletlerde çeşitli yöntemlerle Sultanın adına bir üstün otorite sağlanmıştır. Daha sonra da Türkmen beylikleri ellerinde buldukları yöresel hükmetme yetkisini Sultandan aldıklarını herkese tanıtmaya çalışmışlardır.²¹⁵ Oğuzlar ve Türkmenler Selçuklu Devleti'ni kurdukları gibi bu devletin genişlemesinde de başlıca rolü oynadılar. Selçuklu Devleti içinde çalkantılar yaşansa da devletin kuruluşundan sonuna kadar Türk hâkimiyetinin devamlı olmasını sağladılar. Orta Asya'dan gelen göç dalgaları Türkmenleri sürekli olarak besliyor, varlıklarını korumalarını sağlıyordu.²¹⁶

Anadolu beyliklerinde devlet teşkilatı başlangıçta aşiret teşkilatından oluşuyordu. Türkiye Selçukluları döneminde ülkenin uçlarına yerleştirilen değişik tarihlerde Anadolu'ya gelmiş olan bu beyler ve aşiretleri savaş alanlarında ve başka zamanlarda ülkenin güvenliği için önemli görevler üstlenmekteydi. Anadolu beyliklerinin hükümdarı olan beyler, Selçuklu sultanlarını takliden makam ve hâkimiyetlerinin sembolü olarak payitaht, saray, müesseseler, memuriyetler ve teşrifat usulleri ihdas etmişlerdir. Anadolu beyliklerinin merkez teşkilatının başında devlet işlerinin tertip ve tanzimi için divan teşkilatı bulunmaktaydı. Vilayetlerin idaresinde validen sonra en yetkili kişiler ise kadı ve subaşı idi. Anadolu beylikleri içinde sarayları en teşkilatlı olanlar Germiyanogulları ve Karamanogullarıydı.

²¹⁴ Yaşar Yücel-Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, TTK Yayınevi, c.I., Ankara 1990, s.188.

²¹⁵ Cahen, a.g.e., s.244.

²¹⁶ Sümer, a.g.e., s.156,157.

Germiyanoglu I. Yakup Bey bir divan heyetine sahipti ve maiyetinde kadı, kumandan gibi devlet ricali bulunuyordu.²¹⁷

F. Türkiye Selçuklularında Başlıca Uç Beylikleri

a. Çobanoğlu Uç Beyliği

a.a. Çobanoğlu Beyliği'nin Kuruluşu

Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan oğullarından Muhiddin Mesud'u Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir yörelerine melik tayin etmiştir. Bu tarihten itibaren Türklerin Bolu yönündeki fetihleri hız kazanmış ve bugünkü Safranbolu, Gerede, Mengen, Devrek, Bolu yörelerinde yoğun Türk yerleşimi olmuştur. (1189-1192) Bu gaza faaliyetlerinin idare merkezinin 1190 yılından itibaren Kastamonu olarak belirlendiği ve burası merkezli olarak "Selçuklu uç teşkilatının" kurulduğu anlaşılıyor.²¹⁸

Çobanoğullarının Bulunduğu Bölgeyi Gösteren Harita

(Çobanoğlu Beyliği/Gerçek Tarih Kültürü İnternet Sitesi, Erişim Tarihi: 07.10.2019)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bizans ile sınırlarında Türkmen kitlelerinin yığılması ile "Batı uçları" oluşmuştur. Buradaki uç teşkilatı Türk geleneğinde olduğu gibi ikili teşkilatlanma ile ortaya çıkmıştır. Buna göre merkezi Kastamonu olan sağ

²¹⁷ Turan, "Teşkilat" s. 164, 165.

²¹⁸ Yakupoğlu, a.g.m., s.390.

kolun başına Hüsameddin Çoban Bey olurken merkezi Ankara olan sol kolun başına Seyfeddin Kızıl geçmiştir. Böylece Çobanoğlu Beyliği Hüsameddin Çoban'ın "Melikü'l-ümerâ olarak Kastamonu'nun idaresine geçmesiyle kurulmuş oldu. Hüsameddin Çoban²¹⁹ Oğuzların Kayı boyuna mensuptu. I. Alâeddin Keykubad tahta geçince Hüsameddin Çoban Sultanın huzuruna çıkarak bağlılık bildirmiş, Sultan Alâeddin'de onun beylik menşurunu yenilemiştir. ²²⁰ Emir Çoban kaynaklarda dürüst, kahraman, cömert ve devamlı gaza ile meşgul bir kişi olarak anılır.²²¹ Melik'l-ümera yani Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey unvanından anlaşılacağı üzere Türkiye Selçuklu Devleti'nin ileri gelenlerinden biridir.²²²

Kastamonu çevresinin Türklerin eline ilk geçişi Emir Karatekin dönemidir. 1084 yılında Sinop'u kuşatarak ele geçirmeyi başaran Karatekin bu bölgede (Sinop Kastamonu, Çankırı) kısa süre hüküm sürmüştür.²²³ Çobanoğullarının kurucusu Emir Hüsameddin Çoban'ın Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın emirlerinden Karatekin'in soyundan geldiği konusunda rivayetler vardır.²²⁴ Haçlı Seferleri sonucunda bu bölgede Karatekin'e bağlı Türklerin hâkimiyeti sona ermiş bölge tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Bu bölgede Türklerin kesin olarak hâkimiyetinin yerleşmesi bir yüzyıldan fazla zaman sonra mümkün olmuştur. Anadolu siyasi birliğini sağlama konusunda ilk sistemli çalışmaları II. Kılıç Arslan zamanında görmekteyiz. II. Kılıç Arslan'ın Miryakefalon Zaferi'nden sonra Bizans'ta giriştiği düzenli fetih hareketleri onun oğlu Ankara Meliki Muineddin Mesud devrinde de devam etmişti. Kastamonu ve Çankırı çevresi II. Kılıç Arslan zamanında yeniden fethedilmiş ve Kılıç Arslan ülkeyi oğulları arasında taksim ederken bu bölgeyi oğlu Muineddin Mesud'a vermiştir.²²⁵

Kurulduğu bölgede Selçuklu Türk siyasi ve idari örf ve ananelerini devam ettiren Çobanoğullarının beyleri şu şekilde sıralanabilir.

²¹⁹ Bazı yazarlara göre Hüsameddin Çoban Bey, Anadolu Fatihî ve ilk sultanı Süleyman Şah'ın komutanlarından Emir Karatekin'in soyundan gelmektedir (bk. Nuri Yavuz, Anadolu Beylikleri Dönemi, s.56.)

²²⁰ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", **Türkler**, c.VI.,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014, s.712.

²²¹ Yaşar Yücel, "Çobanoğulları", İSAR, c. VIII., s.354.

²²² Merçil, a.g.e., s.226.

²²³ Y.Yücel-A. Sevim, a.g.e., s.180.

²²⁴ Yücel, a.g.m, s.354.

²²⁵ Y.Yücel-A.Sevim, a.g.e., s.179.

Hüsameddin Çoban Bey

Alp Yürek

Muzaferddin Yavlak Arslan

Nasireddin Mahmud ²²⁶

Yavlak Arslan'dan sonra Çobanoğullarının nihayet bulduğunu düşünenler varsa da bu doğru değildir. Onun oğlu Mahmud Bey Kastamonu emiri olmuştur. Fakat onun ne kadar orada hüküm sürdüğü konusu açık değildir.²²⁷

a.b. Hüsameddin Çoban Bey'in Suğdak Seferi

Kırım ile Sinop arasında çok işlek bir ticaret yolu vardı. Bu yol üzerinden İslam ülkelerinin malları kuzey ülkelere, kuzey ülkelerinin malları da İslam ülkelere taşınıyordu. Fakat Kırım'a kadar uzanan Moğol istilası, bölgede güvenliği bozmuş ve ticareti aksatmıştı. Tüccarların mallarının bir kısmı soyulmuştu. Tüccarlar da bölgenin en muktedir hükümdarı olan Sultan Alâeddin Keykubad'a başvurarak yardım istediler. Sultan tüccarların zararlarını tazmin ettiği gibi, Kırım üzerine sefer düzenlemeye ve yolları güvenlik altına almaya karar verdi. Bu amaçla Sinop'ta bir donanma oluşturuldu ve donanmanın başına Hüsameddin Çoban geçirildi.²²⁸

Bu sefer esnasında Beylerbeyi Hüsameddin Çoban'ın başlıca görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Sultanın başkentten gönderdiği komutanları emrine alarak yapılacak seferde onlardan yararlanmak.
2. Kastamonu uç bölgesindeki kara ordusunu bir an önce hazır hale getirerek Sinop limanına götürmek.
3. Askerleri Sinop tersanesinde hazır bulunan donanmaya bindirerek Karadeniz ötesi seferi düzenlemek, donanmaya kumandanlık yapmak.

²²⁶ Yavuz, a.g.e, s. 56.

²²⁷ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, XIII. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul 2014, s.627.

²²⁸ Koca , a.g.e, s.91,92.

4. Sinop-Suğdak-Kırım deniz ulaşım ve ticaret yolunun emniyetini sağlayarak kuzeye ilerlemek.
5. Kırım sahilindeki önemli bir ticaret şehri olan Suğdak'ı Cenevizlilerin elinden alarak Selçuklu idaresine katmak.
6. Kırım Yarımadası ve kuzeyinde yaşayan Kıpçak boylarına Selçuklu hâkimiyetini kabul ettirmek.
7. Kuzeydeki Rus kabilelerini Selçuklu egemenliği altına alarak vergiye bağlamak.
8. Moğolların bölgedeki etkinliğini azaltıcı tedbirler almak.
9. Ele geçirdiği ganimetlerin bir kısmını Konya'ya göndermek.²²⁹

Hüsameddin Çoban Bey denizi güvenle geçip karaya varınca bir bezm düzenledi. Emirlerine savaş taktiği ile ilgili talimatlar verdi. Ondan sonra ikametgahına giderek server ve yiğitleri çağırdı. Gerekli gördüğü yerlere öncü birliği(telaye) ve keşif kıtası gönderdi. Buradaki Türkler (Kıpçaklar) Selçuklu ordusunun gelişinden korkuya kapıldılar. Melikü'l-ümera Emir Hüsameddin Çoban mertçe saldırıya geçti. Kıpçaklar birçok askeri ölünce hareketsiz kaldılar. Selçuklu askerleri ise amaçlarına ulaşmanın verdiği sevinçle zafer naraları atmaya başladılar. Kıpçak ordusunun bozulduğunun duyan Ruslar ve Soğdlular telaşa kapıldılar. Savaş ümitleri kırıldı ve Suğdak şehrini tahkim etmeye, zayıf yerleri onarmaya başladılar. Şehri fetheden Hüsameddin Çoban ordu mensuplarına şehrin hiçbir ferdine zarar vermemeleri ve ihtiyaçlarını parasını ödeyerek almaları emrini verdi. Bunun üzerine şehir halkı uzun süren sıkıntılardan kurtuldular. Huzur ve rahata kavuştular. Padişaha dualar ettiler.²³⁰

Selçukluların Suğdak hâkimiyetinin tam olarak ne kadar sürdüğü bilinmiyor ancak bölgeye Moğolların gelişi olan 1239 yılına kadar devam ettiği tahmin edilebilir. Bu deniz aşırı Suğdak seferi, Alâeddin Keykubad devrinde Selçuklu

²²⁹ Yakupoğlu, a.g.m., s.392,393.

²³⁰ İbni Bibi, a.g.e, s.327-342.

idaresinin Kırım sahillerine yayılması ve Türk donanmasının böyle bir sefere girişecek kudrete sahip olması açısından çok mühim bir hadisedir.²³¹

a. c. Çobanoğullarının Sınır Bölgelerde Gerçekleştirdiği Gaza Faaliyetleri

Hüsameddin Çoban Bey, I. İzzeddin Keykavus'un saltanatı sırasında (1211-1220) Bizans'a karşı yapılan akınları yönetti. Alâeddin Keykubad, tahta çıktığı ona itaatini sundu ve ardından Kastamonu beyliği menşuru yenilendi.²³² Sultan Alâeddin, Çoban Beyi deniz aşırı meşhur Suğdak seferine memur edince donanma ile ordunun başında bulunmuş, zafer kazanarak Kastamonu'ya dönmüştü. Selçuklulara sadık olan Çobanoğlu hanedanı üç çeyrek asır kadar bu uç bölgelerini elinde tutmuştu.²³³

İbni Bibi'de, Hüsameddin Çoban Bey'in özellikleri ile ilgili şu ifadeler vardır: Ülkenin seçkinlerinin ve büyüklerinin önde gelenlerinden, yardımcıları ve adamları çok olan, mal ve mülklerinin fazlalığı ile tanınan, iyi ahlak bakımından parmakla gösterilen, herkesten övgü alan, ikametgâhı âlimlerin sığınağı, dindarların sığınağı ve zulüm görenlerin başvurdukları yer olan, askerlerinin bir kısmı Rum beldelerinde gaza yapan, dirayetli ve güçlü, Rum beylerinin çoğunu esir eden, Melikü'l-ümera Hüsameddin Çoban.²³⁴ Herkes tarafından saygı gören ifadesi özellikle gaza ve cihad yapan uç beylerinin halk nazarında mertebelerinin yüksekliğinin göstergesidir. Yine ganimet ve esirlerinin çok olduğu ifadesi düşman bölgelerine sürekli seferler yaptıklarının kanıtlar.

Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu'daki emirliğinin başlamışı II.Kılıç Arslan döneminin sonlarına rastlamaktadır. Hüsameddin Çoban Bey Selçuklu kaynaklarında "Melikü'l-Ümera" (Beylerbeyi) vakıf kayıtlarında ise Atabey Gazi²³⁵

²³¹ Turan, **Türkiye**, s.380.

²³² Merçil, a.g.e., s.226

²³³ Turan, **Türkiye**, s.624.

²³⁴ İbni Bibi, a.g.e., s.158,159.

²³⁵ Yakupoğlu aynı makalesinde Hüsameddin Çoban'ın ya da onun babasının Muhiddin Mesud'un atabeyi olabileceğini belirtir. Buna göre II.Kılıç Arslan oğlu Muhiddin Mesud'u Kastamonu ve Çankırı bölgesine melik olarak göndermiştir. Onun yanına bir atabey vermesi icap etmektedir. Hüsameddin Çoban'ın veyahut da atasının söz konusu atabey olması kuvvetle muhtemeldir.

olarak adlandırılmıştır. Hüsameddin Çoban Bey'in Kastamonu ve çevresinin fatihi olarak bilinmesinin nedeni, Melik Muhiddin Mesud önderliğindeki fetih hareketlerine katılarak bu fetihler sırasında ön plana çıkması ve bu yöreyi kalıcı olarak Selçuklulara bağlamış olmasıdır.²³⁶

Hüsameddin Çoban'dan sonra babadan evlada intikal etmek üzere oğlu Alp-Yürük'e, onun oğlu Yavlak Arslan'a ve nihayet onun da oğlu Mahmud Bey'in idaresine geçmişti.²³⁷ Mahmud Bey zamanında Bizans'a akınlar yapılmış ve bunları kardeşi Ali Bey idare etmiştir. Nihayet Candaroğlu Süleyman Paşa bir baskınla Kastamonu'ya hâkim olmuş ve Çobanoğulları Beyliği'ne son vermiştir.²³⁸

b. Ladik (Denizli) Uç Beyliği

b. a. Ladik Beyliğinin Kuruluşu ve Mehmet Bey'in Beyliğin Başına Geçışı

Ladik veya Denizli beylerine İnançoğulları da denilir. XVI. yüzyılın ilk yarısında bu beylerin Denizli şehrinden başka dört yüz kadar köyü ve on bin kadar da askeri vardı. Zaman Zaman Bizans'ın eline geçse de Ladik XIII. yüzyılın ilk yarısında tamamen Müslüman – Türk devletlerinin hâkimiyeti altına girmiştir.²³⁹

Rükneddin Süleymanşah'a karşı taht mücadelesini kaybeden I. Gıyaseddin Keyhüsrev, İstanbul'da bulunduğu sıralarda Uç bölgelerindeki Türkmen beyleriyle irtibat kurmuş ve onlardan destek sözü almıştır. Uç beylerinin ve kayınpederi Manuel Mavrazemos'un askeri yardımını alan Gıyaseddin Keyhüsrev, tahtı tekrar ele geçirmek için İzmit-Kütahya üzerinden Uluborlu'ya gelmiş, daha sonra burada topladığı kuvvetlerle Konya üzerine yürümüştür. Süleymanşah'ın oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan tahtan indiren I. Gıyaseddin Keyhüsrev, yeniden tahta çıkmasında büyük yardım ve desteğini gördüğü Mavrazemos'u, "Melik" unvanı ile uç bölgesine göndermiş ve ona Uluborlu, Denizli ve Honaz'ı vermiştir. Böylece Anadolu'da ilk defa yöneticisi Hıristiyan olan merkeze bağlı bir meliklik kurumuştur. Mavrazemos,

Saltukname'de Atabey Gazi'den Selçuklu sultanının oğlunun atabeyi olarak bahsedilmesi de bu durumu kuvvetlendirmektedir.

²³⁶ Yakupoğlu, a.g.m., s.391.

²³⁷ Turan, **Türkiye**, s.624.

²³⁸ Merçil, a.g.e., s.226,227.

²³⁹ Yavuz, a.g.e., s.74.

İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubâd zamanında da bu görevini sürdürdü. Onun bu uç bölgesindeki görevini daha sonra oğulları sürdürmüştür. Bununla birlikte Köseadağ yenilgisinden sonraki Anadolu'nun buhranlı dönemlerinde bu uç hanedanının herhangi bir faaliyeti göze çarpmamaktadır. Bu dönemde Denizli ve yöresinde, Beylerbeyi konumunda olan “Mehmed-i Beg-i Uç” diye anılan Mehmet Bey adlı bir zat bulunmaktadır.²⁴⁰

Moğol İtilası önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmen kitleleri, genellikle “batı uçlarında” toplanmışlardır. Bir Arap coğrafyacısının bildirdiğine göre XIII. yüzyılın ortalarında Denizli, Kütahya, Afyon ve Eskişehir civarında 200 bin, Kastamonu civarında 100 bin, Ankara civarında da 30 bin çadırılık büyük Türkmen kitleleri görülmüştür. Bu günkü sayı ile bu 2 veya 2,5 milyonluk bir nüfus demektir. Denizli, Honaz, Dalaman şehirleri ve çevresine yerleşmiş olan Türkmenlerin başında “Uç Gazisi” sıfatıyla Mehmet Bey, kardeşi İlyas Bey, Damadı Ali Bey ile Sevinç ve Salur Beyler bulunuyordu. Mehmet Bey gaza ve akın faaliyetlerinin yanı sıra düzenli olarak Selçuklu sarayını ziyaret ediyor, bağlılığını bildiriyor ve aksatmadan vergilerini ödüyordu.²⁴¹

Moğol İstilasının yaşandığı dönemde Anadolu'da meydana gelen sonu gelmez karışıklıklar içinde harekete geçen Mehmet Bey, Moğol hükümdarı Hülâgu'ya elçi göndererek tâbiyetini²⁴² bildirip, Han'a bağlı bir uç beyliği olarak tanınmasını istemiştir. Bunu olumlu karşılayan Hülâgu Han, Mehmet Bey'i Denizli, Honaz ve Dalman yörelerinin beyi olarak tanıdı.(1261) Böylece Ladik Beyliği'nin resmi kuruluşunu Moğollar kabul etmiş oldular.²⁴³ Ancak şuraya açıklık getirilmeli ki Ladik Beyliği daha önce Selçuklulara bağlı bir uç beyliği olarak kurulup faaliyet göstermektedir. Buna göre uç beyliği statülerini Anadolu'da Moğol tahakkümünden sonra da Moğollara bu durumu kabul ettirerek devam etmişlerdir.

²⁴⁰ Mikail Bayram, “Türkiye Selçukluları Uç Beği Denizlili Mehmet Bey”, **Türkler**, c. VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.294,295.

²⁴¹ Koca , a.g.m., s.711.

²⁴² Burada göstermelik bir durum vardır. Mehmet Bey Moğollara kendini bağlı göstermekle birlikte daha sonraki davranışları bunun istenmeden gerçekleştiğini aslında Moğollara bağlılık duymadığını ortaya koymaktadır.

²⁴³ Hüseyin Kayhan, “Ladik Beyliği”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2014, s.763.

Ladik ve Denizli'nin Selçuklular tarafından ilk işgali XI. asrın son seneleridir. Ladik bazı dönemlerde Bizans'ın eline geçse de XIII. asrın ilk yarısında tamamen Müslüman Türk devletlerinin idaresi altında bulunmuştur.²⁴⁴ Moğolların önünden kaçan kalabalık Türk boyları doğu yönünden Anadolu'ya girip, muhtemelen 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'nun daha emin kısmı olan Akdeniz-Batı Karadeniz arasındaki bölgelere kaydılar. Moğolların Anadolu'daki hâkimiyetlerinden sonra buldukları bölgelerde onlara karşı büyük isyan hareketlerinde bulundular. Bu dönemde yaklaşık 200.000 çadırlık büyük bir Türkmen grubu Denizli, Köyceğiz ve Uşak bölgesine yerleşti. Bunların başındaki Mehmet Bey, yerleştiği bu bölgede bir uç beyi olarak Bizans'a karşı Selçuklu Devleti'nin sınırlarını korumaya başladı.²⁴⁵

Bu bölgedeki Türkmenler Mehmet Bey, kardeşi İlyas Bey, damadı Ali Bey ve akrabaları Sevinç ve Salur beylerin komutası altında önemli bir güç haline geldiler. Beyliğin reisi durumundaki Mehmet Bey, bölgedeki Türkmenlerin o zamana kadar giydikleri kırmızı bökrleri değiştirerek ak bökr giymelerini sağladı. Siyasi gücünü korumak için Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile iyi geçiniyor, Konya'ya giderek vergilerini ödüyordu.²⁴⁶

Selçuklu Devleti Orta Anadolu'da sukut ederken uçlarda bir takım Türkmen beylikleri kuruluyordu. Selçuklu Devleti ve konar-göçer Türk ananelerine göre kurulan bu beylikler çok defa Selçuk sultanlarını matbu tanıyor, onlardan hâkimiyet alameti olarak hilat, menşur, sancak ve gazilik unvanı alıyordu. Fakat bu beyler zaman zaman Selçuklu-İlhanlı yönetimine karşı isyan eder, Mısır Sultanlarından yardım alırdı. Bu beyliklerden en eski olan ve en önde gelenlerden biri de Denizli havalisinde uç gazisi Mehmet Bey ve Ali Bey tarafından teşekkül etmiş olanıdır.²⁴⁷ İbni Batuta, Ladik'ten bahsederken Ladik hükümdarı Anadolu'nun ileri gelen

²⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, VI. Baskı, TTK Yay., Ankara 2011, s.55.

²⁴⁵ Kayhan, a.g.m., s.763.

²⁴⁶ Kofoğlu, a.g.m., s.248.

²⁴⁷ Turan, **İslamiyet**, s.109.

beylerinden bir beydir diyor.²⁴⁸ Onun ifadeleri uç beylerinin gaza yoluyla Anadolu’da kazandıkları saygınlığı yansıtmaktadır.

b.b. Mehmet Bey’in II. İzzeddin Keykâvus’un Moğollara Karşı Yaptığı Cihada Katılması

Moğol hükümdarları Mengü ve Hülagu, 1259 yılında çıkardıkları bir yarlığ ile Türkiye Selçuklu Devleti’ni II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıçarslan kardeşler arasında bölüştürdüler. Devletin ve saltanatın bölünmesini kabul etmeyen Sultan II. İzzeddin Keykâvus 1262 yılında Moğollara ve kardeşine karşı “Türk istiklalinin ve İslam cihadının temsilcisi olarak harekete geçti. Diğer Türkmen beyleri gibi Mehmet Bey de İzzettin Keykâvus’un yanında yer aldı. Moğolların desteklediği IV. Kılıçarslan’ın saltanatını tanımadı. Ancak II. İzzeddin Keykâvus Moğollara ve kardeşine karşı giriştiği mücadeleyi kaybetti ve Anadolu’yu terk etmek zorunda kaldı.²⁴⁹

Moğollara karşı silahlı bir savunmaya girişmeyi isteyenler, cihad (kutsal savaş) yapılmasını isteyen koyu Müslümanlar, Sultanın muhafızları ve Türkmenlerin gücüne ve İzmit’teki Bizans yönetiminin yardımına güvenen İzzeddin’in çevresindeki Greklerdi. Aksaray’ın güneyinde Alaaddin Hanı’nın yakınlarında iki ordu karşılaşmıştı. İzzeddin Antalya’dan derleyebildiği bütün hazineyi de alarak kaçtı. Önce Ladik’teki konar-göçer Türkmenlere sığındı. Daha sonra da izlendiği duygusuna kapılarak dayılarının²⁵⁰, dostlarının bulunduğu Bizans topraklarına geçmeyi daha uygun gördü.²⁵¹

Aksarayı, Sultanın cihad yanlısı devlet adamlarının fikirlerini kabul ettiğini belirtir. Onun verdiği bilgilere göre özellikle devlet adamlarından Kadı İzzettin, gaza cihada rağbet ediyor, “şeref kılıçların gölgesi altındadır” diyordu. Büyük çarpışma,

²⁴⁸ İbni Batuta, **İbni Batuta Seyehatnamesi**, Çev. A. Sait Aykut, VII. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s.280.

²⁴⁹ Koca, a.g.e., s.83.

²⁵⁰ Sultan İzzeddin’in annesi Bizanslıdır.

²⁵¹ Cahen, a.g.e., s.269,270.

vuruşma ve savaş oldu. Moğol ordusu İslam ordusuna galip geldi. Sultan İzzeddin bozguna uğradı. Konya'dan çıkıp uç vilayeti tarafından İstanbul diyarına gitti ve Rum İmparatoruna sığındı.²⁵²

Mehmet Bey'in, idaresindeki Türkmenlerin İlhanlılarla işbirliği yapan Sultan Rükneddin'e karşı isyan etmesi ve hatta Konya–Antalya yoluna saldırılar düzenlemeleri nedeniyle Konya yönetimi ile arası bozuldu. Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği ayaklanmayı bastırmak üzere bölgeye Selçuklu-Moğol kuvvetleri gönderildi. Durumun kendi aleyhine döndüğünü gören Mehmet Bey İlhanlı Sultanı Hülagu'ya bağlılık bildirdi.²⁵³ Sultan Kılıç Arslan'ın yalnız başına tahta hâkim olması ve II. İzzeddin Keykavus'un ülkeden uzaklaştırılması (1262) Mehmet Bey'in durumunu son derece güçleştirdi. Tek başına Moğollara karşı koyması imkânsız hale geldi. Bu durumda Mehmet Bey için Moğolların yüksek hâkimiyetini kabul etmekten başka çare kalmamıştı. Moğollara vergi vermeyi ve merkezden gönderilecek bir şihne tarafından kontrol edilmeyi kabul etti.²⁵⁴ Fakat İlhanlı Moğol Hükümdarı Hülagu Mehmet Bey'in bizzat devletin merkezine giderek itaatini arz etmesini istedi. Mehmet Bey Moğollara güvenmediği için bu isteği yerine getirmekten kaçındı. Bunun üzerine harekete geçen Hülagu Han Selçuklu- Moğol ordusunu Mehmet Bey üzerine sevk etti. Ayrıca Mehmet Bey'in damadı Ali Bey'i beylik vaadi ile kendi tarafına çekti.²⁵⁵ Bu güçlü Türkmen beyini yenmenin kolay olmayacağı görülerek Ali Bey'e bir takım taahhütlerde bulunulmuştur. Ali Bey de kendisine bağlı güçlerle Sultan Kılıç Arslan'a katıldı.²⁵⁶

Hülagu, 1262 yılında Sultan Rükneddin Kılıç Arslan ve Anadolu'da bulunan Moğol Beylerine Mehmet Bey'in cezalandırılması emrini verdi. Selçuklu-Moğol kuvvetleriyle Mehmet Bey arasında Dalaman Ovası'nda yapılan mücadeleyi Damadı Ali Bey'in de ihanetiyle Mehmet Bey kaybetti. Mehmet Bey eman olarak teslim olduysa da Uluborlu'da öldürüldü.²⁵⁷ Mehmet Bey'in yanı sıra kardeşi İlyas Bey, Salur Bey ve diğer Türkmen beyleri de idam edildiler. Ali Bey ise hizmetlerine

²⁵² Aksarayı, a.g.e., s.31,32.

²⁵³ Kesik, a.g.e, s.203.

²⁵⁴ Koca, a.g.m., s.712.

²⁵⁵ Koca, a.g.e, s.84.

²⁵⁶ Kayhan, a.g.m., s.763.

²⁵⁷ Kesik, a.g.e, s.203.

karşılık Ladik Beyliği'nin başına geçirildi. Ali Bey'in iktidarda olduğu 1262-1278 yılları arasında Ladik Beyliği Selçuklulara bağlı olarak²⁵⁸ varlığını sürdürdü. O Selçukluların batısındaki en büyük uç beyi (emir-i buzurg) idi.²⁵⁹

c. Germiyanolu Uç Beyliği

c. a. Germiyan Türklerinin Batı Uçlarına Gelişi

Germiyan Beyliği'ni kuran şahsın adı Germiyan Bey olduğu konusundaki kanı doğru değildir. Germiyan kelimesinin bir şahıs ismi olmayıp aşiret ismi olduğu hususunda fikir birliği vardır. Bazı kaynaklarda Malatya mevkiine “ Germiyan” adı verilmiştir. Ermeni kaynaklarındaki bu kayıtlara göre bu Türkmenler Malatya civarında bir müddet kaldıklarından Germiyan ismini buradan almaları kuvvetle muhtemeldir.²⁶⁰

İlk defa Germiyan aşireti reisi olarak Malatya'da Alişiroğlu Muzaffereddin'i görmekteyiz. Muzaffereddin II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Baba İshak Ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilmiş ancak isyanı bastırmak için yaptığı iki teşebbüsünde de başarılı olamamıştır. Germiyan aşiretinin hangi tarihte Kütahya tarafına yerleştiklerini tam olarak bilemiyoruz. Fakat 1241'de Baba İshak Ayaklanmasının bastırılmasından sonra II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında veya az sonra yerleştikleri anlaşılıyor. Germiyan aşiretini 1276'dan önce Kütahya'da ve

²⁵⁸ Ali Bey'in 1277 yılında yaşanan Cimri isyanına destek verdiği görülmektedir. Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev isyanın bastırılmasının ardından Uluborlu'ya gelip diğer Türkmen beylerine gözdağı vermek için Ali Bey'i tutuklatarak Karahisar Kalesi'ne hapsedtirdi. Cimri isyanından kısa bir süre sonra Denizli ve çevresi Germiyanlıların eline geçti ve Germiyanlı hâkimiyeti 1278-289 yılları arasında olmak üzere 11 yıl sürdü. Daha sonra Denizli'nin yönetimi Sahip Ata'nın soyundan gelenlerin eline geçti. 1291 ile 1335 yılları arasında beyliğin başındaki etkili isim Ali Bey'in oğlu Şucaeddin İnanç Bey'dir. Son dönemlerinde beyliğin Moğollara bağlı olarak varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Olcayto Han, Emir Çoban'ı 1314 yılında Anadolu'ya gönderdiğinde Karabük Ovası'na gelen Emir Çoban Türkmen beylerinden huzuruna gelerek Olcayto Han'a bağlılık bildirmelerini istedi. Moğol komutanın davetine Hamidoğulları, Eşrefoğulları, Sahipataoğulları, Germiyanlıoğulları, ve Candaroğulları icabet ettiler. Hüseyin Kayhan makalesinde buraya İnançoğullarından temsilci gelmemesinin sebebinin bu beyliğin Moğol hâkimiyeti altında dolaylı olması gerektiğini söyler.(Bkz. Kayhan, a.g.m., s.764,765.)

²⁵⁹ Kayhan, a.g.m., s.765.

²⁶⁰ Mustafa Çetin Varlık, **Germiyan-oğulları Tarihi**, Sevinç Matbaası, Ankara 1974, s.1,3.

Denizli taraflarında görüyoruz ki bu da Selçuklu hükümdarı III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1264-1283) zamanıdır.²⁶¹

XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Malatya'dan ayrılan Germiyan Türkleri, batı uçlarından Kütahya ve Afyonkarahisar çevresine gelip yerleşmişlerdir. Germiyan Türklerinin bu bölgeye Moğol istilası yüzünden göç ettikleri sanılmaktadır. Bu sıralarda Kütahya ve Afyonkarahisar çevresi Sahip Ata Oğullarının ellerinde bulunuyordu. Germiyan Türkleri, bölgede yaşanan olayların içinde yer alarak önemli bir kuvvet olduklarını gösterdiler.²⁶²

Malatya'da buldukları sırada Germiyanlıların reisi bulunan Alişiroğlu Muzafereddin, Baba İshak isyanını bastırmakla görevlendirildi ise de iki defa yenilgiye uğradı. Yine bu aileden olup Selçuklu şehzadelerinin taht mücadelelerine karışan Kerimüddin Ali Şir ise Moğollar tarafından öldürülmüştür.²⁶³ Germiyan Türklerinin Batı Anadolu'ya hangi tarihte geldikleri kati olarak tespit edilememiştir. Ancak Cimri hâdisesi sırasında Afyon, Denizli ve Kütahya taraflarında rol oynadıkları için 1277 yılından evvel Batı Anadolu'ya gelmiş olmaları muhakkaktır. Kerimüddin Ali Şir'in Konya'da katledilmesinden sonra Germiyanlılar Batı Anadolu'da görülmeye başladılar. Baba İshak isyanı sırasında Malatya civarında görünüp daha sonra Batı Anadolu'da ortaya çıkmaları bunların Malatya civarından göç ederek buraya geldiğini kanıtlamaktadır.²⁶⁴

c. b. Germiyanoğlu Uç Beyliği'nin Teşekkülü

Rükneddin Kılıç Arslan'ın Konya'da tek başına tahta oturmasından sonra Moğol ve Selçuklu ordusu, uç vilayetlerine girdiler. Rum ülkesinin sınırlarına kadar Moğol yönetimine karşı asi olan Türkmenleri temizlediler ve onların büyük komutanı olan Mehmet Bey ile İlyas ve Salur Beyleri, başka asi beyleri yakaladılar. Uç vilayetinin emirliği Sahip Fahrettin Ali oğulları Taceddin Hüseyin ve Nureddin'e

²⁶¹ Yavuz, a.g.e., s.10.

²⁶² Koca ,a.g.e., s.120,121.

²⁶³ Merçil, a.g.e., s.265.

²⁶⁴ Varlık, a.g.e., s.15.

birakıldı. Onlara hassa olarak Kütahya, Sandıklı, Gorgorum (Beyşehir) ve Akkşehir belirlendi.²⁶⁵

Sahip Ata Oğulları ile Selçuklu şehzadesi Siyavuş'un arka arkaya bertaraf olmaları, bölgede Germiyanogullarını ön plana çıkardı. Daha da önemlisi, Batı uçlarının sol kol beylerbeyliği Germiyan Türklerinin eline geçti. Germiyanlılar önlerine çıkan bu fırsatı değerlendirdiler ve yavaş yavaş bölgede kendi beyliklerini oluşturmaya başladılar.²⁶⁶

Germiyanoglu Beyliği'ni Yakupoğlu Alişir kurmuştur. Kerimüddin Alişir'in oğludur. Yakup, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunarak büyük emirlerden olmuştur. Ankara'da Kızılbey Cami minberine koydurmuş olduğu kitabe "emir-i kebir" olduğunu gösterir. Ankara ve havalisinde Selçuk emiri bulunduğu zaman nüfuz sahasının Kırşehir'e kadar uzandığı ve onun mıntikasına "Yakubili" denildiği görülüyor.²⁶⁷ 1300 yıllarında Germiyanlı Beyliği'nin tamamen teşekkül ettiğini ve tam bağımsız olduğunu söyleyebiliriz. Beyliğin merkezi Kütahya'ydı. Kusucusu olan Alişiroğlu Yakub Bey Türkiye Selçuklu Devleti'nin büyük komutanlarından (el-emirü'l-eccelü'l-kebir) sayılıyordu. Kütahya'ya gelmeden önce bir süre Ankara'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuştur.²⁶⁸

Germiyanogullarının devlet teşkilatı Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçuklularının bir devamıydı. Germiyan Beyliği'nin başında Alişir ailesinden gelen beyler bulunuyordu. Yakup Bey zamanında Aydın, Karesi, Saruhan ve Menteşe Beylikleri de Germiyanogullarına tabi idi. Yakup Bey devletin reisi durumunda olarak "Uluğ Bey" idi. Ailenin üyeleri Uluğ Bey'e tabi olmakla birlikte Türk adetlerine göre ailenin ortak malı olarak arazilerini paylaşmışlardır.²⁶⁹

²⁶⁵ Aksarayı, a.g.e., s.53,56.

²⁶⁶ Koca, a.g.e, s.121.

²⁶⁷ Uzunçarşılı, a.g.e, s.41.

²⁶⁸ Koca,a.g.e, s.122.

²⁶⁹ Başar, a.g.m, s.214.

c. c. Germiyanlıların Batı Anadolu'da Yaptığı Fetihler

I. Yakup Bey Devri (1300-1340) beyliğin en kuvvetli dönemidir. 1314 tarihinde Germiyanogulları, Batı Anadolu'daki diğer beylikleri de nüfuzu altında bulundurmaktaydı. Yakup Bey, Kerümidin Alişir Bey'in oğludur. Daha 1305 tarihinden itibaren kendi subaşısını Ege Denizi'ne doğru fetih için gönderiyordu. Pek çok askere sahipti ve 40.000 civarında da atlı askeri vardı. Ayrıca Bizans'tan vergi alıyordu.²⁷⁰

Yakup Bey XIV. yüzyılın başlarında, batıda önemli fetihler gerçekleştirerek, beyliğini kısa sürede Anadolu'nun en güçlü ve en büyük beyliklerinden biri haline getirdi. Bu sırada beyliğin sınırları, Kütahya şehrinden güneyde Göller bölgesine, batıda Alaşehir'e ve Denizli ilarisine kadar uzanıyordu. Aydın, Menteşe, ve Saruhan beylerinin hepsi, Yakup beyin emrinde bulunuyordu. Bunların başında gelen Aydınoğlu Mehmet Bey, Yakup Bey'in ordu komutanı (subaşı) idi. Mehmet Bey Germiyan ilinin ordu komutanı olarak, İzmir şehri yakınlarındaki Birgi ve Ayasuluğ'u (Selçuk) fethederek, Beyliğin sınırlarını batıda en geniş noktasına yani Adalar denizine ulaştırdı.²⁷¹

Aydınoğlu Mehmet Bey, Germiyanoglu I.Yakup'un emriyle Ege sahillerine indi. Aydın ve Menteşe kuvvetleri bu sıralarda birlikte hareket ediyorlardı. Daha önce Menteşe Bey 1280-1282 yıllarında Aydın bölgesini fethetmişti. Katalanların Batı Anadolu'ya yönelik seferinden sonra Sasa Bey Tire (1304), Efes ve Birgi'yi ele geçirirken Mehmet Bey Ayasluğ civarını fethetti. Daha sonra Mehmet Bey Birgi'yi Sasa Bey'in²⁷² elinden aldı. Bu mücadele sırasında Sasa Bey'in ölmesi sonucunda Mehmet Bey Aydın iline tamamen hâkim oldu. Mehmet Bey hâkimiyeti altındaki yerleri aile arasında paylaştırarak beş kısma ayırmış oğullarından her birini buralara tayin etmiş²⁷³ ve İzmir'i de oğlu Umur Bey'e vermiştir.²⁷⁴ Mehmet Bey'in memleketini oğulları arasında paylaştırarak Türk devlet geleneğini devam ettirdiğini

²⁷⁰ Varlık, a.g.m., 775.

²⁷¹ Koca, a.g.e., 122,123.

²⁷² Sasa Bey Menteşe Bey'in damadıdır.

²⁷³ Ayasluğ ve Sultanhisarı büyük oğlu Hızır Bey'e, İzmir'i diğer oğlu Umur Bey'e, Bodemya'yı üçüncü oğlu İbrahim Bahadır Bey'e, Tire'yi dördüncü oğlu Süleyman Bey'e verdi. En küçük oğlu İsa Bey'i yanında alıkoydu. (Öden, a.m., s.793.)

²⁷⁴ Öden, "Aydınoğulları", s.793.

söylememiz mümkündür. Bu aynı zamanda Germiyanoglu egemenliği altında kalmayıp bağımsız hareket etmek istediğinin göstermektedir. Çünkü ülkeyi hanedan mensupları arasında bölüştüren Türk devlet geleneğini uygulamış, devlet merkezindeki büyük hükümdar gibi hareket etmiştir.

Yakup Bey'in 1340 yılından sonra öldüğü tahmin edilmektedir. Yakup Bey'in ölümü üzerine yerini oğlu Mehmet Bey aldı. Mehmet Bey "mücadeleci, cenkçi" anlamlarına gelen Türkçe "Çağşadan" lakabı ile tanınıyordu. Mehmet Bey, Kula ve Simav kasabalarını Bizans'tan geri aldı.²⁷⁵

d. Osmanlı Uç Beyliği

d. a. Alâeddin Keykubad'ın Kayıları Anadolu'ya İskânı

İlk Osmanlıların tarih sahnesine çıkışları XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşanan sosyal değişime dayanır. Bu değişimin temeline ise 1071'den itibaren Anadolu Yarımadası'na kati olarak yerleşen ve siyasi birlik kuran Selçukluları yerleştirmek gerekir. Selçuklular döneminde gerçekleşen Anadolu'daki Türkleşme Osmanlılar için her şeyin başlangıcı olacaktır. Anadolu'nun sosyal, iktisadi, dini ve hatta idari yapısında mühim değişikliklere yol açan Oğuz kabilelerinin göçleri yerleşik Selçuklu yönetimini etkilemiştir. Selçuklular yarı göçebe hayat tarzı içindeki bu grupları sınır boylarına sevk ettiler. Bu sınır boylarına gelen gruplar Bizans tebaası ile sosyal etkileşime girerken bir yandan Bizans topraklarına akınlar yaparak elde ettikleri ganimet ile siyasi kudret haline geldiler. Selçuklu idaresi ile bütünleşen "uç sistemi" ivme kazandı. Kuzeydoğu Anadolu'nun dağlık kesimleriyle Kastamonu bölgesinden Antalya'ya kadar uzanan hat, Türkmen boylarıyla dolup taşmıştır. Bu Türkmen boyları basit birer göçebe kabile değillerdi. Onlar, Harzemşahlar, Selçuklular ve başka Türk beyliklerinin idaresi altında bulunmuşlardı.²⁷⁶

Kayı boyuna mensup olan zümrelerin, daha Oğuzların Anadolu'ya ilk muhaceretleri esnasında geldiklerini ve bir taraftan Selçuklu İmparatorluğu'nun bu büyük boyları parçalayarak ayrı ayrı sahalara gönderme sisteminin diğer taraftan iktisadi zaruretlerin tesiriyle Kayıların sair Oğuz boyları gibi parçalandığını ve

²⁷⁵ Koca, a.g.e., s.124.

²⁷⁶ Emecen, "Osmanlı", s.15,16.

muhtelif yerlere dağıldığını söyleyebiliriz.²⁷⁷ Örneğin tarihi adlarını taşıyan iki büyük yörük topluluğu Ladik (Denizli) kazasında bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kayı yörükleri diğeri ise Çobanlar yörükleridir. Kayı ana yörük grubu, 27 köy, 8 cemaatten oluşuyordu. Çobanlar topluluğuna dair de 8 cemaat kaydedilmiştir. Kayı ve Çobanların bir arada defterde kayıtlı bulunmaları bunların tarihi birlikteliğinin yansımaları olarak mütalaa edilebilir. Saruhan yöresinde de bu iki boy bir arada yazılmıştır. Buradan hareketle Kayı boyundan geldikleri kabul edilen Osmanlı beyliğinin teşekkülünde onların Çobanoğullarına bağlı olarak uç bölgelerde faaliyet göstermiş oldukları düşüncesi tarihi bir delile ulaşmaktadır.²⁷⁸

Aşıkpaşazade'de yer alan bilgilere göre Osmanlıların ataları, Erzincan üzerinden Rum vilayetine girdiler. İlerleyerek birçok yeri fethettiler ve beyleri pek çok yiğitlikler gösterdi. Fakat Anadolu'nun dağlarında ve derelerinde zorluklarla karşılaştılar. Göçer evlerin bir kısmı geriye Türkistan'a yöneldi. Geldikleri yoldan gitmeyip Halep vilayetine çıktılar. Bu göçer halk etrafa dağıldı ve bazıları yeniden Anadolu'ya döndü. İşte Ertuğrul Bey de asıl vatanına dönen diğeri iki kardeşi ile birlikte gitmeyip Anadolu'da kaldı. Ertuğrul Bey burada uzun zaman durdu, yaylasını yayladı, kışlasını kışladı. Sultan Alâeddin'in hükümdarlığını duyup ülkesi olan Rum'a gelince artık biz de gaza eder Allah (C.C.) yolunda savaşırız dediler.²⁷⁹ Engürü (Ankara) yakınlarındaki Karacadağı'na yerleşir ve burada yaşarlarken beyleri Ertuğrul Gazi devlet tarafından Uç Beyi tayin edilir.²⁸⁰

Moğol istilası önünden kaçan birçok kişi yaşadıkları yeri terk ederek şöhreti her tarafta duyulan Türkiye'ye akın akın gelmeye başlamıştır. Orta Asya'dan gelen büyük göç dalgasını halka zarar vermeden yerleştirmek maharetli bir siyaset gerektirmektedir ki kaynakların tasdik ettiği şekilde Alâeddin Keykubad bunu çok başarılı yapmıştır. Anadolu'da bu göçerin ortaya çıkardığı kargaşadan kaynaklar söz

²⁷⁷ M. Fuad Köprülü, **Tarih Araştırmaları**, c.I., I.Baskı, Akçağ Yay., Ankara 2006, s.11, 12.

²⁷⁸ Emecen, a.g.e., s.291,292.

²⁷⁹ Aşıkpaşazâde, **Tevarih-i Âl-i Osman**, Hazırlayanlar: Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç, Gökkuşbe Yay., İstanbul 2007, s.46.

²⁸⁰ İsmail Uçakçı, **Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler I Bozoklar**, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2015, s.69.

etmezler. Anlaşılmaktadır ki Alâeddin Keykubad bu göçü harika yönetmiş ve geleceğin Türkiye'sinin temellerini atmıştır.²⁸¹

Alâeddin Keykubad'ın uçlara iskân ettiği unsurlar, Moğolların sebep olduğu buhran sırasında Maverâünnehir ve bilhassa Horasan bölgesinden, aileleri ve sürüleri ile birlikte Anadolu'ya gelmiş ve bu ülkenin nüfusunu oldukça çoğaltmış olan Türkmenlerdi. Durumun önemini kavrayan Sultan, derhal harekete geçerek bu konar-göçerleri çok iyi bir şekilde karşılamış ve klasik Selçuklu iskân politikasına uygun olarak onları, hemen Oğuz Bozok ve Üçok gruplarına ayırıp sınır bölgelere göndermiştir.²⁸² Alâeddin Keykubad'ın iskân politikasının temelinde konar-göçerleri yerleşik hayata geçirmek, geçmeyenlere ikta vererek teşvik etmek, büyük kabile ve aşiretleri dağıtarak uçlara göndermek, başıboş grupların yağmalarını önlemek vardı.²⁸³

Alâeddin Keykubad'ın Osmanlıları Anadolu'ya yerleştirmesinin Türkmenleri iskân politikasının devamlılığı açısından sonuçları olduğu görülmektedir. Önemli olan bir husus Batı Anadolu bölgesindeki Türkmen topluluklarının siyasi birlik kurma yolundaki kabiliyetleridir. Birer bağımsız beylik olarak bir asırdan fazla yaşayanlar sonunda kendi içlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin bayrağı altında onların insan gücü kaynağını oluşturarak geniş coğrafyaya açılmışlar, Rumeli'nin iskânını sağlamışlardır.²⁸⁴

d. b. Kayıların Söğüt ve Domaniç Havalisinde Yurt Tutuşları

Bizans ucunda yaşayan Uç Türkmenlerinin Bizans'a karşı yaptıkları başarılı savaşlar ünlerini her tarafa yaymıştır. XII. yüzyılda Horasan'da Diyar-ı Rum (Anadolu) denilince akla Ankara-Konya arasında yaşayan Türkmenler geliyordu. Moğol istilası ile ise çok sayıda gelen yeni unsurlar ile kuvvetlenen uç Türkmenleri kendi başlarına Selçuklu Devleti'nin yeniden zapt edemediği Batı Anadolu ve Marmara bölgelerini açarak buralara yerleştiler.²⁸⁵

²⁸¹ Burgu, a.g.e., s.228.

²⁸² Çetin, a.g.m., s.262.

²⁸³ Burgu, a.g.e., s.228.

²⁸⁴ Emecen, a.g.e., s.287.

²⁸⁵ Sümer, a.g.e., s.155.

Alâeddin Keykubad, akın akın Anadolu'ya gelen konar-göçer Türkmenleri iskân ederken onları, Oğuzların Bozok ve Üçok gruplarına ayırarak, sınır bölgelere göndermiştir. Üçoklardan Karamanoğulları, Ermeni hudutlarına yerleştirilirken, Bozokların bir kısmı Batı ucunu oluşturmak üzere Kastamonu, Eskişehir bölgelerine iskân edilmişlerdir. Bozoklardan olan Kayılar aynı bölgeye geldikten sonra daha ileriye götürülmüş, Söğüt, Domaniç ve Karadağ civarına yerleştirilmiştir.²⁸⁶

Moğol saldırıları sonucunda Oğuz Türklerinin Kayı boyundan Kayıalp'ın oğlu Süleymanşah yanında 50.000 kişi ile Horasan üzerinden gelip Erzincan ve Ahlat yakınlarına yerleşti. Süleymanşah'ın ölümünün ardından dört oğlundan Sungurtekin ve Gündoğdu Horasan tarafına döndüler. Dünder ve Ertuğrul ise 400 aile ile doğuda Erzurum etrafını sınırlayan yüksek dağların çevirdiği Sürmeliçukur Havzasına gelir. Yerleşmek için yurt aramak üzere Batıya yönelirler. Karşılaştıkları savaş meydanında Selçuklu askerlerine yardım ettiler. Ertuğrul, Sultan Alâeddin'in elini öptü. O da teşekkür ederek Ertuğrul'a hilat giydirdi. Domaniç Dağlarını yaylak ve Söğüt yakınındaki ovayı da kışlak olarak ona bağışladı.²⁸⁷

Kayıların Söğüt'e gelişleriyle ilgili bilinen en eski kaynak olan Ahmedi manzum eserinde Osmanlı tarihine Sultan Alâeddin ile başlar ve Gündüz Alp ile Ertuğrul'un onun yanında yer aldığını, Gök Alp ve birçok Oğuz beyinin onun yoldaşı olduğunu ifade eder. Sultan Alâeddin'in harekete geçtiğini, uç kesimindeki gaza faaliyetini Ertuğrul'a bıraktığını, Ertuğrul'un Söğüt'ü ele geçirdiğini kaydeder.²⁸⁸

Uçlardaki en mühim özellik uç kuvvetlerinin büyük bir kısmını Selçuklu tarafından gönderilen veya Moğol baskısına dayanamayıp kaçan Türkmenlerin oluşturmasıdır. Özellikle XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu uç bölgelerine yeni unsurlar, askeri önderler, bilginler ve çiftçiler gelip yerleşmeye başladılar. Osmanlı Beyliği'ne gelişme imkânı veren bu unsurların yanı sıra ona kısa sürede diğer uç beyliklerinden üstün bir mevki kazandıran asıl neden Bizans İmparatorluğu'nun durumudur. Çağdaş kaynaklara göre Sakarya ırmağı üzerindeki

²⁸⁶ Çetin, a.g.m., s.262.

²⁸⁷ J. Von Hammer, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.I., I. Baskı, İlgü Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007, s.29,30.

²⁸⁸ Emecen, a.g.e., s.4.

Bizans sınırından Kastamonu'ya kadar uzanan uç bölgesi Çobanoğulları emirliğine tabi idi. Bu tarihlerde Kuzey-batı uç bölgesinin yönetimi, Hüsameddin Çoban Bey'in torunu Yavlak Arslan'ın elinde bulunmaktaydı. Selçuklu devlet anlayışı ve telakkisine göre uçtaki Yavlak Arslan kendi uç bölgesinde bulunan diğer emirlerin lideri durumunda idi. Bu da açıkça gösteriyor ki Osman Bey'in Söğüt mıntikasındaki faaliyetleri ilk başlarda bağımsız değildir ve sınırlı kalmıştır.²⁸⁹ Ancak sürekli gelen Türkmenlerin göçleriyle hızla güçlenir. Oğuzların hemen her boyundan Türk beyleri Moğol saldırısından korkarak uçlara gelip çoğaldılar. Cemiyet halinde göçerek Bilecik önlerine geldiler. Osman Bey, Bilecik'i fethetti. Gaza ve cihadı, Rum ülkesinde yaydı. Her taraftan ulema ve fazıllar Osmanlı iline geldiler. Yazıcıoğlu'nda yer alan bu bilgiler Osmanlı'nın gaza arzusundaki Türkmenlerin iştirakiyle uçlarda nasıl hızlı şekilde gelişme kat ettiğini göstermektedir.²⁹⁰

Birinci aşamada Osman Gazi'nin harekât üssü Söğüt'tür. Devletin doğusunda ikinci aşama Eskişehir yakınlarındaki Karacahisar'ın fethidir. Osman Gazi'nin, gaziyan için gösterdiği sonraki hedef Selçuklu Süleymanşah'ın payitahtı iken 1097 yılında Haçlıların aldığı İznik'tir.²⁹¹

²⁸⁹ Y. Yücel-A. Sevim, a.g.e., s.188.

²⁹⁰ Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, Haz. Abdullah Bakır, II. Baskı, Çamlıca Yay., İstanbul 2017, s. 713, 714.

²⁹¹ İnalçık, a.g.m., s.41.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UÇLARDA SOSYO-EKONOMİK VE DİNİ HAYAT

A. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Ekonomik Politikası

Türkiye Selçuklu Devleti'nin genel ekonomik yapısını belirleyen en önemli etmen Selçuklu sultanlarının izledikleri ekonomi siyasetidir. Selçuklu hükümdarlarının, oldukça başarılı ekonomik hamleler yaptıklarının söylemek doğru olacaktır. Onların politikaları uçlarda da takip edilerek uç beylerince uygulanmıştır.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in yeniden iktidarı ele geçişi, Latinlerin İstanbul istilasına ve İznik ile Trabzon Kommen İmparatorluğunun kuruluşuna denk gelmişti. Keyhüsrev 1207 yılında Antalya limanına bir saldırı başlatmış ve onu Aldobrandi'nin elinden almıştır. Akdeniz'e açılan bir kapıya sahip olmak Selçuklu ekonomisine ciddi yararlar sağlamıştır. Zira ülkenin ticaretinde vuku bulan hızlı gelişme bir limana sahip olmayı neredeyse hayati hale getirmişti. Batı dünyası da bu yeni gelişmelerin önemini kavramakta geç kalmamış ve Sultan'a büyük bir ekonomik gücün başında olmaktan dolayı Konya'nın güçlü imparatoru gibi ithaflarda bulunmuşlardır.²⁹²

İzzeddin Keykavus'un hükümdarlığı yalnızca on yıl sürmüş olsa da ülkesini kiskanılacak derecede bir bolluk içinde bıraktı. Anadolu'da artık birçok Selçuklu yerleşik hayata geçmiş bulunuyor, tarım gelişiyor, zenginlik Selçukluların etkili ve güvenli hale getirdikleri ana yollardan şehirlere akıyordu. Etrafında yer alan Bizans ise, Haçlıların yağmalarından kurtarabildiği her şeyi kurtarmaya çalışıyor, İznik İmparatorluğu da Franklarla mücadele ediyordu. İzzeddin'e karşı koyabilecek güçlü bir Türk emiri de yoktu. Bu şartlar altında tahta gelecek sonraki kişiye parlak durumda olan bir ülke bırakıyordu.²⁹³

Aleaddin Keykubad'ın Ermenilere, Rumlara ve Haçlılara ve bilhassa denizaşırı Suğdak'a karşı giriştiği seferler ticari fikirlerinin ve siyasetinin uygulanması açısından çok önemlidir. 8 Mart 1220'de Venediklilerle yaptığı ticari antlaşma babası Keyhüsrev ve ağabeyi Keykavus zamanında yapılmış antlaşmaların

²⁹² Rice, a.g.e., s.67.

²⁹³ a.g.e., s.70.

devamı niteliğindedir. Avrupa-Asya ve kuzey-güney yönlerindeki milletlerarası ticaret Alâeddin Keykubad zamanında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Anadolu kervan ve transit yollarının birbiriyle kesiştiği, ticari ilişkilerin kaynaştığı bir ülke olmuştur.²⁹⁴ Sultan Alâeddin, acı savaşlar vermiş olan bölgelere bolluk getirip, Konya'yı daha önce kimsenin yapmadığı karar güzelleştirmiş ve Sivas'ı da geliştirip Levant bölgesinin (Doğu Akdeniz) en önemli ticari merkezlerinden biri haline getirmiştir. Ayrıca başarılı bir askeri liderdi, Kolonos'u (Alanya) olarak sonrasında Akdeniz'de eşi benzeri görülmemiş donanma üssü haline getirdi. Bunlarla da yetinmeyerek Anadolu'nun büyük bölümünde tarım alanları oluşturdu ve özellikle Alanya'nın içi bölgelerinde şeker rafineleri kurarak endüstriyel gelişmeleri destekledi.²⁹⁵

Türkiye Selçuklu Devleti ticaret yollarının güvenliğini sağlamayı başlıca ekonomik politikalarından biri haline getirmiştir. Nitekim Hüsameddin Çoban Bey'in Suğdak Seferine giderken merkezden aldığı emirlerden biri de Sinop-Suğdak- Kırım deniz ulaşım ve ticaret yolunun emniyetini sağlayarak kuzeye ilerlemektir. Kırım sahilindeki büyük bir ticaret şehri olan Suğdak'ı Cenevizlilerin elinden alarak Selçuklu topraklarına katmak ve şehre yöneticiler atamak da alından emirlerden biriydi.²⁹⁶

İbni Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti'nin ticarete verdikleri önemi tahlil etmek açısından önemli bir hikâye aktarır. Bir tüccar Sultan Alâeddin Keykubad'ın huzuruna çıkarak Kıpçak, İtil Bulgarları ve Rus diyarında onun sarayının adaletinin şöhretini duyduğu için yönünü buraya çevirdiğini söyler. Hazer geçidinden geçerken mallarının ve atlarının elinden zorla alındığını anlatır. Tüccar sözünü tam bitirmeden bir başkası şikâyete başlar ve Halep'ten gelirken Leon ülkesindeki haydutlarının kendisine saldırdığını belirtir. Bu zulümleri duyan Sultan oldukça sinirlendi. Derhal malları gasp edilen tacirlerin zararlarının hazineden ödenmesini ve durumlarının iyileştirilmesi emretti.²⁹⁷ Görülmektedir ki komşu ülkelerle karşılaştırıldığında Selçuklu ülkesi daha güvenlidir çünkü tüccarlar buradaki adaleti duyarak

²⁹⁴ Turan, **Türkiye**, s.415.

²⁹⁵ Rice, a.g.e., s.71.

²⁹⁶ Yakupoğlu , a.g.m., s.392,393.

²⁹⁷ İbni Bibi, a.g.e., s.316-318.

gelmişlerdir. Ayrıca ticareti geliştirmeyi ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamayı devlet politikası haline getiren Selçuklular tüccarların zararlarını karşılayarak ticari faaliyetlerin güvencesi, bir nevi sigortası olmuşlardır.

Selçuklu yönetimi ticareti geliştirme yönünde ilk adım olarak, antik tarihlere kadar giden bir geçmişe sahip, Romalılar ve Bizanslılarda nesiller boyu var olan kervan yollarının onarılması emrini verdi. Bizanslılar bu yolları bozulmaya terk etmişlerdi. Selçuklular şimdi bunları yeniden kullanılacak hale getirmeye başlıyor, eski köprüleri güçlendiriyor ve muhteşem yeni taştan köprüler inşa ediyorlardı. Bu antik ticaret yollarının tarihi boyunca ilk defa Selçuklular onlara bir konaklama evleri ağı oluşturuyor ve yapıların en göz alıcı olanlarına da Sultan Hanı ya da Kervansaray deniliyordu.²⁹⁸

Selçukluların ticarete verdikleri önemi ve ticaret yollarının güvenliğini sağlama gayretlerini gösteren önemli örneklerden biri de Celaleddin Harzemşah'ın ölümünden sonra başsız kalan Harezm Türkleri meselesidir. Alaeddin Keykubad bölgede düzeni sağlaması için büyük komutanlarından Kemaleddin Kamyar'ı bölgeye göndermişti. Kamyar, Harzemşah'tan sonra başsız kalan Ahlat, Van, Bitlis, Vastan, Adilcevaz, Sürmani ve diğer şehirlere kolaylıkla sahip oldu. Bölge halkı, sultanın ordusunu ve sancağını her yerde sevinçle karşıladılar. Ahlat subaşılığına getirilen Sinaneddin Kaymaz bir müddet sonra, Sultan Alaeddin Keykubad'a gönderdiği raporla Harezm beylerinden Kayır Han'ın askerleri ile birlikte Tatvan'da konakladığını ve ticaret kervanlarını vurduğunu haber verir. Alaeddin Keykubad, Kayır Han'ı Selçuklu hizmetine davet etmiş ve Harezm beylerini Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân etmiştir.²⁹⁹ Böylece Sultan Alaeddin hem nitelikli komutan ve askerleri ülkesine kazandırıyor hem de ticaret yollarında emniyeti sağlıyordu. Bütün bunlar Sultanın etkili politikasının, güçlü siyaset görüşünün göstergesidir.

Ahiler, Türkiye Selçuklu topraklarında oynadıkları rol bakımından yapıcı olmuşlardır. Buldukları yerlerde devlet kurumlarını yaşatmaya ve geliştirmeye çalıştılar. Devlet otoritesinin zayıf olduğu yerlerde bu otoriteyi tesis etmeye çalıştılar. Ankara'daki Ahi teşkilatlanması ve atanan kadı, müderris gibi görevliler buna

²⁹⁸ Rice, a.g.e., s.100.

²⁹⁹ Şimşirli, a.g.e., s.787.

örnektir. Anadolu'daki birçok devlet adamı Ahi teşkilatına girmiştir. Ahiler Anadolu'da iç güvenliğin sağlanmasında da gayret göstermişlerdir.³⁰⁰

Selçukluların tarıma verdikleri önemi gösteren bir örnek I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaşanmıştır. Bizans İmparatorunun Konya'dan İstanbul'a giden Selçuklu tüccarlarını hapsedirmesi üzerine harekete geçen Keyhüsrev Menderes havzasına akın düzenledi ve Hristiyan ahaliyi esir aldı. Ele geçirilen esirler defterlere kaydedilerek Akşehir bölgesine iskân edildiler. Sultan, kendilerine arazi, tohum ziraat aletleri dağıttırdı. Hristiyan ahaliye eğer imparator barış yaparsa serbest kalacaklarını, yapılmadığı takdirde de beş yıl vergiden muaf tutulacaklarını, bu süre dolunca da Bizans'a ödediklerinden fazla olmamak koşuluyla vergi konulacağını bildirdi. Kendilerine hoşgörü gösteren bu idare biçiminden memnun olan halk bir daha kendi memleketine dönmedi. Ayrıca bunların durumunu gören civardaki Hristiyan ahali Bizans idaresini gönüllü şekilde terk ederek Selçuklu tebaası haline geldiler. Böylece Selçuklu sultanlarının uyguladığı bu adil yönetim sayesinde Bizans kentleri boşalırken Selçuklu kentleri mamur hale gelmeye başladı.³⁰¹

Türkiye Selçuklu sultanları, ticaretin gelişmesi için birçok tedbir almıştır. Ticaret yollarını açmak, malları zarar gören tüccarlara sigorta sistemi uygulamak gibi tedbirlerin yanında Selçuklu sultanları, bac, geçiş ve gümrük vergilerini tamamen kaldırarak ya da çok düşük düzeye indirerek (%10'dan %2'ye) ticareti teşvik ediyorlardı. Selçuklu sultanlarının aldıkları tedbirlerle Anadolu'da ticaret son derece gelişmiştir. Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerin balı, kürkü, miski ve kölesi, Çin ipekleri, Hindistan kumaşları ve baharatları, Kıbrıs'ın sofra takımları gibi mamuller için Anadolu bir pazar durumuna geldi.³⁰² Özellikle XIII. yüzyılın başlarındaki ekonomik durumu gözümüzde canlandırırsak, Anadolu'nun hem tarımda, hem sanayide, hem de ticarete gerçekten gelişmiş ve bolluk içinde olduğunu görüyoruz. Köseadağ yenilgisinden önce Anadolu'da bulunmuş olan Saint Quentinli Simon'un bu ülkeyi gözleriyle görmüş olması çok önemlidir. Bu papazın anlattıklarının bir kısmı Selçuklu Devleti'nde hem kentlerdeki hem de kırsal kesimdeki bolluğu ve refahı dile

³⁰⁰ Yavuz, a.g.e., s. 81.

³⁰¹ Ayönü, a.g.m, s.607.

³⁰² Koca, "Ekonomik Politika", s.463.

getirmektedir.³⁰³ Sonuç olarak Selçuklu sultanları uyguladıkları ekonomik politikalarla ülkedeki bolluğu üst düzeye çıkardılar.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde en fazla gümüş para bastırılmıştır. Maaşlar genel olarak bu paralarla ödeniyordu. Diğer taraftan Selçuklu sultanları ekonomik gelişmelere paralel olarak ayarı yüksek dinarlar yani altın paralar da bastırmıştır. Mesela Türkiye Selçuklu devrinin en parlak dönemi hükümdarı olan Sultan I. Alâeddin Keykubad “sikke-i alâi” veya “sikke-i keykubâdi” adıyla anılan yüksek ayarlı altın paralar bastırılmış ve bu paralar Sultanın ölümünden sonra da gerek Anadolu'da gerekse Anadolu dışında sürekli aranan paralar olmuştur.³⁰⁴

Selçukluların siyasi ve iktisadi hedefler gözeterek uyguladıkları iskân politikası da Anadolu'nun ekonomik yapısında olumlu yönde etki yapmıştır. Selçuklular, fethedilen şehirlerin iktisadi hayatında Türk unsurları hâkim kılmak için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bunun için süratle başka yerlerden tüccar ve sermayedarları tehcir ile şehre getiriyor, devlet himayesinde iskân ediyordu. Bu durum şehirlerin Türkleşmesinin yanında ekonomik yönden de gelişmesine katkıda bulunuyordu.³⁰⁵

Devletin ekonomik politikası ile uçlar arasında birbirine bağlı, yakın bir ilişki kurulabilir. Öncelikle Selçuklunun genel ekonomik siyaseti uç beyliklerinin büyük ekonomik modeli olmuştur. Uç beyleri bu ekonomik yapının daha küçük bir örneğini kendi beyliklerinde uygulamışlardır. Ayrıca Selçuklunun önemle uyguladığı ticaret yollarını koruma ve geliştirme politikası çevresinde uç bölgelerde ticaret yollarının güvenliği sağlanmış ve tüccarların zararları giderilmiştir.

B. Uç Bölgelerinin Ekonomik Yapısı

Türkiye Selçuklu Devleti'nde ekonomik gelişmesinin en önemli nedeninin Selçuklu sultanlarının uyguladıkları başarılı ekonomik politikalar olduğunu daha önce belirtmiştik. Beylikler birçok alanda olduğu gibi ekonomide de Selçuklu

³⁰³ Cahen, a.g.e., s.161.

³⁰⁴ Koca, “Ekonomik Politika”, s.470.

³⁰⁵ Çetin, a.g.e., s.263.

merkezinin küçük bir modelini uygulamışlardır. Ayrıca Selçuklu sultanlarının ticaret yollarını açma ve güvenliği sağlama politikasını devam ettirmişlerdir.

I. İzzeddin Keykavus Dönemi'nde Selçuklu Devleti'nin 1214 yılında gerçekleştirdiği Sinop fethi sırasında Hüsameddin Çoban batıdan gelebilecek Bizans saldırılarına set oluşturmuştur. Sinop'un fethinden sonra da Kastamonu sahiline kadar her yeri Selçuklu egemenliğine sokmuş Kastamonu –Sinop arası ulaşım ve ticaret yolunun canlılığını sağlamıştır.³⁰⁶ Sinop'un önemi, Karadeniz'deki Ana Selçuklu limanı olması ve bu şekilde Anadolu'ya ve Müslüman dünyasına yapılacak ithalat için güney Rusya steplerinden gelen malların getirildiği ana ticaret yollarının üzerinde yer alması özelliğinden ileri gelir. Selçuklular için Sinop'un önemi burada yapılan imar faaliyetlerini belgeleyen kitabelerden de anlaşılmaktadır. İslami kaynaklar Sinop'u, inanmayanlara karşı bir cihad üssü ve mükemmel bir sınır şehri olarak anlatır. Şehri, Selçuklular adeta kanatlandırmıştır. Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan yol hattını geliştirerek kuzey- güney ticaretinin gelişmesine büyük katkı sağladılar. Doğu- batı hattı çok işlek ve kullanıma açıkken kuzey-güney hattını çeşitlendirmeye ve Kastamonu-Çankırı üzerinden Anadolu'ya yeni yollar açmaya çalıştılar.³⁰⁷

Selçuklu sultanları tarafından XIII. yüzyılda Batı Anadolu topraklarına Türklerin yerleştirilmesi ve şehirlerle kasabaların Selçuklu şehirli ve kasabalı zümreleri ile doldurulması sadece tarımsal üretimi artırmamış, zanaatın da Rumlardan Türklere geçmesini mümkün kılmıştır. Bunun sonucu olarak güneybatı uçlarındaki Denizli ve çevresi, Türklerin eline geçince eski Bizans dokumacılığı yerine daha canlı bir Türk dokumacılığı ortaya çıkmıştır.³⁰⁸

Ladik Beyi Mehmet Bey, son derece yüksek meziyetleri olan bir önderdi. Bir keresinde

Mevlana'nın huzuruna gitmişken Mevlana'nın yanında bulunan bir tüccar Denizli Türkmenlerinin kervanına saldırdığını ve mallarını aldığını söyleyerek

³⁰⁶ Yakupoğlu, a.g.m., s.392.

³⁰⁷ Mehmet Tütüncü, "Sultanü'l –Bahreyn İki Denizin Hâkimi: Selçuklular Zamanında Sinop ve Sinop Alanya Ticaret Yolu" **Kuzey Anadolu Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler**, Ed. Halil Çetin, I. Baskı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, Çankırı 2012, s.114.

³⁰⁸ Çetin, a.g.m., s.263.

Mehmet Bey’i suçladı. Mevlana zararın Mehmet Bey tarafından tazmin edileceğini söyledi. Tüccar buna rağmen yatışmadı. Mehmet Bey hemen oradan ayrılp para ile geri döndü ve tüccarın zararını ödedi.³⁰⁹ Bu durum Türkiye Selçukluları tarafından tüccarların zararlarının sigorta edilmesi uygulamasının, Denizli Uç Beyliği tarafından da yerine getirildiğinin göstergesidir.

Ladik Beyliği’nden kalan eserler arasında Çardak ilçesi yakınlarında yol kenarında bulunan **Han-Âbad Kervansarayı** da önemli yer tutar. Bu kervansaray Denizli-Afyon yolu üzerinde bulunan ve Ladik Beyliği’nden az önce yapıldığı anlaşılan Ak-han Kervansarayına çok benzemektedir. Bölme kesimleri balık, öküz ve insan kabartmaları ile süslenmiştir. Bir ara Honaz emirliğinde bulunmuş olan Esededdin Ayaz tarafından, 1299 yılında yapılmıştır.³¹⁰ Türkiye Selçuklularının ticareti geliştirme genel politikası devam ettiriliyor. Türkiye Selçuklu Devleti ticaret yollarında birçok kervansaray yaptırmıştır. Ladik Beyliği’nin bu politikayı bir alt kademe olarak devam ettirmiştir.

Âlimleri himaye eden İnanç Bey, Denizli şehrinin iktisadi hayatında önemli bir yeri olan ahi teşkilatının reisleri Ahi Sinan ve Ahi Tuman gibi ticaret erbabına da önemli ölçüde destek sağlamıştır. Onun oğlu Murat Arslan adına basılmış gümüş sikkeler vardır.³¹¹

Germiyanoğullarının en güçlü olduğu I. Yakup devrinde sosyal ve ekonomik hayatın gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. El Ömeri, Germiyanoğulları beyinin 700 şehir ve kalesi olduğunu, ordusunun tam donanımlı bulunduğunu, kıymetli eşyalara ve hayvanlara sahip olduğunu belirtir. Ticarete önem veren ve nakliyesinde Menderes Nehri’ni kullanan Germiyanoğulları bazı ihraç mallarını bu yol üzerinden ve Ayasuluk ve Balat yoluyla denizden gönderirlerdi. Dokumaları “Germiyan kumaşları” adıyla meşhur olmuştu. Ayrıca Germiyanoğulları, vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere kurulan imaret ve zaviyelerde yolcu ve fakirlere en iyi şekilde hizmet ediliyordu. II. Yakup Bey’in imarethanesinde gelenlere üç öğün karşılıksız yemek verilirdir. Germiyan ülkesinde genelde şehirli ticaretle köylüler de hayvan

³⁰⁹ Koca, a.g.e.,s.83.

³¹⁰ Kayhan, a.g.m., s.768.

³¹¹ Kofoğlu, a.g.m., s.253,254.

besiciliği ile uğraşmışlardır. Ayrıca Germiyan Beyi Süleymanşah ve II.Yakup adına bastırılmış gümüş sikkeler vardır.³¹²

Beylikler, diğer teşkilatlarında olduğu gibi arazi yani toprak idaresinde de Selçuklu teşkilatını devam ettirmişlerdir. Bunun doğrudan doğruya Türk adet ve ananelerine bağlı olarak kurulan Büyük Selçukluları takiben Türkiye Selçukluları, beylikler ve Osmanlılarda da uygulamıştır. Anadolu Selçukluları kendilerine tâbi olarak bazı emirleri Bizans sınırındaki uçlara yerleştirdiler. Bu emirler zamanla Bizans'tan yeni yerler fethederek bu yerlerde aynı sistemi tatbik etmişlerdir. Gemrianoğullarına da Kütahya ve civarının, Cimri hadisesi sırasında Selçuklulara yaptıkları hizmetler karşılığında ikta olarak verildiği anlaşılmaktadır. Germiyanogulları toprak sistemi tımar, vakıf ve mülk olarak tatbik edilmiştir.³¹³

C. Türkiye Selçuklularında Ordunun Mali Kaynakları

a. Ganimet Elde Etme

Ganimet elde etme düşüncesi ile Türklerin atlı-göçebe kültürleri arasında yakın bir ilişki vardır. Osman Turan'ın bir Gürcü kaynağından naklettiği bilgiler bu konuda etkili bir izlenim verir. Bu kaynağa göre: *“Türkler Tiflis'ten Berdea'ya kadar bu güzel yerlerde çadırlarını kurmuşlardı. At, deve ve koyunları sayısızdı. Onlar buralarda çok güzel hayat sürüyor; avlanıyor, eğleniyor, dinleniyor ve hiçbir mahrumiyet görmeden yaşıyorlardı. Şehirlerle ticaret yapıyor; bu esnada memleketimize giriyor; birçok esir ve ganimet elde ederek dönüyorlardı.”* Bu ifadeler akın yapmanın ve ganimet elde etmenin Türklerin hayatının bir parçası olduğunu gözler önüne sermektedir.³¹⁴

Uç beyleri merkeze bağlıydılar. Ele geçirdikleri ganimetlerin bir kısmını merkeze göndermek zorundaydılar. Bunun göstergelerinden biri de Hüsamedddin Çoban'ın, Suğdak seferinden önce aldığı görev emirleridir. Buna göre aldığı emirlerden biri de ele geçirdiği ganimetlerin, silahların, köle ve cariyelerin belli bir

³¹² Kesik, a.g.e.,s.230,231.

³¹³ Varlık, a.g.e., s.102, 103.

³¹⁴ Turan, **Türkiye**, s.68.

kısmını başkent Konya'ya, Sultan nezdine göndermekti.³¹⁵ Bu durum göstermektedir ki uçlarda yapılacak gaza faaliyetleri aynı zamanda ekonomik kazanç elde etmek ve hazineyi güçlendirmek için bir vasıta olarak görülmüştür.

Sultan II. Kılıç Arslan, 1162 yılında İstanbul'a giderek kendine karşı oluşan ittifakı durdurmak için bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmanın en önemli maddelerinden biri, Türkmenlerin Batı Anadolu'da yaptıkları akınların II. Kılıç Arslan tarafından önlenmesiydi. Fakat İmparatorun, II. Kılıç Arslan ile yapmış olduğu antlaşma Türklerin Batı Anadolu'ya yaptıkları akınları durdurmada başarılı olamadı. Sultan II. Kılıç Arslan, yaptığı anlaşmadaki Türkmenlerle ilgili yükümlülükleri yerine getirmekte gevşek davrandı. Bunun sonucu olarak, iki devlet arasındaki antlaşmaya rağmen Türkmen akınları birbiri ardına devam etti. Hatta akınlarını genişleten Türkmenler Denizli, Kırkağaç, Edremit, Bergama bölgelerine kadar ilerlediler. Akın sırasında 100 bin civarında esir ve çok miktarda ganimet alarak bunları tüccarlar vasıtasıyla İran ve diğer İslam ülkelerinde satarak büyük gelirler elde etmişlerdir.³¹⁶

Türkmenler ganimet elde etmek amacıyla Ermeni sınırlarına akınlar yapmışlardır. Ermeni sınırlarına akınlar yapan ve ganimet elde etme düşüncesinde olan beyliklerden biri de Dulkadiroğulları'dır. Elbistan ve Maraş taraflarına yerleşmiş olan ve Oğuzların Bozoklu kolundan bulunan Dulkadir Türkmenleri şecaat ve cesaretleriyle tanınmışlardır. Bunlar, birçok siyasi cereyanlardan faydalanmasını bilmişler ve bir beylik kurmak yolunda, reisleri Zeyneddin Karaca et-Türkmâni idaresinde, Bozok ve Ağaçeri Türkmenlerini toplamışlardır. Bu beyliğin kurucusu Zeyneddin Karaca Bey, 1135 yılında Kilikya'ya giderek Ermeni topraklarında yağmalarda bulunmuştur.³¹⁷ Bu bilgilerden hareketle Türkmenlerin, düşmana akın yapmak için cesaret sahibi olma ve askeri organizasyon gibi özelliklerini Dulkadiroğullarının da taşıdıklarını görmekteyiz ki söz konusu özellikler bir beyliğe uç beyliği hüviyeti kazandıran etmenler arasında sayılabilir. Bu nedenle Dulkadiroğulları Ermeni sınırındaki uç beylikleri içinde yer alır.

³¹⁵ Yakupoğlu, a.g.m., s.393.

³¹⁶ Koca, a.g.e, s.76,77.

³¹⁷ Köse, a.g.m., s.800.

b. Türkiye Selçuklularında İktâ Sistemi

Oğuz ve Türkmen ileri gelenleri, Selçuklu fetihleri sayesinde muazzam zenginliklere ve büyük ülüşlere sahip oldular. İktâ arazileri Selçukluların yakın akrabalarına ve veliaht sultanların birliklerine hizmet eden sıradan askerlere de dağıtılıyordu. Sınırdaki hizmet yapan Türk ve Oğuz birlikleri iktâ olarak çok sayıda kale ile bunların civarındaki tarım arazileri ve yaylakları almışlardı. Esasen bu uygulama bir bölgeyi olduğu gibi emirlere ve askerlerine veren Tuğrul Bey zamanında başlatılmıştı.³¹⁸

Bu sistem belirli yerlere ait devlet gelirlerinin, hizmet ve maaşlarına karşılık olarak kumandanlara, asker ve sivil devlet adamlarına tahsis edilmesiydi. Emir ve devlet adamlarına ait iktâlar bu görevde buldukları sürece geçerli olup bunlardan birisi görevden azledilirse iktâları da ellerinden alınırdı.³¹⁹ Büyük Selçuklularda iktâ sisteminin devlet genelinde yaygınlaşmasıyla birlikte şahneler valilik vazifesiyle atandılar. Türkiye Selçuklu Devleti'nde ise topraklar genişleyince her vilayete gönderilecek Selçuklu şehzadesi olmadığından, şehzade gönderilmeyen vilayetlere emirler ile iktâ sahibi devlet erkânı valilik etmekteydi.³²⁰

Anadolu Beyliklerinin ilk teşkilatları aşiret teşkilatıydı. Selçuklular zamanında hudutlara yerleştirilen bu aşiretler harp zamanında aşiret reislerinin kumandası altında muharebeye giderler harpten sonra da aşiret beyine iktâ edilmiş olan yerlerine dönerlerdi. Anadolu Selçuklu sultanları Anadolu'ya gelen Türkmen aşiretlerinin pek çoğunu hudutlarına yerleştirmek suretiyle sınırlarını emniyet altına almışlar ve aşiret beylerine de sınırlarındaki toprakları tımar olarak vermişlerdir. İşte bu aşiret beyleri daha sonra hükümet kurmaya başlayınca merkez şehirlerinde Selçuklu Sultanlarını taklit ederek memuriyet ve vazifeler, saray ve teşrifat usulleri ihdas etmeye başladılar.³²¹

³¹⁸ Agacenaov, a.g.e., s.326,327.

³¹⁹ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, a.g.e., s.634.

³²⁰ Turan, "Teşkilat", s.161.

³²¹ Yavuz, a.g.e., s.87.

Türkmenler, Orta Doğu'da umumiyetle uç bölgelerde yurt tutmuşlardı. Bundan hem kendileri hem de tabi oldukları devletler memnunnardı. Türkmenler düşman memleketlere akınlar yapmak suretiyle bağlı buldukları hanedanlara hizmet ediyor, kendileri için de “doyumluk” elde ediyorlardı. Örneğin İmameddin Zengi, Şehrizar bölgesindeki Yıva Türkmenlerinden bir kısmını Suriye'deki Haçlı hududuna getirerek, orada onlara yurt vermişti. Uçlarda Türkmenlerin en kalabalığı Anadolu'da Bizans hududundakiler olup, şöhretleri Horasan'a kadar yayılmıştı. Türkmenlerden bazı zümreler de kıyı vilayetlerinde ve kuytu yörelerde oturuyordu. Türkmen beylerinin birçokları doğrudan doğruya yörenin hâkimi oldukları gibi bir kısmı da dirlik sahibi bulunuyorlardı. Birçok Türkmen zümresi de devlete vergi veren “raiyyet” durumundaydı.³²²

Türkiye Selçuklularında devletin asıl dayadığı askeri kuvvet yine Hanedanın kendi kavmi olan Türkmenlerdi. Türkmenler bu ülkede konar-göçerliği bırakıp oturak yaşayışa geçmeye başladılar. Bunlar daha ziyade köyler kurarak veya çoğu terkedilmiş eski köylere giderek yerleşiyorlardı. Selçuklu ordusuna, dirlikli sipahi askerlerini verenlerde bu yerleşimcilerdi. Yerleşik hayata geçenlere bir müddet sonra artık Türkmen denilmeyerek Türk adı veriliyordu.³²³

Paflagonya³²⁴ bölgesinin fatihleri olan Çobanoğulları ailesi başarılarının karşılığı olarak kendilerine iktâ edilen Kastamonu ve yöresinde, Bizanslılara karşı sürekli mücadele veren bölgedeki Türkmenlerin idareciliğini yapmışlardır. Bu aile tarafından kurulan Çobanoğulları Emirliği, sözü edilen bölgede Selçuklu Türklerinin siyasi ve idari ananeleri devam ettirilmiştir.³²⁵ Buradan hareketle söyle denilebilir ki iktâ toprakları başarının karşılığı olarak verilmiş ve Çobanoğulları Selçuklu teşkilat yapısının bir örneğini kendi beyliklerinde uygulamışlardır.

Germiyoğullarında topraklar Selçuklu Devletlerinde olduğu gibi tımar, vakıf ve mülk olarak üç kısma ayrılmakta yani iktâ sistemi uygulanmaktaydı. Bunlardan tımar belirli bir hizmet karşılığı olarak devlet adamlarına ve komutanlara verilen araziydi. Bu arazi işlemek üzere çiftçilere dağıtılırdı. Çiftçilerde arazilerden

³²² Sümer, a.g.e., s.131.

³²³ a.g.e., s.155.

³²⁴ Kastamonu ve çevresinin Bizanslılarca verilen adı.

³²⁵ Kesik, a.g.e., s.159.

elde ettiği ürünlerden vergi ödemektedirler. Bu çiftçiler araziye istedikleri gibi kullanabilmekte ve oğullarına miras bırakabilmekteydiler.³²⁶

Cahen, eserinde *iktanın* derebeylik ile aynı anlama gelmediğini özellikle belirtir. Ayrıca Selçukluların iktanın derebeyliğe dönüşmemesi için özen gösterdiklerini de aktarır. Örneğin kumandanlar, o bölgenin değerini yetersiz bulurlarsa iktasının değiştirilmesini isteyebiliyordu. Devlet onun o bölgeye fazlaca bağlanmasını ve tehlikeli şekilde bağımsızlaşmasını önlemek amacıyla bu toprakları başkalarıyla değiştirebiliyordu.³²⁷

Türkiye Selçuklu Devleti'nde ordunun bünyesi yedi farklı şubeden meydana gelmiştir. Bunlar, doğrudan doğruya sultanın şahsına bağlı olan kuvvetler, subaşı ve serleşker denilen komutanların emri altındaki kuvvetler, ikta sahibi devlet adamlarına bağlı askerler, küçük ikta sahiplerinin mahiyetindeki kuvvet, uçlarda beylerin emrindeki Türkmen kuvvetleri, savaş zamanında orduya alınan ücretli askerler ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin vassallarının gönderdikleri yardımcı kuvvetler şeklinde sayılabilir. İkta sahiplerinin gönderdikleri askerler Türkiye Selçuklu ordusunun asıl mühim kısmını oluşturan sipahilerdir. Uç beylerinin altındaki kuvvetler ise genelde uç bölgelerine yerleştirilmiş Türkmen boylarına mensup güçlerdi. Sadece savaş zamanı değil barış zamanında da komşu devletlere, Bizans, Ermeni ve Gürcülere akınlar yaparlardı.³²⁸

İkta kuvvetleri ile Uç askerleri ordunun farklı şubeleridir. Aralarında şube ayrımının bulunması uç teşkilatının birinci amacının ikta almak olmadığını gösterir. Aksi halde uçlarda ayrı bir teşkilat yerine ikta sistemi kurulabilirdi. Buna göre üstürmek yani beylere toprak vermek uç teşkilatının birincil amacı değildir. Ayrıca ikta askerleri toprak almanın gereği olarak sadece savaş zamanı orduya katılırken uç askerleri gaza ve cihad anlayışı gereği sürekli akınlarda bulunurdu.

³²⁶ Başar, a.g.m., s.215.

³²⁷ Cahen, a.g.e., s.56.

³²⁸ Kuşçu, "Ordu ve Donanma", s.178-180.

c. Uç Politikasının Mali Sonuçları

Konar-göçer Türkmenlerin büyük bir kısmı, kendi ruh yapılarına en uygun hareket serbestliğini sağlayan uçlarda toplanmışlardır. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, onlar uçların geniş ufuklu hür havasını tercih etmiştir. Uçlardaki Türkmenlerin kadınlarından çocuklarına varıncaya kadar hepsi adeta kışla hayatı yaşamaktaydı. Hemen hepsi silahlıydı, baskın ve saldırılara karşı her an hazırlıklıydı. Başlarında “uç beyi” veya “il beyi” unvanını alan bir başkan bulunurdu. Uzun süre belirli sınırlar içinde kalmazlardı. Çünkü sürülerine taze ot ve su bulmak durumundaydılar. Ayrıca savaş ganimeti hayatlarında önemli bir yer tutmaktaydı. Bundan dolayı sık sık sınırları aşıyorlar, sürülerine yeni otlaklar arıyorlar, yağmalı akınlar yaparak çok sayıda ganimet ve esirle geri dönüyorlardı.³²⁹

Türklerin, nüfus bakımından bütün köy ve kasabaları harabeye dönmüş Anadolu coğrafyasına yerleşebilmeleri, ülkenin her tarafının imar etmelerini gerektiriyordu. Aynı zamanda yüzyıllardan beri Anadolu’da kaybolan ticari, iktisadi ve içtimaî hayatın canlandırılması, can ve mal güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Böylece Türk fetih hareketlerinden önce nüfusunu kaybederek ıssızlaşan ve harabeye dönen Anadolu³³⁰ yeni gelen Türk nüfusu ile canlılık kazanmakla birlikte süratle imar görmeye başladı.³³¹

Çoban Bey’in Suğdak seferi neticesinde Kırım bölgesi Selçukluların egemenliği altına sokulmuş, Çobanoğullarına bağlı kasabalar mal ve servetle dolmuş, yöre halkının refah seviyesi yükselmiştir. Bunun yanında kuzey ulaşım ve ticaret

³²⁹ Koca, “Ekonomik Politika”, s.478.

³³⁰ Türkistan’dan gelen atalarımız karşılaştıkları ülkenin durumuna bakarak harabe olmuş yerler için “ören”, “viran” ve “höyük” gibi sıfatları yer adı olarak kullanmışlardır. Bu şekilde Kızılcaören, Gökçeören, Arıkören, Keçiören, İkizören, Sekiören, Ağaçören, Gölören, Kutluören, Gökören, Belenören, Çalören, Kuzören, Karacaören, Pamukören, Doymuşören, Demirciören, Örencik, Yassıviran, Viranşehir, Darıcviran, Geçitviran, Tepeviran ile Başhöyük, Yassihöyük, Sulucahöyük, Karacahöyük, Çatalhöyük gibi yer adaları Anadolu’da yaygın olarak görülür. Yalnızca Ankara’da 65, Konya vilayetinde 60 olmak üzere bütün Türkiye’de binlerce böyle isim vardır. Karacaören isminden Türkiye’nin çeşitli yerlerinde 104 tane bulunur. Böylece bu isimlerin binlerce olduğu göz önünde bulundurulursa Türklerden önce Anadolu’nun ne derecede tahrip halde olduğu anlaşılabilir. (Kafalı, a.g.m., s. 186,187.)

³³¹ Kafalı, a.g.m., s.185.

yolunun güvenliği sağlanması ile Kastamonu – Sinop – Kırım arasında sağlam ve köklü bir ticari-ekonomik bağ kurulmuştur. ³³²

İnançoğulları Beyliğinin merkezi olan Denizli İnanç Bey zamanında bölgenin en güzel ve en büyük şehri haline gelmiştir. Şehrin canlı ve işlek bir çarşısı, etrafında güzel bahçeleri vardı. Burada dünyada eşi, emsali bulunmayan altın işlemeli pamuk kumaşlar dokunmaktaydı. Bu kumaşlara “ak alemli” deniliyordu. Ak alemli kumaşlar ile genellikle hükümdar ve komutanlara hilat adı verilen elbiseler yapılmaktaydı. Ayrıca Denizli’de konukseverlikleri ile meşhur güçlü bir ahi teşkilatı da bulunuyordu. ³³³ Burada ekonomik hayatın bu denli gelişmesi tabii ki uç teşkilatının merkezi olmasından ileri geliyordu.

Türkmenler Bizans topraklarına akınlar yapıyorlar, elde ettikleri tutsakları tacirlere satıyorlardı. Bununla beraber Türkmenler yalnız akıncılık yapmakla geçinmiyorlar, dokudukları halıları da dışarıya satıyorlardı. Mısır’a ve başka yerlere kereste gönderiyorlardı. Barthold Türkmenlerin halı dokuma sanatını muhtemelen Orta Asya’dan getirmiş olduklarını belirtiyor. Anadolu’nun başka yerlerinde yaşayan oymaklar da halı ve kilim dokuyordu. Nitekim Ertuğrul ve Osman Beylerin idaresindeki Kayı boyunun kadınları halı ve kilim dokuyorlardı. Osmanlılara bu halı ve kilimleri komşu Rum beylerine hediye olarak göndermiştir. ³³⁴

D. Uçlarda Dış Ticaret

Anadolu Selçuklu Devleti’nde dolayısıyla uçlarda dış ticaretin gelişmesindeki birinci faktör Selçuklu sultanlarının uyguladıkları ekonomik politikalarıdır. Denilebilir ki gerçekleştirdikleri ekonomik ilkeler ile dış ticarete bir perspektif ve hareket alanı kazandırmışlardır. Uçlar da bu alanın en sınır kesimleri olarak dış ticarete aktif rol oynamışlardır. Özellikle I. İzzeddin Keykavus döneminde kazanılan ekonomik başarılar burada değerlendirilmelidir. Böylece ülke uçlarındaki ekonominin genel görünümü daha iyi tasvir edilebilir.

³³² Yakupoğlu, a.g.m., s.393.

³³³ Koca, a.g.e, s.85.

³³⁴ Sümer, a.g.e, s.178.

Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1207 yılında Antalya'yı fethederek Akdeniz sahillerine açtığı pencere onun ölümünün ardından kapandı. Üstelik devlet kuzeyden İznik ve Trabzon Rum İmparatorlukları, güneyden Ermeni Kontluğu ve Mısır Eyyubi Devleti ile sarılmıştı. Bu dönemde Türkiye Selçuklu tahtına çıkan İzzeddîn Keykâvus (1211), isabetli bir siyasi kavrayışla bütün güç ve enerjisini, devleti sarılmış olmaktan kurtarıp tabi sınırlarına ulaştırma ve Anadolu'nun ekonomik bütünlüğünü sağlayıp, onu dünya ekonomisine açma gayesi üzerinde toplamıştır. Bu çerçevede arka arkaya Sinop (1214) ve Antalya (1216) gibi şehirleri fethederek, 3-4 yıl içinde devleti kara devleti olmaktan kurtarmış, onu kuzeyde ve güneyde tabi sınırlarına ulaştırmıştır. Keykavus bununla da kalmamış, Sinop ve Antalya limanlarını ticari gelişmede değerlendirdiği gibi Kıbrıs Frank Krallığı ile yaptığı ticari antlaşmalarla Selçuklu ekonomisini dünya ticaretine açmış ve onunla bütünleştirmiştir. Böylece dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ticari mallar devletin bir başından öbür başına hiçbir engelle karşılaşmadan akmaya başlamıştır.³³⁵ Burada ülkenin uçları dâhil olmak üzere ticaret yollarında güvenliğin sağlandığını ve mal alışverişinin sağlıklı bir şekilde sürdüğünü görüyoruz. Öte yandan Selçuklu hükümdarlarının dış devletlerle imzaladığı ticari antlaşmalar buralarda yapılan ekonomik faaliyetlere legal bir hüviyet kazandırmaktadır. Bu da uçlarda ticari alışverişin süreklilik kazanması için son derece önemlidir.

Sultan I. Alâeddin Keykubad Venediklilere bir takım imtiyazlar vererek kendisine tâbi tüccarları hâkimiyeti dışındaki yerlerde de güvence altına almanın yanı sıra güney sahillerinde Antalya kadar önemli bir liman şehri olan ve günümüzde Alanya olarak bilinen Kalonoros³³⁶ üzerine bir sefer tertip etti. Akdeniz'den gelen malların dağıtım üssü olan iki liman da Türkiye Selçuklu Devleti'nin denetimi altına girdi. Alâeddin Keykûbad böylece ticaret açısından çok önemli olan bu merkezi fethederek bölge ticaretinde Selçukluların payını artırıp, Ermenilerin kâr payını

³³⁵ Koca, "I. İzzeddîn Keykavus", s.580.

³³⁶ Kale, Bizans egemenliğindeyken güzel hoş anlamında Kalonoros veya Kalon Oros adı kullanılmıştır.(Mehibe Şahbaz, "Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Kolonos Kalesini Fethi ve Siyasi Evlilikleri" **21 Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, c.VII, sayı:19, Çukurova 2018, s.84., Bkz.<https://dergipark.org.tr>, Erişim Tarihi:22/07/2019.)

azaltıyordu.³³⁷ Güney uçlarında Ermenilerle bir ticari rekabet olduğu görülmektedir. Ancak Alâeddin Keykubad yaptığı fetihler ve antlaşmalar yoluyla Ermenilerin bu rekabette geri kalmalarını sağlamıştır. Yine Alâeddin Keykubad'ın uygulamış olduğu akıllıca ekonomik politikaların bir örneği görülmektedir.

Başta Türkiye Selçukluları olmak üzere Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin ekonomilerinde ihracat önemli bir yer tutmaktaydı. İhraç malları arasında Türkmenlerin büyük sürüleriyle (at, koyun, keçi) bu sürülerden elde edilen ürünler baş sırayı alıyordu. Çağdaş kaynakların verdikleri bilgilere göre Anadolu'dan İran, Irak ve Suriye gibi İslam ülkelerine sürüler halinde canlı mal ihraç ediliyordu. Sürat, çeviklik ve dayanıklılık bakımından çok ünlü olan Kastamonu, Kütahya ve Karaman atları yabancılar tarafından yüksek fiyatlar ödenerek satın alınıyordu.³³⁸

Denizli ve çevresinde yaşayan Türkmenler ilk zamanlarda Bizans topraklarına devamlı akınlar yaparak ele geçirdikleri esirleri para karşılığı satmaktaydılar. Bunun dışında ticaretle de meşgul olmaktaydılar ki, sattıkları arasında öteden beri yapageldikleri kilimler ve ormanlardan ele geçirdikleri keresteler başta gelmekteydi. Bu ihraç mamulleri Mısır'a kadar uzanan dış pazarlara gönderilmekteydi.³³⁹ Karamanoğulları da kereste ticareti ile uğraşmışlardır. Karamanlılar, Kerimüddin Karaman Bey'in idaresinde Kilikya sınırındaki uçlarda Türkmen dağları diye bilinen dağlık kesimde Varsak, Durgut, Bulgar, Kosun, Göğes gibi diğer Türkmen aşiretleri ile işbirliği yaparak güçlendiler. Karaman Bey Toroslar'da elde ettiği odun kömürünü Larende'ye getirip satarak geçiniyordu.³⁴⁰

Saruhan Beyliği Bizans içindeki taht kavgalarını fırsat bilerek donanma ile Gelibolu'ya bir deniz seferi düzenledi ancak akın başarısız olduğu gibi Bizans donanmasının Saruhan kıyılarına gelerek yağma ve tahriplerde bulunması, ayrıca Saruhanoğullarının müttefiki olan Aydınoğullarının Haçlıların hücumuna uğrayarak İzmir'i Latinlere kaptırması (1344) beylik için oldukça olumsuz gelişmeler oldu. Bu gelişmeler Saruhanoğullarının ticari imkânlarını önemli ölçüde azalttı. Kantakuzen

³³⁷ Emine Uyumaz, "Sultan I. Alâeddin Keykûbad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)" **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., c.VI., Ankara 2014, s.591.

³³⁸ Koca, "Ekonomik Politika", s.464.

³³⁹ Kayhan, a.g.m., s.767.

³⁴⁰ Öden, "Karamanoğulları", s.756.

Umur Bey'den yardım isteyince Umur Bey, Saruhan topraklarından geçmek için izin istedi. Saruhan Bey, Umur Bey'e istediği müsaadeyi verirken içinde bulunduğu iktisadi bunalımı aşmak için bu sefere kendi kuvvetlerinin de katılmasını arzu etti.³⁴¹

Trabzon M.Ö. tahminen 756 yıllarında Sinop'a gelen Miletliiler tarafından meydana getirilmiş bir koloniydi. Anadolu'da eski çağlardan beri Batı dünyasının büyük ihtiyaç duyduğu Doğu mallarını elde etmek kullandığı limanlar vardı. Bunlardan Antakya, Doğu-Batı transit ticaret yollarının açık olduğu dönemlerde İran'dan gelen İpek Yolu'nun en önemli limanıydı. Buranın kapalı olduğu dönemlerde kuzeydeki Trabzon limanı ehemmiyet kazanmış olup, bilhassa Bizans İmparatorluğu döneminde başkent İstanbul'dan deniz yoluyla Sinop ve Trabzon'a gidiliyor, oradan kara yoluyla güney-doğu şehirleri ile Karadeniz'in Kafkas bölgesine, Hazar Denizine ve Türkistan'a ulaşıyordu.³⁴²

Trabzon Rum İmparatorluğu (2104-1461) döneminde Trabzon'un hem Doğu-Batı arasındaki deniz ticaret yolları üzerinde ve bir mal mübadele merkezi olması, hem de güney kısımlarında bulunan gümüş madeni sayesinde bölge iktisaden gelişmeye başladı.³⁴³ Selçuklu tüccarlarının büyük çoğunluğu Sivas çevresinde merkezlenmişti. Bu tüccarlar, orada toplanan malları Karadeniz'in doğudaki ve kuzeydeki limanlarına, deniz yoluyla taşınacak oldukları Sinop'a veya Trabzon'a gönderecek bir kervanı düzenlemekten sorumluydular. Trabzon ticareti özellikle önem arz etmekteydi zira vasal şehir Suğdak'la kurulmuş olan düzenli bağlantıları bulunmaktaydı.³⁴⁴

³⁴¹ Şimşirligil, "Saruhanoğulları", s.788.

³⁴² Tezcan, a.g.e, s.22.

³⁴³ a.g.e., s.379,380.

³⁴⁴ Rice, a.g.e., s.104.

B. İslamiyet’i Yayma İdeali

a. İslamiyet’in Oğuzlar Arasında Yayılışı

Türkler, Talas Meydan Muharebesinde (751) Abbasilerin tarafını tutmakla savaşın neticesini değiştirdiler. Abbasi halifeleri yavaş yavaş devletin müdafaasında daha kabiliyetli bir unsur olan Türkleri kullanmaya başladılar. Maveraünnehir’de İslamlaşma faaliyeti genişlemeye başladı. Bu bölgenin İslamlaşması ve İslam medeniyetinin burada inkişaf etmesi, birçok ilim ve fikir adamının buralarda yetişmesi, Abbasi İmparatorluğu ordularının esasının sağlanması ve sonuç olarak Türk kitlelerinin yeni din ve medeniyete girmesi şeklinde özetlenebilecek önemli gelişmeler Maveraünnehir’in, İslam tarihindeki önemli yerini oluşturur. Bu gelişmeler bölgede hüküm süren Samani Devleti zamanında vuku bulmuştur. Bunun yanında İslam tarihindeki asıl önemli neticeyi konar-göçer kitlelerin İslamlaşması ortaya çıkarmıştır.³⁴⁵

Selçuk Bey, İslamiyet için cihada hazır gazi sıfatı ile Oğuz devletine karşı mücadeleye girişiyordu. Böylece vukua gelen ve kendisine al-Malik al-Gazi Selçuk denilmesine sebep olan savaşlardan iki mühim fayda temin etti. Evvela bir kısım Müslümanların yardımını ve muharebeye katılmak isteyen Türklerin kendisine iltihaklarını sağladı sonra da Cend ve havalisinde Yabgu hâkimiyetini kırarak müstakil bir idare kurmaya muvaffak oldu.³⁴⁶ Subaşı Selçuk’un Oğuz yabgusunun bulunduğu bölgeden ayrılıp Cend şehrine geldikten sonra gayrimüslim soydaşlarıyla mücadeleye başlaması taraftarlarının sayısını oldukça artırdı. Selçuklu beylerinin etrafında toplanan Türkmen nüfusu oldukça çoğaldı Selçuklular önce Samanoğullarının yanında bulunmuşlardı. Fakat Samanoğlu Devleti çöküş sürecine girmiş ve Türkmenlerin, bölgede siyasi bir güç haline gelmelerini önlemek amacıyla Karahanlılar ile Gaznelilerin baskıları artmıştı. Bu sıralarda Türkmenlerin, Arslan Yabgu ile Tuğrul ve Çağrı Beyler idaresinde olmak üzere iki grubu vardı. Arslan Yabgu’ya bağlı olan Türkmenler, Yabgu’nun tutuklanarak Kalincar Kalesi’ne

³⁴⁵ Turan, **İslamiyet**, s.35,36.

³⁴⁶ Kafesoğlu,a.g.e., s.16.

hapsedilmesinden sonra Horasan'da Gaznelilere karşı duramayarak Azerbaycan taraflarına çekildiler.³⁴⁷

Harezmi'deki diğer Selçuklular, Oğuz Yabğusunca tehdit edilmekteydiler. İlk Türkmen gruplarının gitmesiyle boş kalan Horasan bölgesine yerleşmek için Gaznelilerden izin istediler. Kendilerine izin verilmeyince de bu bölgeyi zorla ele geçirdiler. Bu kez artık başlarında Tuğrul ve Çağrı Beyler gibi ne istediğini bilen önderleri vardı. Her yöne akıncılar gönderdiler, aynı zamanda da kendilerinin dini inançlara bağlılığının ortaya koydular.³⁴⁸

Konar-göçerlerin, hiçbir baskı altında bulunmadan toptan ve kendi istekleri ile Müslüman olmalarını iki önemli amille izah edebiliriz. Birincisi İslam medeniyetinin üstünlüğü ve cazipliğidir. Ancak medeniyet üstünlüğü din değiştirmek için yeterli bir sebep değildir. Diğer önemli amil, İslam dininin Türklerin inanç ve mizaçlarına uygun gelmesidir. Bu yakınlığın en kuvvetli tarafı da şüphesiz İslam'ın emrettiği cihad mefkûresi ile Türklerin savaşçılık temayülleri arasında bir münasebet bulunmasıdır. Türkler bağlandıkları din uğrunda İslamiyet'in yükselmesi için çalışırken kendi temayül ve gayeleri olan cihan hâkimiyeti fikrini de daha kuvvetli bir şekilde canlandırdılar.³⁴⁹ Türklerin daha önce bazı doğu dinlerini tabiatlarına uymadığı, uyusukluğa sevk ettiği gerekçesiyle reddettikleri bilinmektedir. İslamiyet'in kabul edilmesi ile zengin ufuklar kazanılmış ve bir enerji yükselişi yaşanmıştır. İslam dünya görüşünde, devlet yönetimi bakımından temel ölçü adalettir. İslam anlayışındaki cihad soyut bir fetih çağrısı değil, yerine göre savunma yerine göre Allah'ın (C.C.) emrettiği ölçüde insanlar arasında adaleti hâkim kılmaktır.³⁵⁰

Türkler, İslamiyet'i yeni kabul etmiş bir kavim olduklarından İslamiyet'e bağlı ve samimiydiler. Doğuda, dinin koruyucusu bir millet olarak ileri atıldılar. İslam dinini koruyucuları olarak da Şii Büveyhoğulları sülalesinin hâkimiyetine son

³⁴⁷ Tufan Gündüz, "Oğuzlar/ Türkmenler", **Türkler**, c.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014, s.268.

³⁴⁸ Cahen, a.g.e., s.39.

³⁴⁹ Turan, **İslamiyet**, s.37,38,39,47.

³⁵⁰ Nevzat Köseoğlu, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, Ötüken Yay., İstanbul 1990, s. 46.

verdiler.³⁵¹ Türklerin İslam dünyası ile VII. yüzyılın ikinci yarısına doğru başlayan ve XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden ilişkilerini “mücadele, hizmet ve hâkimiyet dönemi” olmak üzere üç döneme ayırmak mümkündür. Hizmet dönemi Emevi iktidarının son bulduğu dönemden Abbasi Halifeliğinin çöküşüne kadar devam etmiştir. İslam dünyasında “cesaret, kuvvet, kahramanlık ve savaş sanatındaki üstünlükleri ile tanınan Türkler” bu dönemde özellikle Abbasi ordularının komuta kadrolarını ve hassa birliklerini oluşturmuşlardır. Türklerin, İslam dünyasındaki hâkimiyetleri ise Selçuklu hanedanı ile başlamıştır. Bağdat’a gelen Tuğrul Bey bu hâkimiyeti hukuki bir temele oturtmayı ihmal etmeyerek Halife Kaim Biemrillah’ın siyasi yetkilerini elinden alıp, dini ve dünyevi işlerin birbirinden ayrıldığı bir devlet düzeni oluşturmuştur.³⁵²

İlk Türk hanlarının dindarlıkları belirgin özellikleridir. Bununla birlikte din adamlarından daha çok şeyhler ile diğer zahitlere saygı gösterirlerdi.³⁵³ Selçuklular Müslüman olduktan sonra Sünni görüşü benimseyerek bunun Hanefi yorumuna tabi oldular. Hanefiliğin benimsenmesinde hiç şüphesiz ki, Hanefi mezhebinin dini yorumlama metodunun yanı sıra onun kadar komşu Müslüman devletlerin mezhep durumları ve İslam’ı onlara öğretenlerin tebliğ ettikleri İslam anlayışları belirleyici olmuştur.³⁵⁴ Selçuklular Sünniliğin dört mezhebinden biri olan Hanefiliğe bağlı idiler ancak kısmen Şafi olanlar da vardı. Ayrıca Ebu Maturidi’nin Maverâünnehir bölgesinde kurduğu akılcı itikadın ve hukuki yönlerini Türk çevrelerinden almasının, Hanefiliğin Türkler arasında en çok yayılan mezhep olmasında etkisi büyüktür.³⁵⁵

Selçukluların Sünniliği, onların Sünni İslam dünyasının lideri ve hamisi olması neticesini de beraberinde getirmiştir. Selçuklular Sünni olmaları hasebiyle İslam dünyasının manevi lideri olan Bağdat Halifesi ile uyum içindeydiler. Ehl-i sünneti yol tutup, dışta Hıristiyan âlemini hedef seçen Selçuklular, bu gayelerine ulaşmak için çok yoğun çaba sarf etmiş, cihad ruhunu canlı tutup, değişik bölgelerde

³⁵¹ V.V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi**, III. Baskı, Divan Yay., İstanbul 2017, s.97.

³⁵² Koca, “Türk-İslam Devletleri” s. 19-25.

³⁵³ V.V. Barthold, **İlk Müslüman Türkler**, I.Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008, s.285.

³⁵⁴ Ahmet Ocak, **Selçukluların Dini Siyaseti**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.45.

³⁵⁵ Zeki Atçeken- Yaşar Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, II. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya 2012, s.113,114.

askeri faaliyetlerde bulunarak İslam yolunun yücelmesini sağlamışlardır. İslam, Türkler ile güçlenmiş ve dünya tarihindeki önemli yerine oturmuştur.³⁵⁶

Bin yıllık bir döneme temel oluşturacak olan hakiki bir İslam-Türk toplumunun vücut bulması Selçuklu döneminin karakteristik hâdisesidir. Aral-Hazar civarından Selçuklu idaresinde Maverâünnehir üzerinden Horasan'a inen, çoğunu Oğuz boylarının teşkil ettiği Türkler, idari ve iktisadi bakımdan olduğu kadar dil, fikir, edebiyat yönlerinden de yeniliklerle karşılaşmışlar ve bu yeni kültüre uyma gerekliliği içinde İslamiyet'i kabul etmişlerdi.³⁵⁷ İslam ülkelerine Türk muhacereti devam ediyor; İslamiyet Türkler arasında yayıldıkça da göçler birbirini kovalıyordu. 1043 yılında Bulgar havalisinde yazlayan ve Balasagun- Kaşkar havalisinde kışlayan 30. 000 çadır halkı Müslüman olmuş; bayramda 30.000 koyun kurban kesmiş ve İslam memleketlerine dağıtmıştı.³⁵⁸ Türkler arasında İslam dini yaygınlaştıkça gaziler arasındaki Türklerin sayısı da artmıştır. Zamanla her ikisi arasındaki sınır ortadan kalkmıştır.³⁵⁹ Türk-İslam devletlerinin kurulmasına ve yönetimde saray ve âlimlerin etkili olmasına kadar olan sürede halk arasında İslam, tarikatlar aracılığı ile yayılmaya devam etti. X. yüzyıla gelindiğinde ise İslamiyet, artık Türklerin milli dini haline gelmeye başlamıştı.³⁶⁰

Türk tarihinin önemli evrelerinden biri olan Selçuklular dönemi, gerek meydana getirdiği siyasi oluşumla, gerekse bu dönemde şekillenen dini anlayışla sonraki devirlere büyük oranda tesir etmiştir. Öyle ki Selçuklulardan sonra kurulan Türk devletleri bu anlayışın mirasçısı olarak tarih sahnesinde yer alacaklardır.³⁶¹ Oğuzların Selçuk sultanları idaresinde kurdukları bu büyük imparatorluk İslam âlemini siyasi ve sosyal karışıklıklardan kurtardığı gibi başlıca düşman olan Bizanslıları ezmek gibi bir İslam idealini de gerçekleştirdi. Bu da Yakın Şarkın ve özellikle de Anadolu'nun Türkleşmesi gibi neticeleri ile büyük bir tarihi gelişmeye imkân sağladı.³⁶²

³⁵⁶ Ocak, **Dini Siyaseti**, s.46.

³⁵⁷ Kafesoğlu, **Sentezi**, s.167.

³⁵⁸ Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.114.

³⁵⁹ Cahen, a.g.e., s.28.

³⁶⁰ Bekir Biçer, **Türklerin İslamlaşma Süreci**, I. Baskı, Akçağ Yay. Ankara 2007., s.145.

³⁶¹ Ocak, **Dini Siyaseti**, s.47.

³⁶² Turan, **İslamiyet**, s.43.

b. Anadolu Türklerinde Dini Yapı

Anadolu'da Türk kimliğinin ve kültürünün korunmasında İslam dini müspet bir rol oynamıştır. Eğer Türkler, İslam dinine girmeden Anadolu'ya gelselerdi Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara ve Orta Avrupa'ya giden soydaşları gibi Hristiyanlaşabilirlerdi. Ancak İslam dini son ve tamamlanmış bir semavi din olduğu için bu dine giren topluluklar başka bir din ihtiyacı duymamıştır. Anadolu'da İslam dini tıpkı milliyet bilinci gibi Türk kimliğini koruyucu bir rol üstlenmiştir.³⁶³

Her ne kadar Selçuklular Halife'yi dünyevi güçlerinden yoksun bırakmış olsalar da onun ruhani otoritesini onurlandırmaya ve muhafaza etmeye devam etmişlerdir. Kendilerini onun savaşçıları ve koruyucuları olarak görmüş, Halife'yi desteklemek için silahlı bir gücü hazır tutmuşlardır. Selçuklular, sultanlarını en üst kademedeki efendileri olarak görmekle beraber Halife'ye karşı da kendilerini sorumlu tutmuşlardır.³⁶⁴ Abbasi halifelerinin de aynı mezhebe bağlı bulunmaları iki iktidar arasındaki bağı daha da kuvvetlendirmiştir. Abbasi Halifeleri, Türkiye Selçuklu Devleti'ni daima hudutlarda cihadla uğraşan gaziler olarak gördüler ve bu sebeple Selçuklular sevgi ve hürmete mazhar oldular.³⁶⁵

Anadolu'da kadı (baş hâkim) büyük bir prestije sahipti. Ayrıca Bağdat'tan gelen din görevlileri ve Hükümdarın temsilcisi devlet adamları da güçlü dini otoriteye vakıftı. Ancak halkın dini konularda ilham aldıkları en önemli örnek Sultanın bizzat kendisiydi. Özellikle Alâeddin Keykubad, göz kamaştırıcı bir ilham kaynağı olmuştur. Onun coşkusu ve tutkusu derin, hürmeti engindi. Şafiliğin sabah duasını ve Hanefiliğin beş duasını okumak günlük alışkanlığıydı. Divanın günlük fermanlarını imzalamadan önce bu belgelerde Allah'ın (C.C) ismi geçtiği için büyük bir özenle abdest alırdı.³⁶⁶ Selçuklu sultanları ilim ve ulemanın devleti ayakta tutan bir direk olduğunu idrak etmişlerdi. Bu sebepten ilim müesseselerinin yayılmasına

³⁶³ Koca, "Diyar-ı Rum" s.218, 219.

³⁶⁴ Rice, a.g.e., s.83.

³⁶⁵ Zeki Atçeken-Yaşar Bedirhan, a.g.e., s.114.

³⁶⁶ Rice, a.g.e., s.85.

yardımcı oldukları gibi, ilim ehline medrese, hankah ve ribat yaptırıp ulemaya bol ihسانlarda ve ikramlarda bulundular.³⁶⁷

İran'daki Büyük Selçuklular gibi Anadolu Selçuklularında da çok erken dönemlerden beri Horasanlı din adamları bulunmuştur. Bunların en erken dönemlerde karşılaşılanlarından birisi, Şahinşah'ın serbest bırakılması için 1108'de Halife'ye elçi olarak gönderilen *Herat Fakihî'dir*. Sonra daha başkaları da kendiliklerinden ya da çağırıldıkları için çeşitli yörelerden genellikle Kuzey İran'dan buraya gelmişlerdir.³⁶⁸ XI. yüzyılda başta Yesevîlik, Kadirîlik, Kübrevîlik gibi bir takım tarikatlar kuruldu. Bunlar buldukları yerlerde tekkeler açtılar. Buralarda halka inanç ve düşüncelerini aşıladılar. Bu yeni kurulan tarikatlar, Türklerin eski dinlerine ait bazı unsurları da içlerinde barındırıyorlardı. Çünkü bunlar halkın durumuna göre konuşuyorlardı. Tarikat şeyhleri, konuşmalarını halkın anlayacağı şekilde yapıyor, raksa, müziğe ve şiire kıymet veriyor, halkı savaşa zorluyor ve kerametlere önem veriyorlardı.³⁶⁹ Eski ve yeni kültürlerin kaynaşması halk arasında İslam'ın etkin olarak yayılmasına yardımcı oldu. Yani Türklerin, Müslüman olması radikal ve zorunlu bir değişimin sonucu değil doğal ve geleneksel bir halk İslam anlayışının benimsenmesi şeklinde tezahür etmiştir.³⁷⁰

Türk dini anlayışındaki hoşgörünün, Anadolu'daki gayrimüslim yazarlarca teyit edildiğini görüyoruz. Cahen'in Anadolu'daki gayrimüslim etnik unsurlar ile ilgili verdiği bilgilere göre Süryaniler, Müslümanların Bizanslılar karşısında kazanmış oldukları zaferlerden dolayı memnun olmuşlardır. Onlar Ermenilere göre Türk hâkimiyetine daha yakın ve iyi ilişkiler içinde yaşıyorlardı. Süryani Mihael'e göre, "Bir kimsenin nasıl ibadet ettiğini araştırmak ve bu nedenle bir kimseyi cezalandırmak onlara çok ters gelen bir şeydir. Bu yönden hain ve yobaz kimseler olan Greklerin tam karşıtıdır."³⁷¹

Türkler, Anadolu'yu fethe başladıktan sonra Kafkaslarda ve Doğu Anadolu'da muhatap oldukları Ermenilere karşı müsamahakâr davranmışlardır.

³⁶⁷ Biçer, a.g.e., s.152.

³⁶⁸ Cahen, a.g.e., s.245.

³⁶⁹ Z. Atçeken-Y. Bedirhan, a.g.e., s.116.

³⁷⁰ Biçer, a.g.e., s.143.

³⁷¹ Cahen, a.g.e., s.212.

Türklerin hoşgörü ve adaleti diğer Hıristiyanlar gibi Ermenileri de Türklere karşı meylettirmiştir. Süryanilerin bir alt kolu olan Yakubiler de Selçuklular döneminde müsamaha gören Hıristiyan mezheplerindendir. Ayrıca Selçuklu hâkimiyeti altında Nastûrîlerin bulunduğu ve Selçukluların hoşgörüsünden istifade ederek varlıklarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır.³⁷²

c. Türkiye Selçuklularının İslam Dinine Yaptığı Hizmetler

c. a. Türkiye Selçuklularında Gaza ve Cihad Fikri

Büyük Selçuklu sultanları bir devlet çatısı altında birleştirdikleri İslam ülkelerini ve topluluklarını idare etmede son derece başarılı olmuşlardır. Onlar İslam ülkelerinde, Türk devletlerinin kendisine özgü ilkelerini başarılı bir şekilde uygulayarak, sosyal, ekonomik, kültürel, dini ve ilmi alanlarda canlılık ve hareketlilik meydana getirmişlerdir. Böylece ilerlemesi çoktan beri durmuş olan ve statik hale gelmiş olan İslam dünyasına dinamizm ve hamle kuvveti kazandırmışlardır. Türklüğün İslam dünyasındaki kaderi bakımından ise büyük ve önemli bir rolü hiç kuşkusuz Türkiye Selçukluları oynamıştır. Onlar, en başından beri hem Bizans hem de Haçlılar gibi iki büyük tehdit ve tehlike ile birden uğraşmak durumunda kalmışlar ve bu iki büyük tehlikeye karşı Selçuklu sultanları mükemmel bir savunma yaparak Anadolu'daki Türk varlığını başarılı bir şekilde korumuşlardır.³⁷³

Türklerin, geniş Asya bozkırlarında çok eski zamanlardan beri geçirdikleri çetin ve mücadelecî hayat şartları, kahramanlık ve cengâverlik ananelerinin Türk hayatına yerleşmesinde büyük amil olmuştur. Uzun asırlar boyunca geniş coğrafi bölgelerde birbiri ardınca batıp çıkan bu büyük konar-göçer imparatorlukları kuran ve meskûn büyük memleketleri hâkimiyetleri altına alan bu atlı konar-göçerler, her şeyden çok askeri teşkilatlarına ve kahramanlık seciyelerine kıymet verirdi. Kabileler konfederasyonu arasındaki dâhili harpler, yabancı kabileler ile yapılan mücadeleler, akınlar ve istilalar Türk cemiyetinde en yüksek şeref mevkiinin kahramanlara verilmesini sağladı. Türklerin kurdukları farklı siyasi oluşumların daima askeri

³⁷² Ocak, **Dini Siyaseti**, s.294,296,297.

³⁷³ Koca, "Türk-İslam Devletleri", s.25, 28.

devlet mahiyetini muhafaza etmesi, cihad esasına dayanan İslam dininin Türkler arasında yerleşmesi, Selçuklulardan beri tarihi gidişin Türkleri sürekli bir harp hayatı içinde bulundurması, bu kahramanlık, “Alplik” ananelerini asırlarca canlı bir şekilde devam ettirmiştir.³⁷⁴

Anadolu’ya yönelen Türk göçleri, Süleymanşah tarafından Selçuklu Devleti kurulduktan sonra daha artmış ve bu kütleler halindeki muhaceret bozkırlardan Anadolu’ya doğru, Sultan Sencer’in Oğuzlara mağlubiyeti ile daha da katlanmıştır.³⁷⁵ Süleymanşah’ın, Caber Kalesi önünde yaşamını yitirmesinden sonra konar-göçerler etrafa dağıldılar. Üçok Oğlu, Kusun Varsak, Kara İsa, Özer, Gündüz ve Kuştemür adlı altı kişi göçleri ile birlikte Çukurova’ya geldiler. Yüregür bunlara baş oldu. Misis ve Tarsus’u aldılar. Yüregür’ün ölümünden sonra oğlu Ramazan kaldı. Ramazan, Kusun’a Eser Kef’i kışlak ve Tekfur Belini yaylak olarak verdi. Kusun Varsak’a verildiği gibi diğer beylere de yaylaklar ve kışlaklar veridi. Türkmen atlıları şehirde kontrolü tamamen ele geçirdiler.³⁷⁶ Görülüyor ki Anadolu Selçuklu Devleti ve onun ilk hükümdarı Süleymanşah İslam fetihleri için öncü rolünü oynamıştır. Ona bağlı beyler de Süleymanşah’ın fetihlerini bölgelerinde kendi büyüklükleri ve güçleri oranında devam ettirmiştir.

Niğdeli Kadı Ahmed, Sultan Mesud hakkında şu bilgileri verir: Sultan Mesud, Rum sultanı oldu ve kendisini cihad ve gaza işiyle meşguliyete verdi. Rum beldelerinin büyük kısmının fethedilmesi ve Frankların kırılması onun mübarek eliyle müyesser oldu. Gayet akıllı ve kabiliyetli ve ismi gibi zatında mesudi saadetli olmuştur.³⁷⁷ Kadı Ahmed, Sultanın kişiliğinden bahsederken aynı zamanda gaza ve cihad çabasından da bahsetmektedir ki İslam uğrunda savaş ve mücadele Türk hükümdarlarının karakteristik özellikleri arasındadır. Bu onların Orta Doğu’da ve genel İslam âleminde sürekli takdir görmelerini sağlamıştır.

Türkiye Selçukluları cihad idealinin en güzel örneklerinden birini Haçlılar karşısında vermişlerdir. İznik’in düşmesinden sonra Konya’yı başkent yapan I. Kılıçarslan, Danişmendliler ile birlikte Haçlılara karşı mücadeleyi devam ettirdi.

³⁷⁴ Köprülü, a.g.e., s.372,373.

³⁷⁵ Kafesoğlu, a.g.e., s.84.

³⁷⁶ Kurt, a.g.e., s.816.

³⁷⁷ Niğdeli Kadı Ahmed, a.g.e., s.439.

Birbiri ardına Anadolu'ya giren Haçlı ordularını yenilgiye uğrattı. Haçlıların yardımını sağlayarak Türkleri Anadolu'dan tamamen atmayı planlayan Bizans İmparatorunun umutları boşa çıktı.³⁷⁸ Kılıç Arslan 1097 yılında Haçlı ordularına karşı İznik, Eskişehir ve Konya Ereğlisi olmak üzere üç büyük meydan savaşı vermiştir. Ancak Haçlı ordularını durdurup imha edememiştir. Bunun üzerine düzenli ordu savaşından gerilla savaşına geçme stratejisini başarıyla uygulayarak Haçlı ordularına büyük kayıplar verdirdi. Öte yandan 1100 ve 1101 yıllarında araka arkaya gelen üç Haçlı ordusunu, Amasya ve Konya Ereğli'de imha ederek Anadolu'nun kolayca istila edilemeyeceğini Batı dünyasına göstermiştir.³⁷⁹

Haçlı devletlerinin orduları, Nureddin Mahmud'a karşı savaşıyorlardı. Zengi, Sultan II. Kılıç Arslan'a bir mektup göndererek ittifak teklifinde bulundu. II. Kılıç Arslan cevap olarak Hıristiyanlara karşı cihada devam edeceğini Nureddin'e vaad etti.³⁸⁰ Bu vaad Kılıç Arslan'ın cihad bilincini ortaya koymaktadır. Söz konusu ifade Miryokefalon Savaşı'na yakın bir dönemde gerçekleştiği için daha sonra Sultanın Bizans'a ağır bir mağlubiyet tattırarak cihad idealini başarıyla gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Kılıç Arslan'ın cihad konusundaki bilincini gösteren olaylardan biri de Selahaddin Eyyubi ile arasında geçmiştir. Hasankeyf Emirinin oğlu Nureddin Muhammed³⁸¹, Kılıç Arslan'ın cezalandırmasından korkarak Selahaddin'e sığınmıştır. Selahaddin, Kılıç Arslan ile savaşmak için Fransız Haçlılarıyla olan savaşını sonlandırmaya karar verdi. Selçuklu Sultanı, bundan rahatsız oldu ve bir Müslümanla savaşmak için Hıristiyanla barış yapmanın kendisinden beklenmeyen bir hareket olduğunu bildirdi. Daha sonra iki hükümdar tekrar barışı sağladılar.³⁸²

Selçuklu sultanlarının imar faaliyetleri sadece Konya ile sınırlı kalmamıştır. Mesela Sultan II. Kılıç Arslan Aksaray ve Niğde gibi şehirlerde geniş imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Özellikle Aksaray'ı ordugâh ve gaza üssü haline dönüştürmüştür. Buraya Azerbaycan'dan gaziler, âlimler ve tüccarlar getirip

³⁷⁸ Ayönü, a.g.m., s.601.

³⁷⁹ Koca, "Dyar-ı Rum", s.224.

³⁸⁰ Çay, a.g.e., s.45.

³⁸¹ Nureddin Muhammed, Kılıç Arslan'ın damadıdır ve Sultanın kızı Selçuk Hatun'a saygısızlık yapmıştır.(Rice, a.g.e. s.64.)

³⁸² Rice, a.g.e., 64.

yerleştirmiştir. Bundan dolayı Aksaray, genellikle “Darü’z-Zafer”, “Darü’l-Cihad” veya “Darü’l-Ribat” (zafer veya cihad yeri) gibi unvanlarla anılmıştır.³⁸³

Selçuklular, Sultan Rükneddin Süleymanşah döneminde Gürcülerle mücadele etmiştir. Gürcü Kraliçesi Tamara yaptırdığı istila eylemleri ile haddini aşmıştı. Rükneddin Süleymanşah, bu nedenle onu cezalandırmayı ve ayrıca ona İslam adaletini göstermeyi istiyordu. Süleymanşah, kendisinden önceki Selçuklu sultanları gibi kılıç kuvvetiyle İslam dinini yayma politikası gütmekteydi. Bu duruma göre onun 1202 yılında çıktığı Gürcü seferini tam bir cihad faaliyeti olarak değerlendirmek gerekir.³⁸⁴

Uç beyliklerinin görevlerinden birisinin de yardımcı kuvvet olarak orduya katılma olduğunu daha önce belirtmiştik. Selçuklu sultanları uç askerlerini sefere çağırırken cihad ideali taşıdıklarını göstermişlerdir. Bunun örneklerinden biri de Gyaseddin Keyhüsrev’in askerleri Alaşehir mücadelesi için çağırmasıdır. Gıyaseddin Keyhüsrev, sefer için Konya’nın Ruzbe ovasında otağını kurdu. Vilayetlerdeki subaşılar ve uç beylerine gönderdiği birer fermanla da Selçuklu ordusunu “gaza ve cihada” çağırdı. Sultanın fermanına uyan Selçuklu beyleri, emirlerindeki silahlı kuvvetlerle birer birer gelip, Ruzbe ovasında toplanmaya başladılar. Bu arada otağın önünde durmadan çalan mehter, dağı ve ovayı inleyen nağmeleri ile Selçuklu ordusunu gaza ve cihada hazırlıyordu.³⁸⁵

c. b. Anadolu’da İslamiyet’in Fetihler Yoluyla Yayılması

Kuruluşundan beri Selçuklu İmparatorluğu’nu uğraştıran en mühim meselelerden biri kendi beyleri idaresinde müstakil hareket eden, yurt bulmak ve sürülerini beslemek zorunda kalan Türkmen boyları idi. Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah gibi ilk büyük sultanlar, Türkmen muhacirlerini Anadolu’ya sevk ederken hem İslam ülkelerini onların akınlarından ve devleti asayişsizlikten kurtarıyor; hem soydaşlarına yurt buluyor ve hem de Bizans’a karşı daimi kuvvet kazanıyorlardı.

³⁸³ Koca, “Diyar-ı Rum”, s.242,243.

³⁸⁴ Salim Koca, “Sürpriz Baskın”, s.285.

³⁸⁵ a.g.m., s.295.

Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi bu siyasetin neticesinde gerçekleşmiştir. Böylece Anadolu otuz sene Türk nüfusu baskısına uğramış ve gazalarına sahne olmuştur.³⁸⁶

Selçuklular bir yandan cihan hâkimiyeti fikri, öte yandan da İslam adına cihad yapma ve onu dış tehlikelere karşı koruma düşüncesinden dolayı Hıristiyan âlemi ile mücadele etmek gereğini duymuş, dolayısıyla Ermeni, Gürcü ve Bizanslılarla büyük ölçüde çatışmaya dayanan bir ilişki içerisinde olmuştur. Böylece yüzyıllardır birbiriyle nüfuz çekişmesi yaşayan İslam ve Hıristiyan âlemleri arasındaki mücadeleyi Malazgirt Zaferi'yle birlikte İslam adına Türkler kazanacaktır.³⁸⁷

Türklerin, Anadolu'ya sokulmaları iki bölüme ayrılır. 1071'deki Malazgirt Savaşı'na değin Selçuklu Sultanlarının ele geçirdikleri sınırlardan içeriye ve giderek daha derine sokulan akınlar yapılmıştır. Ne var ki bu akınlardan sonra akıncılar karargâhlarına dönmüşler ve bu ülkeye yerleşmeye çalışmamışlardır. Oysa Malazgirt Savaşı'ndan sonra akıncı grupları Anadolu'da kalmaya başladılar. Bizans ordusunun karşı koyma gücü tamamen çökmüş olması Anadolu'ya gelen akıncıların burada kalmalarına neden olmuştur.³⁸⁸

Doğu Roma İmparatorluğu'nun 967 tarihinde Taron ve 1000 tarihinde Taok bölgelerinde başlayan Ermeni hanedanlarını doğrudan ilhak ve hanedan üyelerini, din adamlarını ve ahaliyi daha iç bölgelere göç ettirme operasyonu, daha sonra Vaspuragan ve Ani bölgelerinde gerçekleştirilmiş, bunu Kars takip etmiştir. Selçuklu fethi öncesi Türklere direnecek olan muharip sınıfın ve halkın, zorla bölgeden uzaklaştırılması, bu arada onlara reva görülen katliam, sürgün ayrıca mezhepleri farklı olduğundan Ortodosklarca kendilerine yapılan kötü muameleler bizzat din adamlarını ve yöneticileri ve köleleştirilen Ermeni halkını, Türklere daha fazla yaklaştırmıştır. Anadolu coğrafyası, Selçuklu Türkleri tarafından fethedilirken Doğu Roma'yı desteklemedikleri gibi Türklere karşı fazla hasmane davranmamışlardır. Çünkü daha önce Ermeni toprağı olan bu yerler artık Doğu

³⁸⁶ Turan, **Selçuklular Tarihi**, s.277.

³⁸⁷ Ocak, **Dini Siyaseti**, s.48.

³⁸⁸ Cahen, a.g.e., s.82.

Roma toprağıdır ve Selçuklular da bu yerleri Ermenilerden değil Bizans'ın elinden almaktadır.³⁸⁹

Miryokefalon Savaşı, sonrasında Anadolu'daki Türk ahalinin, yerli Hıristiyan sayısına oldukça yaklaştığı ve Sultan II. Kılıç Arslan'ın saltanatının son zamanlarında nüfusun Türkler lehine bir gelişme gösterdiği söylenebilir. Bu bakımdan Miryokefalon Savaşı, Anadolu'nun Türkleşmesi yönünden önemli bir dönüm noktasıdır. Yarım asır sonra başlayacak Moğol istilası sonunda Orta Asya'dan gelen yeni göç dalgaları Türkleşmeyi hızlandırarak doğudan batıya Anadolu'yu başta başa Türk yurdu haline getirmiştir. O güne kadar yapılmayan imar faaliyetleri de hızlanmış ve bugün bile hayranlıkla seyredilen Selçuklu mimari ve sanat eserleri Türk mührünü Anadolu'ya vurmuştur.³⁹⁰

Selçuklular zamanında Anadolu'da siyasi birlik ve istikrar ancak II. Kılıç Arslan zamanında sağlanmıştır. Bu istikrarın sağlanmasıyla birlikte Anadolu'da yoğun ilmi, fikri, kültürel ve ticari faaliyetler başlamıştır. Anadolu'da birçok farklı dine mensup insanlar bulunmakla birlikte İslam ve Hıristiyan kültürünün etkileşimi daha ön planda yer aldı. Bu iki dine mensup insanların karşılıklı kültürel etkileşimleri daima İslamiyet lehine bir gelişme göstererek Anadolu'nun İslamlaşması gerçekleşmiştir.³⁹¹

c. c. Anadolu'da Kurulan Dini Müesseseler

Selçuklular, ilk baştan İslam'ı hevesle kucaklamışlar ve yasal Halifeyi ve doğru itikadı korumayı gönüllü bir görev edinip yüzyıllar boyu gayret göstermişlerdir. Olağanüstü camileri ve büyük dini okulları önemli bir görev anlayışıyla yapmışlardır.³⁹² Anadolu'da özellikle II. Kılıç Arslan (1156-1192) zamanından I. Alâeddin Keykubad'ın (1220-1237), sonuna kadarki müddet içinde mescitler, hamamlar, eğlence yerleri dâhil en modern tesisler yapılmıştır. Türkiye

³⁸⁹ Tezcan, a.g.e., s.345.

³⁹⁰ Çay, a.g.e., s.143.

³⁹¹ Bayram, "Devlet Yapısının", s.169.

³⁹² Rice, a.g.e., s.112.

Sultanları bir bakıma Büyük Selçuklularda Melikşah ve Sencer dönemlerinde görülen geniş çaplı yapılaşma hareketlerini devam ettirmişlerdir.³⁹³

Kentlerde âlimlerin, sûfilerin, şair ve ediplerin, sanatkârların ve bürokratların mesleklerini icra ettikleri saraylar, köşkler, medreeler, darüşşifalar, tekkeler, hatta hanlar ve kervansaraylar dönemin yaşayan mekânları olarak oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu mekânlara sadece mimari açıdan bakmayıp, bilim, düşünce, sanat ve edebiyatın üretildiği uluslararası mekânlar olarak bakmamız gerekiyor. Başkentleri Konya başta olmak üzere Kırşehir, Kayseri, Sivas, Tokat ve Malatya gibi Anadolu şehirleri, Selçuklular zamanında çok parlak bir siyasi, ekonomik ve entelektüel hayata ulaşmıştır.³⁹⁴

Birçok XIX. yüzyıl âliminin ortaya koymuş olduğu Selçukluların Anadolu'ya yıkım ve savaş getirdikleri görüşü gerçeklere dayanan bir görüş değildir. Selçuklular neredeyse her yıl bir savaşa katılıyor olsalar da savaşlardan çok hastane ve yardım kuruluşunun yapımını destekleyecek zaman buluyorlardı. Onların elinde sosyal hizmetlerden yoksun bölgeler bu hizmetlerin en iyi sağlandığı yerler haline geliyordu. Bu dönüşüm ani bir biçimde özel bağış ve vasiyetler yoluyla yapılıyor, bu şekilde hükümdar ailesi diğer saray sakinlerine örnek teşkil ediyordu. I. Keyhüsrev bir tıp okulu ve hastane açan ilk kişilerden biriydi ve Kayseri'de kız kardeşinin onuruna böyle bir girişimde bulunmuştu.³⁹⁵

Vakıflar, klasik İslam kurumlarıdır ve ancak İslam kültürünün yayılmasından sonra Anadolu'da kurulmaya başlamışlardır. Vakıflar özel amaçlarla kurulabildiği gibi kamu yararına da kurulur. Selçuklu döneminde giderek vakıflar cami, medrese, hastane ve kervansaray gibi yapılar olarak dini gayelerin yanında toplumsal amaçlarla da kurulmuşlardır.³⁹⁶ İnsanların ücretsiz tedavi edildikleri, yatak buldukları ve kalabildikleri hastaneler kurmak Selçukluların cömertliğinin tek göstergesi değildi. Tıpkı hastanelerdeki gibi hizmetlerin ücretsiz olarak sunulduğu birçok yoksul evinin, yetimhanenin ve akıl hastanesinin kuruluşu için de para

³⁹³ Kafesoğlu, **Sentezi**, s.199.

³⁹⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Selçuklular Osmanlılar ve İslam**, I.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s.137,139.

³⁹⁵ Rice, a.g.e, s.97,98.

³⁹⁶ Cahen, a.g.e., s.180.

sağlamıyordu. Ayrıca Selçuklular daha da düşünceli davranıyor, okullar için ihtiyaç duyulan parayı temin ediyor ve sonuç olarak ülkede ihtiyaç duyulan eğitim kurumları sıra dışı bir şekilde iyi destekleniyordu.³⁹⁷

Büyük Selçuklular İslam dünyasında siyasi birliği kurmuşlar, huzuru sağlamışlardı. Ancak önemli bir vazifeleri daha vardı. Ülkeyi kaynayan kazan haline getirmeye müsait mezhep anlaşmazlıklarına son vermek yani Şii'lik, Bâtınlık gibi râfizi düşünceleri Sünni akideler altında birleştirmek. Selçuklular bu Şii ve Rafizi cereyanlara aynı zamanda kültürel sahada da karşı çıkmışlardır. Bu maksatla çeşitli himaye ve eğitim faaliyetleri ile İslam inancını takviye edici tedbirler almışlardır. Bunların başında ise medreselerin kuruluşu gelmektedir.³⁹⁸ Anadolu'da çok sayıda medrese açan Türkiye Selçuklularının, Büyük Selçukluların bu uygulamasını devam ettirdikleri görülmektedir.

Selçuklular ve Türkmen beyleri, Anadolu'da daha sonra Osmanlı medreselerine esas olacak medreseler tesis etmişlerdir. Bunlardan en eskisi Konya'da Rükneddin Süleymanşah'ın (1196-1204) zamanında yapılmış olan ve iplikçi diye meşhur Şemseddin Ebu Said Altun-aba Medresesi'dir. Bundan sonra yine Konya'da Şerif Mesud Medresesi, Sırçalı Medrese, Karatay Medresesi, Küçük Karatay, Tacu'l Vezir, Seyfiye, Molla Atik, Hatuniye, Kadı Kalemşah, Molla Cedit; Kayseride, Sahibiye, Keykavus, Burciye; Tokat'ta Gök Medrese; Seyid Gazi'de Ümmühan Hatun; Afyon'da Yusuf b. Yakup; Sinop'ta Süleyman Pervane; Kırşehir'de Caca Bey; Çorum'da Hüseyin Gazi ve Antalya'da İmaret, Ata Bey, Karatay ve Ulu Cami Medresesi Anadolu Selçuklu döneminde açılan önemli medreselerdir.³⁹⁹

Medreselere büyük önem veren İslam-Türk hükümdarları hiç de katı görüşlü kimseler değildi. Devlete cephe almadığı müddetçe her türlü düşüncüyü müsamaha ile karşılıyorlardı. Okur-yazar, kültürlü kimseler olan Selçuklu sultanları arasında ilim adamı olanlar bulunuyordu. Anadolu fatihi olan Süleymanşah'ın babası

³⁹⁷ Rice, a.g.e., s.99.

³⁹⁸ Kafesoğlu, **Sentezi**, s.182,183,190.

³⁹⁹ Z.Atçeken-Y.Bedirhan, a.g.e., s.145,146.

Kutalmış yıldızlarla meşgul olmuştur. Anadolu Sultanı I. Kılıç Arslan, Süryani patrikleri ile fikir tartışmaları yapıyordu.⁴⁰⁰

İslam dünyasındaki ihtisas medreseleri amaç ve hizmet sahaları bakımından üç grupta toplanabilir: **Darü'l-Hadisler, Darü't-Tıplar, Daru'l-Kurralar** bu ihtisas medreseleridir. Hadis tedrisi ve tetkikinin ileri düzeyde yapıldığı bu medreselerin bir örneği Anadolu Selçuklularının meşhur veziri Şemseddin Cüveyni'nin Sivas'da açtığı Çifte Minare Darü'l-Hadisi'dir.(1271-1272). Tıp tedrisi ve tedavisinin birlikte yürütüldüğü daru'l-tıplar, Anadolu Selçukluları döneminde açılan birçok ileri düzeyde darüşşifa ile temsil edilmiştir. Kur'an kıraatında, ileri düzey okulları olan daru'l-kurralar, Anadolu Selçuklularında ve Karamanoğullarında **“Daru'l-Huffaz”** adını almıştır. Konya'da Sahip Ata ve Ferhuniye (1300) önemli örnekleridir.⁴⁰¹

d. İslam Fetihlerini Kolaylaştıran Etmenler

Türkmenler tarafından fethedilişinin arifesinde Anadolu, nüfusunu kaybetmiş ve harabeye dönmüş bir coğrafya durumundadır. Günümüzde eski devirlerden kalma pek çok harabe köy, kasaba ve şehir kalıntıları mevcuttur. Ardı arkası kesilmeyen ve yüzyıllarca devam eden savaşlar, Bizans döneminde devam etmiştir. Bu devamlı muharebeler Bizans-Sasani mücadeleleri ile başladı. Uzun yıllar süren bu çatışma, Anadolu nüfusunun azalmasına sebep olmuş, aynı zamanda köy ve kasaba hayatı da yok edilmiştir.⁴⁰²

Anadolu'da nüfusun azalması ve kentlerin boşalması konusunda Türkleri suçlayan görüşler vardır. Ancak Cahen, bu konuda Türk akınlarını suçlamamak gerektiğini belirtir. Daha önce de Anadolu dağınık ve az nüfuzlu bir bölgeydi. Birinci Haçlı Seferi'nin vakayinameleri Orta Anadolu'nun haraplığından söz ederler. Oysa on üçüncü yüzyılda oraya giden gezginler Anadolu'da büyük bir bolluk gördüklerini söylemişlerdir. Birkaç kuşak içinde Anadolu'nun durumu tamamen değişmiştir.

⁴⁰⁰ Kafesoğlu, **Sentezi**, s.192,193.

⁴⁰¹ Z.Atçeken-Y.Bedirhan, a.g.e., s.132,133.

⁴⁰² Kafalı, a.g.m., s.179.

Burada belirtilmesi gereken nokta Anadolu Türk devletlerinin ve Anadolu beyliklerinin ekonomik alanda yapıcı bir yönü bulunduğudur.⁴⁰³

Anadolu içlerine yayılan Türkmenlerin bu kıtadaki süratli başarılarını kolaylaştıran çeşitli şartlar vardır. Öncelikle Abbasi İmparatorluğu zamanından beri Bizans, İslam mücadeleleri devamında çok yıpranmıştı. Ayrıca Anadolu Bizanslılarca ihmal edilmiş ve büyük feodal beylerin tahakkümü altında kalmıştı. Yerli ahali bu feodal beylerin baskı ve soygunu altında bezmiş, ağır vergileri ödeyemeyen köylü zayıf düşmüş ve topraklar seyrekleşmişti. Bundan başka şarki Anadolu zümresi olan Ermeni, Süryani ve Pavlikyan nüfus da Bizans'tan hoşnut değil idi. Bizans doğudaki ilhakların yanında Gregoryen Ermenileri, Rafizi Hıristiyan Pavlikyan ve Süryanileri Ortodoks mezhebini zorla kabul ettirmek için dini baskı altına almıştı.⁴⁰⁴

Bizanslıların savaş yöntemleri de güçsüzlüklerinin nedenlerinden biriydi. Bizans ordusu köklü bir geleneğe sahip ve donanımlı olsa da bu ordu birden bire atılıp düşmanı kovalama gücünden yoksundu. Bizans stratejik olduğuna inandığı yerlerdeki kaleleri ele geçirmişti ama bu üstler arasında yeterince güçlü bir savunma kuramadı. Gücü, özellikle hızlı yer değiştirmesine dayanan ve iyi korunmuş yerlerden kendini belli etmeden geçebilen düşman karşısında Bizans'ın eli kolu bağlı kalıyordu. Bizans ordusu Müslüman gazilerde bu özellikle karşılaşmıştı ve Asya'da bu özellikleri Türkler kadar iyi ortaya koyan herhangi bir güç tanımamışlardı. Savaş taktikleri bakımından yenik düştüler çünkü Bizans ordusunun indirdiği darbeler durmadan yer değiştiren, pusu kuran, kaçıyormuş gibi yapan ve kendilerine ok yağdıran düşman karşısında etkili olamadı.⁴⁰⁵

Bizans'ın uyguladığı yanlış politikalar ve başarısız girişimler Türk ilerleyişini artırmıştır. Batı Anadolu'ya özellikle Denizli ve Menderes havzasına olan yoğun Türkmen göçleri sayesinde bölgedeki Türk nüfusu yoğunluk kazandı. Bizans, Balkanlar'daki Kumanları kullanarak Türkmen yayılmasına engel olmaya çalıştı. İmparator Vaztates, Balkanlar'dan aileleri ile birlikte göçürdüğü kalabalık bir

⁴⁰³ Cahen, a.g.e., s.180.

⁴⁰⁴ Kafesoğlu, a.g.e., s.83,84.

⁴⁰⁵ Cahen, a.g.e., s.81.

Kuman topluluğunu Türkmenlere karşı Menderes havzası ve Frigya bölgesine yerleştirdi. Fakat Bizans'ın Türkmen yayılmasını durdurmak için aldığı bu önlem işe yaramadığı gibi Kumanların Türkmenlerle karışmasıyla bölgedeki Türkleşme hız kazandı.⁴⁰⁶

Bizans İmparatorlarının yanlış politikalarının yanında Selçuklu hükümdarlarının uyguladıkları yerinde stratejiler İslam ilerleyişini kolaylaştırmıştır. XI. yüzyıldaki Bizans- İslam mücadeleleri sonucu Anadolu tahrip olmuş ve bölge nüfusu azalmıştı. Daha sonraki yüzyılda Bizans-Türk mücadeleleri ve Haçlı seferleri sırasındaki ölüm ve göçlerle nüfus oranı daha da azaldı. Bu toprakları Türk yurdu haline getirmekte kararlı olan Selçuklu sultanları bu müsait durumu değerlendirdiler. Hızla harekete geçerek açılan topraklara Türkmenleri yerleştirmeye başladılar. Yine Selçuklu sultanları bu iskânların başıboş, plansız ve programsız yapılmasının devlet için oluşturacağı tehlikeleri görerek bunun milli menfaatler doğrultusunda sistemli olarak yapılmasını sağlamışlardır.⁴⁰⁷

Türkleri, kendi kendilerine gidebileceklerinden daha derinlere gitmeye yöneltenler, surlarının arkasından kendilerini savunabilecek kentlerin kapılarını onlara açanlar Bizanslılardır.⁴⁰⁸ Bizans sarayındaki çeşitli grupların devlet yönetimine gelişi güzel karışmaları sonucunda, imparatorluk içindeki eyaletler ihmale uğramış, özellikle ordu kendi kaderiyle baş başa bırakılmıştı. Anadolu'da bakımsız ve dağınık bir halde bulunan Bizans kuvvetleri, çoğu zaman yiyecek ve giyecek bulmak amacıyla kent ve ilçeleri yağmalamaktaydılar. İşte bu sebeplerle İmparatorluğun öteki eyaletlerinde olduğu gibi Anadolu'da da Selçuklu askeri hareketini önleyecek Bizans ordusu sanki yok gibiydi.⁴⁰⁹

Türklerin başka dinlere karşı hoşgörüsü tarihte bilinen bir gerçektir. Bu durum Bizans ile Selçukluların Ermenilere karşı tutumlarında bariz bir şekilde fark edilmektedir. Ermeniler asırlarca Bizans'tan zulüm görmüşlerdir. İmparator Basileos, Ermenileri zorunlu göçe tabi tutarken 115 kadar Ermeni kilisesini mallarına el koyarak Ortodoks kilisesine çevirdi. Romanos Diogenes ise çıktığı seferlerle

⁴⁰⁶ Ayönü, a.g.m., s.609.

⁴⁰⁷ Çetin, a.g.m., s.262.

⁴⁰⁸ Cahen, a.g.e., s.91.

⁴⁰⁹ A. Sevim- E. Merçil, a.g.e., s.69.

Ermeniler ağır darbeler indirmiş ve Ermenileri Anadolu haritasından silmeye ant içmiştir. Hâlbuki aynı çağda Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah Ermeni kiliselerini kaldırmak şöyle dursun vergiden muaf tutmak suretiyle onları korumuştur. Hatta o Hıristiyanlar lehine yaptığı binlerce adil icraatla devrine kalıcı bir damga vurmuştur. Bu nedenle Gürcü ve Ermeni tarihçiler Melikşah'ı herkesin babası ve insanların seçkini şeklinde nitelemişlerdir.⁴¹⁰

Bizans, bazı bölgelere zaman zaman dışarıdan adam getirerek bu bölgeleri nüfuslandırarak canlandırmaya çalışmıştır. Bizanslıların isteği üzerine bu bölgelere, askeri nitelikteki Slavlar ve Bulgarlar getirilmiştir. Bizanslıların “akritai”, Müslümanların “gazi” dedikleri sınır bölgeleri halkları arasında mücadelenin yanında yakınlaşmalar da olmuştur. Diğer taraftan büyük toprak sahiplerinin yavaş yavaş bu sınır bölgelerindeki halkların topraklarını ele geçirmesiyle küçük köylü askerin toprağı kalmamış, onlar da ülkenin savunmasına karşı ilgi duymaz olmuşlardır. Hatta bir bölümü karşı tarafa geçmiştir.⁴¹¹

Bizans içindeki taht kavgaları ve siyasi karışıklıklar Selçuklu ilerleyişini daha da kolaylaştırmıştır. Örneğin Theodoros Mankaphas, 1188 yılında İmparator İsaakios'a karşı tahtı ele geçirmek için ayaklandı. Askeri gücünü yitirince de Konya'da Sultan Keyhüsrev'in yanına geldi ve ondan Bizans'la savaşmak için kendisine bir ordu vermesini istedi. Sultan da, ona oklarını çok iyi kullanan ve ganimet elde etmek isteyen Türkler arasından adam toplaması konusunda izin verdi. Mankaphas böylece büyük bir askeri kuvvet topladı ve Laodikya'ya (Denizli) kadar uzanan bölgeye akınlar yaptı.⁴¹²

Fetihleri hızlandıran ekonomik etmenler de vardır. Ülkenin azalan nüfusu ve Selçuklu fetihleri, ekonomisi tarıma dayanan Bizans şehirlerini küçülttü ve fakirleştirdi. Bizans'tan böyle bir Anadolu'yu devralan Selçuklular takip ettikleri imar ve iskân siyaseti ile kısa zamanda harap olan şehirleri imar etmeyi, azalan üretimi artırmayı ve duran ticari faaliyeti canlandırmayı başardılar. Müspet sonuçlar

⁴¹⁰ Koca, “Ermeni İlişkileri”, s.481,482.

⁴¹¹ Cahen, a.g.e., s.80.

⁴¹² Niketas Khoniates, **Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195), Komnenos Hânedanı'nın Sonu ve II. İsaakios Angelos Devri**, Çev. Işın Demirkent, Dünya Kitapları Yay., İstanbul 2006, s. 202, 204, 205.

almak için ekonomik hedefleri göz önünde bulunduran Selçuklu Sultanları, bu hedefler için Müslim ve gayrimüslim iskânları yapmışlardır.⁴¹³

e. İslamiyet’i Yayma Düşüncesi İle Uç Politikası Arasındaki İlişki

İslamiyet’ten önceli Türk alpları, İslamiyet’in gaza ve cihad mefhumları Türkler arasında yerleştikten sonra, iptidai *alp-gazi* yani Müslüman-Türk kahramanı mahiyetini almışlar, çeşitli tasavvuf hareketleri halk arasında yerleşince de alperenler, yani savaşçı dervişler şekline girmişlerdir. Bunları bilhassa Hıristiyan ülkeleri ile bitişik hudut memleketlerinde yani uçlarda görüyoruz.⁴¹⁴

Selçuk Bey ve ona bağlı Türkmenlerin yerleştiği dönemde Cend şehri Müslüman coğrafyanın önemli bir uç şehri konumundaydı. Selçuk Bey bu noktada aile ve obasının bundan sonraki serüvenini tümünden değiştirecek bir karar alarak İslamiyet’i kabul etti. Sadece Selçuklu ailesinin kaderini değil hâkim oldukları coğrafyanın siyasi, kültürel, etnik vb. yapısını derinden etkileyecek sonuçlar doğurdu. Selçuk Bey bir taraftan kendisinden vergi talep eden Oğuz Yabgusu’nun tahsildarını “Müslümanların kâfirlere vergi vermeyeceğini” söyleyip eli boş gönderirken bir taraftan da gayrimüslim Türklere karşı gaza faaliyetlerine başlamıştır. Selçuk Bey’in büyük oğlu, Tuğrul ve Çağrı Beylerin babaları Mikail de bu gaza faaliyetleri sırasında şehit düşmüştür.⁴¹⁵ Bu bilgilere dayanarak uç kavramının ve gaza anlayışının Büyük Selçukluların ilk kuruluşundan beri var olduğunu söyleyebiliriz.

Selçuklu ve konargöçer Türk ananelerine göre kurulan uç beylikleri çoğunlukla Selçuk sultanları hukuken metbu tanıyor; onlardan hâkimiyet alameti olarak hilat, menşur, sancak ve gazilik unvanları alıyordu. Uçlarda İslam kültürü ve gaza mefkûresi kuvvetleniyor, Türkmen istilaları “gaza” ve Türkmen beyleri de “uç gazisi” sıfatını kazanıyordu. Uçlar bu nedenle dervişler ve zaviyelerle dolmuştur.⁴¹⁶

⁴¹³ Çetin, a.g.m., s.263.

⁴¹⁴ Köprülü, a.g.e., s.373.

⁴¹⁵ Nurullah Yazar, **Büyük Selçuklu Devleti’nde İktidar Mücadeleleri**, Otto Yay., I. Baskı, Ankara 2017, s.16.

⁴¹⁶ Turan, a.g.e, s.72,73.

Türkistan'da, Maveraünnehir coğrafyasında yaşayan Müslüman Türkler sürekli putperest Türklerle savaşmak mecburiyetinde kalmış, bu sebeple de cihad hayatlarının gayesi haline almıştır. Kökleri Oğuzlara dayanan Anadolu Türkleri Türkistan'daki birikime dayanarak cihad geleneğini yeniden üretmiş ve kavramsallaştırmıştır. Gaziyan-ı Rum tabirini geçmişe götüreceğ olursak köklerini Maveraünnehir coğrafyasındaki İslamlaşma sürecinde bulabiliriz. Selçuklularla ilgili veriler Gaziyan-ı Rum denilen zümrenin Selçukluların yıkılış dönemine değil ilk Anadolu fetihlerin yapıldığı döneme ait bir sosyal oluşum olduğunu gösterir.⁴¹⁷

Hüsameddin Çoban Bey'in Selçuklu sultanları ve beyleri nezdinde yüksek bir itibara sahipti. Çünkü emri altında akıncı ve "gazi" çoktu. Batı istikametinde yıllar boyu süren gaza (akın) faaliyetlerinde bulunmuştu. Bizans'ı baskı altında tutması sayesinde Selçuklu Devleti katında haklı bir saygınlık kazanmıştı.⁴¹⁸

Burada, Moğollara karşı yapılan cihadı da değerlendirelim. Faruk Sümer'e göre Moğollara karşı mücadele eden biricik unsur Türk konar-göçer toplulukları yani Türkmenlerdi. Selçuklu Sultanlarının Moğol tabiiyeti altına girmeleri üzerine Türkmenler devlete karşı itaatsizlik gösterdiler. Moğollara baş eğmediler. İlhanlı Hükümdarı Hülagu Anadolu'daki kumandanlarına Türkmenleri tenkil etmeleri emrini verdi. Her ne kadar Moğollar Türkmenleri mağlup etmekte iseler de sarp yerlerde tutunan Türkmenler faaliyetlerine bir türlü son vermiyorlardı. Türkmenlerin bir kısmı da Memluk ülkesine göç ederek Memlukularda iskân edildiler. 1277 yılında Memluk Hükümdarı Baybars Anadolu'ya yürüdü ve Elbistan Ovası'nda Toku, Tudaun adlı kumandanların komutasındaki Moğol ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı.⁴¹⁹

Moğollar, Türkmenlerin isyanları karşısında bazı devlet adamlarını yerlerinde tutmayı ve kendi idarelerini biraz yumuşak göstermeyi gerekli görmüşlerdi. Bu nedenle Türkmenlere karşı savaşlarda ordunun esasını Moğollar teşkil ettiği zamanlarda bile Selçuklu sultanları ve emirleri cepheye sürülüyor, bu sayede Türkmenlerin Moğollara karşı mücadelelerini İslam cihadı gibi göstermeleri

⁴¹⁷ Fatih M. Şeker, **Selçuklu Türklerinin İslam Tasavvuru**, Dergâh Yay. , I.Baskı, İstanbul 2011, s.138,139.

⁴¹⁸ Yakupoğlu, a.g.m., s.394.

⁴¹⁹ Sümer, a.g.e, s.176.

önlenmeye çalışılıyordu. Diğer taraftan Kastamonu havalisinde büyük bir Türkmen nüfusuna dayanan Çobanoğulları da, diğer Türkmen beyleri gibi Moğol idaresi altında ezilen Anadolu'ya bir kurtuluş çaresi arıyordu.⁴²⁰

Germiyanoğulları, Ege Bölgesi'ndeki Bizans topraklarını birer birer fethettiler. Topraklarının elden çıktığını gören Bizans, Sicilya'dan getirilmiş paralı askeri birlikler olan Katalanları Yakup Bey'in üstüne sevk etti. Bu nedenle Yakup Bey bazı toprakları bırakmak zorunda kaldı. Çağdaş bir kaynak Germiyanoğullarının Yakup Bey döneminde güçlerinin doruğuna ulaştığını aktarır. Komşu beylikler ve devletler Germiyanoğullarından çekinmekte hatta Bizans onlara vergi ödemekteydi. Yine aynı kaynağa göre Yakup Bey'in büyük hükümdarlar gibi vezirleri, emirleri ve kadıları bulunmaktaydı. Ayrıca 40 bin atlı kuvvete ve 700 kadar şehir ve kaleye sahipti.⁴²¹

f. Doğu Sınırlarında Niçin Bir Uç Teşkilatı Yoktur?

Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'ı en çok uğraştıran konulardan biri de Celâleddin Harzemşah ve Yassıçimen Savaşı'dır. Celâleddin Harzemşah'ın yaptığı istikrarsız siyaset ile Moğol tehlikesini hiçe sayarak Eyyubilerin elinde bulunan Ahlat'ı kuşatma konusunda ısrarcılığı ve Alâeddin Keykubad'a karşı sadakatsizce davranan Erzurum Meliki Cihanşah ile ittifak yapması Sultanla arasını bozdu. Bunun üzerine Alâeddin Keykubad, Celâleddin Harzemşah'a karşı Eyyubilerden Melik Eşref ile anlaştı. 10 Ağustos 1230 tarihinde iki taraf arasında Yassıçimen mevkiinde yapılan savaşta Aleaddin Keykubad ve Melik Eşref ittifakı Celaleddin Harzemşah ile Erzurum Meliki Cihanşah'a karşı büyük bir zafer kazandı. Ancak iki Türk devleti arasında gerçekleşen mücadelenin Türkiye Selçuklu tarihi açısından tek kazançlı tarafı Erzurum'un ilhaki olmuştur. Çünkü savaştan hemen sonra artık Moğol saldırısı resmen Türkiye Selçukluları için tehlike haline gelmeye başladı. Celaleddin Harzemşah'ın Yassıçimen'de yenilgiye

⁴²⁰ Öngül, a.g.e., s.262, 263.

⁴²¹ Koca, a.g.e., s.123.

uğradığını haber alan Moğollar, Amid'de ona ani bir saldırı düzenleyip Selçuklu sınırına yaklaştılar.⁴²²

Ülkenin doğusunda ikta sistemi vardır. Konar-göçer Türkmenler, yurt bulma ihtiyacıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yerleşmiştir. Ancak ülkenin doğusunda uç beylikleri yoktur. Selçukluların doğu sınırlarında genelde İslam ülkelerinin olduğunu göz önünde tutarsak o halde uç teşkilatının tam olarak oluşması için gayrimüslim sınırlarda kurulması gerektiğini görürüz. Bu da bize gaza idealinin uç teşkilatının kuruluş amaçları arasında en öncelikli yere sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Mengüceklilerden Erzincan'daki Behramşah bastırılmış olduğu paralardan birinde kendisine *gazi* payesi vermektedir. Burada büyük ihtimalle Trabzon'a karşı giriştiği saldırılar gösterilmektedir.⁴²³ Buna göre Doğu'da uç beyliği olma amacıyla kurulmayan beylikler zaman zaman gayrimüslim devletlerle savaşarak uç özelliklerini göstermişler. Fakat bu geçici bir durumdur. Ülkenin doğu sınırları jeopolitik konumu itibarıyla buna uygun değildir.

Behramşah'ın vefatının ardından yerine geçen Alâeddin Davudşah zamanında Selçuklular ile Mengüceklilerin arasındaki dostane ilişkiler bozuldu. Davudşah Celaleddin Harzemşah ile iyi ilişkiler kurarak Selçuklu tabiyetinden vazgeçti. Alaeddin Keykubad, Moğollar önünde zayıf bir beylik istemediği için Erzincan ve Kemah'ı ilhak etmiştir.⁴²⁴ Görüldüğü gibi doğudaki gazalara hizmet etmediği takdirde Mengücekilerin varlığını devam ettirmesi söz konusu değildir.

Rükneddin Süleymanşah, Gürcüler üzerine düzenlediği sefer için Sivas'ta hazırlıklarını tamamladı. Erzurum'a doğru yola çıkan Konya Sultanı bütün tabi hükümdarları ve Erzincan Meliki Behram Şah'ı sefere katılmaya davet etti. 1202 tarihinde Erzurum'a giren Sultan buraya Malatya hâkimi Tuğrulşah'ı melik tayin etti.⁴²⁵ Rükneddin Süleymanşah Erzurum çevresindeki Gürcülere ait toprakları da

⁴²² Uyumaz, a.g.m., s.590.

⁴²³ Cahen, a.g.e., s.120.

⁴²⁴ Burgu, a.g.e., s.54.

⁴²⁵ Ahmet Efe, **Tarih-i Ali Selçuk**, Konya Ticaret Odası Eğitim Yayınları, Konya 1998, s.88.

aldığı zaman kardeşi Mugiseddin'e vermiştir.⁴²⁶ Burada bir beylik kurulmamıştır. Selçuklularda diğer birçok Türk beyliğinde olduğu gibi ülke hanedanın ortak malı anlayışı kabul edilmiştir. Buna göre Gürcü sınırında uç beyliği kurulmak yerine hanedan ailesinden bir üyeye burası verilmiştir.

Sonuç olarak Selçuklu ülkesinin doğu sınırlarında İslam devletleri bulunduğu için bir uç teşkilatı kurulmamıştır. Kuzeydoğuda Gürcülere karşı uç özelliği gösteren ve gaza yapan Mengücekliler ve Saltuklular gibi beylikler vardır. Onlar söz konusuysen Selçukluların, Gürcüler karşısında bir uç sistemi kurması gerekli değildir. Bu beyliklerin toprakları ilhak edildikten sonra ise bölgeye gelen Moğollarla karşılaşmıştır. Doğu sınırlarına da Türkmenlerce yurt bulmak amacıyla yerleşilebilir, buralarda da ganimet elde edilebilir veya ikta alınabilir. Ancak bir uç teşkilatı oluşturulmamıştır. Demek ki bunlar uç şeklinin meydana çıkması için yeterli neden değildir. Bu durum uç teşkilatının kuruluşunun en mühim nedeninin gayrimüslimlerle İslam gazası yapmak olduğunun güçlü bir göstergesidir.

C. Uç Beyliklerinin İslam Dinine Hizmetleri

a. Çobanoğullarının İslam'a Hizmetleri

Hüsameddin Çoban Bey, kaynaklarda geçtiği şekilde sürekli devamlı gaza ile meşgul olan ve sayısız ganimetler elde eden bir bey olarak tanınmıştır. İzzeddin Keykavus'un saltanatı sırasında Kastamonu Uç Beyi Hüsameddin Çoban'ın Bizans'a karşı yapılan akınları yönettiği, gazalar yaptığı ve sayısız başarılar elde ettiği kaynaklarda geçmektedir. Ebulhayr-i Rumi'nin Saltuknamesinde, Hüsameddin Çoban Bey ve ailesi ilgili kayıtlarda Kefe taraflarında gaziler ile birlikte yaptıkları savaşlar anlatılmaktadır.⁴²⁷ Hüsameddin Çoban Bey Suğdak fetihlerinde kazandığı zafer sonrasında başarısını bir mektupla Sultan Alâeddin Keykubad'a bildirmiştir. Mektubu okuyan Sultan çok sevindi. Ayrıca cevabi bir mektup yazarak Emir Hüsameddin'e gönderdi. Suğdaklıları bağışladığını, kilise ve havraların camiye çevrilmesini buyurdu.⁴²⁸

⁴²⁶ Niğdeli Kadı Ahmed, a.g.e., s.441.

⁴²⁷ Y.Yücel-A.Sevim, a.g.e., s.182-183.

⁴²⁸ Burgu, a.g.e., s.132,133.

Hüsameddin Çoban'dan sonra Beyliğin başına gelen Alp Yürek dönemi sessiz geçmiştir. Yavaşlama, devrin siyasi şartları gereğidir çünkü Anadolu genelinde Moğol baskısı kurulmuştur. Bu sessizlik Muzafereddin Yavlak Arslan ile sona erecektir.⁴²⁹ 1280 yılı civarında Alp Yürek oğlu Yavlak Arslan, Çobanoğullarının başına geçti. Saltukname'de, Kastamonu bölgesinde “kâfirlere karşı amansız cihad açtığı” belirtilen Yavlak Arslan'ın beyliği III. Gıyasedin Kiyehüsrev (1266-1284) ve II. Mesud'un (1284-1296, 1302-1310) hükümdarlık dönemine rastlar.⁴³⁰ Kastamonu havalisinde büyük bir Türkmen nüfusuna dayanan Çobanoğulları diğer Türkmen beyleri gibi Moğol idaresi altında ezilen Anadolu'da bir kurtuluş çaresi arıyor ve bu beylik ilk defa merkezi idareye karşı bir istiklal hareketine girişiyordu. Çobanoğlu Beyliği Moğollara karşı mücadele sırasında, halkın bağlandığı Selçuklu hanedanından Keykavus'un oğlu Kılıç Arslan'ın tarafını tutmuşlardır. Zira Kılıç Arslan kardeşi, II. Mesud'a karşı saltanat mücadelesine girmiş Yavlak Arslan ve Türkmenler de onunla beraber saltanat davasına atılmıştır. Yavlak Arslan 1292 yılında Selçuklu-Moğol ordusuyla savaşır ve bu muharebede ölür. Ardında yerine oğlu Mahmud Bey geçmiştir.⁴³¹ Onun beylik dönemi uzun sürmemekle birlikte zamanında Bizans topraklarına akınlar yapılmış ve Sakarya nehrinin batı tarafındaki bazı yerler fethedilmiştir.⁴³²

Hüsameddin Çoban Bey Kastamonu'da kendi adıyla cami, medrese, hamam, kervansaray yaptırmış, bunların ayakta kalmalarını sağlamak için zengin vakıflar kurmuştur. Osmanlı kayıtlarına göre Kastamonu şehir merkezinde Atabey Gazi Camii Mahallesi, Atabey Gazi Medresesi Mahallesi adlı iki yerleşim yeri onun inşa ettiği eserler çevresinde doğmuştu. Günümüzde Kastamonu'da kalenin hemen doğu eteğinde bulunan Atabey Gazi Cami halen ayakta ve ibadete açıktır.⁴³³ Anadolu Selçuklularının İslam'a büyük hizmetlerinden biri de Anadolu'yu İslam eserleriyle donatmaları ve bayındır hale getirmeleriydi. Devlet politikası olan bu geleneğin küçük bir modelinin de Kastamonu Uç Beyliği içinde uygulandığı görülmektedir.

⁴²⁹ Y. Yücel- A. Sevim, a.g.e., s.184.

⁴³⁰ Yücel, a.g.m., s.354.

⁴³¹ Turan, **Türkiye**, s.623,624.

⁴³² Yücel, a.g.m, s.354.

⁴³³ Yakupoğlu, a.g.m., s.394.

Selçukluların Kastamonu Uç Beylerbeyi Hüsamedin Çoban Bey Mekke ve Medine için hayırlarda bulunmuş, Hz. Muhammed Efendimiz (S.A.V.) ‘in mukaddes kabrinin bakımı için, Kastamonu’nun Araç kazasına bağlı Özi, Munay, Yazı-Köy, Musa, Özküz-viranı, Küre-i Hamid, ve Gürne ile Daday’ın Urva köylerinden vakıflar tahsis etmiştir.⁴³⁴

Çobanoğulları beyleri, sadece fetih ve gaza faaliyetlerinde bulunmakla kalmamışlar, diğer uç beyleri gibi ilmin ve ilim adamlarının koruyucuları olmuşlardır. Özellikle, Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu’ya gelen Müslüman bilim adamları, Kastamonu’da Çobanoğulları Beyliği’nin yanında emin bir sığınak bulmuşlardır. Kudbettin Şirazi bu ilim adamlarından en ünlüsüdür. Uzun süre müderrislik ve kadılık yapmış olan Şirazi Kastamonu şehrine gelerek Yavlak Arslan’ın himayesine girmiştir. Ayrıca Yavlak Arslan adına “İhtiyârât-ı Muzafferî” ismi altında bir astronomi kitabı yazmıştır. Yavlak Arslan’ın himayesi altında sadece Şirazi değil, başka ilim adamları da vardı. Çobanoğulları beylerinden Mahmud Bey de tıpkı babası ilim adamlarını korumuştur. Hasan b. Abdülmümin “Kavâidü’r-Resâil” adlı eserini ona ithaf etmiştir.⁴³⁵

Çobanoğulları dönemine ait eserlerde Muzafferiddin Yavlak Arslan’ın Kastamonu diyarı sipehdarı ve hâkimi olduğu ve İslam baraklarının onun sayesinde yükseldiği ifade edilmektedir. Ayrıca Kastamonu bölgesindeki kâfirlere amansız bir cihad açtığı ve hayatının bu mücadeleler içinde geçtiği belirtilmektedir.⁴³⁶ Sonuç olarak bu Çobanoğlu beyi Moğollara karşı yaptığı cihad sırasında şehit olmuştur.

b. İnançoğullarının (Ladik) İslam’a Hizmetleri

Moğol istilası önünden kaçarak Denizli (Ladik), Honaz ve Dalaman bölgesine gelen Türkmenler tarafından kurulan Beyliğin başında bulunan Mehmet Bey “Uç Gazisi” sıfatını taşımaktadır.⁴³⁷ Gazi özelliği İslam dini uğrunda savaştığını ve halkın nazarında saygınlığını ortaya koymaktadır.

⁴³⁴ Cevdet Yakuboğlu, “Selçuklu Vakıf Kurumu”, **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Ed. Refik Turan, Grafiker Yay. IV.Baskı, Ankara 2018, s.568.

⁴³⁵ Koca , a.g.e., s.96,97.

⁴³⁶ Yavuz , a.g.e., s. 60.

⁴³⁷ Merçil, a.g.e., s.275.

Moğol Hükümdarları 1259 yılında çıkardıkları bir ferman ile Türkiye Selçuklu Devleti'ni ikiye bölmüşlerdi. Devletin ve saltanatın bölünmesini kabul etmeyen Sultan II. İzzeddin Keykâvus 1262 yılında Moğollara karşı İslam cihadının temsilcisi olarak harekete geçti. Mehmet Bey de bu cihada katılan beylerden biri olmuştur. Ancak bu mücadele başarıya ulaşamamış ve Sultan İzzeddin ülkeyi terk etmiştir.⁴³⁸

Mehmet Bey Moğollara karşı verdiği mücadele de yenilmiş, Uluborlu'da öldürülmüş ve onun yerine Türkmenlerin başına Ali Bey geçmiştir. Eflâki bu meşhur Türkmen beyini gazi ve bahadır olarak tasvir eder.⁴³⁹ Ali Bey, 1277 Cimri olayında ve sonraki dönemde Selçuklu Devleti'ne karşı sadakatsizlik göstermişti. Bir Selçuklu- Moğol ordusunun Denizli bölgesine gelmesiyle yakalandı ve hapsedildiği Karahisar (Afyon) Kalesi'nde öldü. (1278)⁴⁴⁰

Denizli'de uç hâkimi İnanç Bey ilim adamlarını himaye etme politikası izlemiştir. 1336 yılı olduğu sanılan tarihte İnanç Bey vefat etmiş yerine oğlu Murat Arslan geçmiştir. Babası gibi ilmi faaliyetlere destek veren Murat Arslan Türkçe eserler kaleme alınmasını teşvik etmiştir. Kadilkudat görevinde bulunan Mustafa b. Muhammed, Fatiha Suresi'nin Türkçe tefsirini yaparak Murat Arslan'a ithaf etmiştir. Bu zat ayrıca İhlas Suresi'nin Türkçe tefsirini de yapmıştır. Murat Arslan'ın ölümünden sonra yerine geçen İshak Bey Dönemi'nde de Mülk Suresi'nin Türkçe tefsiri aynı âlim tarafından yapılmıştır. Onun devrinde Mevlevilik İnançoğulları topraklarında kuvvetle etkisini sürdürmüştür. O da babası ve dedesi gibi ilim adamlarını himaye etmiştir. "Medrese-i İshak Beğ Lazıkiye" şeklinde kendi adıyla bir medrese yaptırmıştır.⁴⁴¹

c. Germiyanoğullarının İslam'a Hizmetleri

Germiyanoğulları, Gıyaseddin Mesud ve Moğollara karşı mücadele ettiler. Bu mücadele 1289 yılına kadar sürmüştür. Bu çerçevede uzun zaman boyunca Moğollara karşı cihad ettikleri ve Anadolu'nun kurtuluşuna hizmet ettikleri görülür.

⁴³⁸ Koca, a.g.m., s.711, 712.

⁴³⁹ Tuncer Baykara, "İnançoğulları", İSAR, c.XXII.

⁴⁴⁰ Merçil, a.g.e., s.276.

⁴⁴¹ Kofoğlu, a.g.m., s.253,254.

Beyliğin Kurucusu Kerimüddin Ali Şir oğlu Yakup, Ankara ve civarında Selçuklu Devleti'ne emirlik yapmıştır.⁴⁴²

Yakup Bey, Batı Anadolu da Ege Denizi'ne hududunu genişletmek üzere kendi subaşısı yani ordu komutanı Aydınoglu Mehmet Bey'i sevk ederek Birgi merkez olmak üzere İzmir ve havalisini fethetmiştir. Ayrıca Yakup Bey 1305'de Menderes Nehri kenarında Tripolis şehrini ve Angir'i (Kiliseköy) ele geçirmiştir.⁴⁴³

Germiyanoğlu Süleymanşah, Şeyhoğlu Mustafa, Ahmed Dai, Ahmedi gibi edip ve şairleri etrafında topladı. Bunlardan Şeyhoğlu Mustafa nişancılık ve defterdarlık görevlerinde bulunmuştur. Süleymanşah, Kula'da Gürhane Medresesi'ni yaptırmıştır. 1387'de ölünce bu medreseye defnedildi.⁴⁴⁴ Germiyanoğulları devrinde Kütahya bir ilim merkezine dönüşmüştür. Burada bugünkü Demirkapı Medresesi diye bilinen Vacidiye Medresesi ve II. Yakup Medreseleri, beyliğin en önemli ilim kurumlarıydı. Kadı İshak Fâkih'in inşa ettirdiği medrese de bu devirde faaliyet göstermiştir. Bu medreselerde nakli ilimlerin yanında heyet ve astronomi öğretiliyordu.⁴⁴⁵

Germiyanoğulları imar faaliyetlerini de ihmal etmemiş, önemli eserler meydana getirmişlerdir. Özellikle başkent Kütahya onların zamanında dini ve sosyal müesseselerle donatılmıştır. Ankara'da Kızılbey Cami, Denizli'de Ulu Çami, Kütahya'da Kale-i Bala Cami, Kurşunlu Cami, Balıklı Cami, Analcı Mescid mimari eserlerin başında yer alır.⁴⁴⁶

Antik Likya ve İonya bölgelerinde Aydınogulları Beyliği'ni kuran Mehmet Bey, Germiyanoğlu ordusunda subaşıydı ve Germiyanoğullarına bağlı olarak Ege sahillerinde fetihlerde bulundu. İlk donanmasını Ayasluğ'da kuran Mehmet Bey, İzmir'i Cenevizlilerin elinden aldıktan sonra (1327-1328) burada bir donanma meydana getirdi. Nitekim İzmir'in idaresiyle görevlendirilen Umur Bey babasının sağlığında Rumeli sahillerine ve Ege adalarına akınlar düzenledi.⁴⁴⁷ Aydınogulları

⁴⁴² Merçil, a.g.e., s.265.

⁴⁴³ Uzunçarşılı, a.g.e., s.42.

⁴⁴⁴ Koca, a.g.e, s.124.

⁴⁴⁵ Kesik, a.g.e., s.231.

⁴⁴⁶ a.g.e., s.231.

⁴⁴⁷ Öden, "Aydınogulları" s.793.

donanma meydana getirerek İslam ordusunu Hristiyan orduları karşısında güçlendirdiler ayrıca Batı uçlardaki İslam gazasını denizlere taşımış, İslam ilerleyişine yeni bir boyut kazandırmış oldular.

Aydınöglü Mehmet Bey bilim ve sanata değer vermiştir. Nitekim Birgi'yi ele geçirdikten sonra bir cami ve bugün mevcut bulunmayan bir medrese inşa ettirmiştir. Salabi'nin *Araisü'l-Mecalis* adlı Peygamberler tarihi Mehmet Bey adına tercüme edilmiş, yine onun emriyle Farsça *Tezkirey-i Evliya* adlı eser Türkçeye çevrilmiştir.⁴⁴⁸

Umur Bey 1341-1343 yıllarında Adalar denizi hâkimiyetini tamamen elde etmiş, Girit ve Kıbrıs'a kadar seferler düzenlemiştir. Onun faaliyetleri karşısında endişeye düşen Latinler bir Haçlı Seferi düzenleyerek (Kıbrıs, Venedik, Ceneviz ve Rodos) 1344'te İzmir'i geri aldılar. Umur Bey'in donanmasının bir kısmı yok oldu. Bununla beraber yukarı kaleden seferlerine devam etmeye çalıştı.⁴⁴⁹ Selçuklu devletlerinin İslam dünyasına hizmetlerinden biride Haçlılara karşı mücadele etmeleri ve Haçlı yıkımından İslam dünyasını korumalarıdır. Umur Bey üzerine Haçlı seferi gelecek kadar İslam fetihlerini ilerletmişti akabinde de Haçlılarla mücadeleyi devam ettirerek bölgedeki kayıpları en alt seviyede tutmuştur.

d. Osmanlı İslam Gazası ve Cihad Üstünlüğü

Türkmen kütlelerini batı sınırlarına düzenli sevk etme, Selçuklu siyasetinin büyük vasıflarından birisidir. Neticeleri itibariyle imparatorluğun en tesirli ve en devamlı, tarihi bakımdan da en ehemmiyetli politikasıdır. Bu en önemli tarihi netice olarak Türkmen Kayı oymağına mensup Osmanlı tarafından Anadolu'daki diğer beylikler ve devletlerin birer birer ortadan kaldırılması, Oğuzların ve diğer Türklerin yayıldığı sahalar olmak üzere cihanın en büyük imparatorluklarından birinin kurulmasıdır.⁴⁵⁰

Osmanlı Beyliği'nin başlangıçta ufak bir beylik olmasına rağmen hudut bölgesinde ve cihad karakterine uygun bir konumda bulunmasıyla gelişmesi sürat

⁴⁴⁸ a.g.m., s.793.

⁴⁴⁹ a.g.m., s.794.

⁴⁵⁰ Kafesoğlu, a.g.e., s.87.

kazanmış, Orhan Bey zamanında Karasi Beyliği'nin de Osmanlı'ya ilhakıyla beyliğin hudutları Çanakkale Boğazı'na kadar dayanmıştı. 1356'dan itibaren Osmanlı akıncılarının Gelibolu yoluyla Trakya'ya erişmeleri ve 1361'de Edirne dâhil Çorlu, Babaeski gibi Trakya topraklarının da ele geçirilmesiyle Osmanlılar, Selçuklular zamanında başlayan fütihat hareketini iki yüz elli yıllık bir gecikmeyle Balkanlara taşıyacaklardır.⁴⁵¹

Anadolu'da Bizans hudutlarında yaşayan aşiretlerde Türk alpları birer alp-gazidir. Türkmen hikâyelerinde anlatılan özelliklerine göre alplar; kâfirlerle gaza ederler, tehlikeli avlara giderler, hepsinin sürüleri vardır, iyi binicilerdir ve ok ile kılıç ile süngü ile harp ederler. Kadınları da benzer karakter özellikleri gösterir. Osmanlı fütuhatı, Müslümanlık hudutlarını Balkanlar içlerine ilerletince “alplar devri” diyebileceğimiz devirde de bu durum hemen hemen aynı şekilde kendini göstermiştir.⁴⁵² Bu gazi Alplerin en önemli örneklerinden birisi de Sarı Saltuk'tur. O, on dört yaşında cihada başlar. Bu dönemde Âl-i Selçuk tahtında II. Gıyaseddin Keyhüsrev bulunmaktadır. Sarı Saltuk, onun adına kâfirlere karşı savaşmaya başlar. Bu Sultanın vefatıyla yerine geçen II. İzzeddin Keykâvus, zamanında da cihad ve gazalarına devam eder. Diyar-ı Rum'a gelince Hacı Bektaş'ın izniyle Orhan Gazi'nin yanına gider ve onunla gazalara iştirak eder.⁴⁵³

Türklerin Anadolu'ya getirdikleri müesseseler arasında belki de en değerli yenilik vakıflardır. Ancak gelişmiş toplumların ortaya koyabilecekleri bu müessese Anadolu'ya hayat kazandıracaktır. Devlete yük olmadan bir cemiyetin kendi gücüyle inanç idealleri çevresinde hayır yapma anlayışı o milletin medeniyet dünyasındaki yerini ifade etmesi açısından önemlidir.⁴⁵⁴ Osmanlı bir vakıf medeniyeti şeklinde tasvir edilir. İslam gazasının Balkanlarda daha ileri taşınmasında vakıflar kurarak yerleşme düşüncesi de etkili olmuştur. Fethedilen yerlere sadece hâkimiyet değil sosyal yardım kuruluşları da götürüldü. İslam cihadının bir başka tezahürü olan gönül kazanma mefkûresi böylece gerçekleştirilmiştir.

⁴⁵¹ Kafalı, a.g.m., s.183.

⁴⁵² Köprülü, a.g.e., s.374.

⁴⁵³ Ahmet Yaşar Ocak, **Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü 13. Yüzyıl**, 13. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 61, 62, 65.

⁴⁵⁴ Kafalı, a.g.m., s.189,190.

Anadolu Türk beylikleri dönemi, Batı Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi bakımından çok faydalı olmakla birlikte siyasi bakımdan tehlikeler doğurmuştur. Çünkü Anadolu siyasi bütünlüğünü kaybederek birçok parçaya bölünmüştür ki bu şüphesiz Anadolu için tehlikeli bir durumdu. Bu haliyle Anadolu'nun savunulması oldukça güçleşiyordu. Sağlam ve güçlü bir beylik kurmuş olan Osmanlı beyleri bu durumu kavramakta geç kalmadılar. Onlar, bir yandan Batıda devamlı fetihler yoluyla devletlerini büyütürken, diğer taraftan Anadolu beyliklerini tek tek ortadan kaldırarak Anadolu'yu Osmanlı hâkimiyeti altında birleştirdiler. Böylece Anadolu'nun bütünlüğü bozulmadan günümüze gelmiştir.⁴⁵⁵

İlhanlıların sukutu ile birlikte Türkmen beylikleri, arasında mücadeleler eksik olmamakla birlikte, uçlarda Rumlara ve Ermenilere karşı cihad yapmakta serbest kalmışlardır. Anadolu'nun fethi ve Türkleştirilmesini tamamlama vazifesini geliştirmişlerdir. Osmanlılar Marmara havzasını fetheder ve Türkleştirirken Çepniler Karadeniz sahilinde aynı vazifeyi yapıyor, Çukurova'daki Ermeni Krallığı, Memluk, Karamanlı orduları ve Türkmenler tarafından fetih ve iskân ediliyor ve Aydınoğulları da harikulade denizciler olarak karadan denizlere açılıyorlar, adalara be Balkanlara çıkarma yapıyorlar, Haçlılarla çarpışarak bir cihad destanı meydana çıkarıyorlardı. Selçuklu denizciliğinin en ileri safhasına erişen Aydınoğulları, Osmanlıların Akdeniz hâkimiyetinin de başlangıcını hazırlamıştır. Öte yandan İlhanlıların çöküşünden sonra coğrafi büyüklüğü ve tarihi rolleri ile birlikte Selçukluların varisi olarak gözüken Karamanoğulları, Moğollara karşı cihadın başlıca temsilciliğini yapıyorlardı.⁴⁵⁶

“Türk istiklalinin ve Türk kültürünün en büyük temsilcisi ve yılmaz savunucusu olarak ortaya çıkan Karamanoğulları Moğol hâkimiyetine karşı devamlı mücadele ettiler. Fakat onlar bu mücadelelerinde tam bir başarı sağlayamadılar. Daha doğrusu, Karamanoğullarının, Moğollarla baş etmeye güçleri yetmedi. Fakat onlar, sonuna kadar istiklal ülküsüne sarsılmaz bir inançla bağlı kaldılar. Bu ülkü ve düşüncelerini her yerde ve zeminde büyük bir azim ve kararlılıkla savundular. Moğol hâkimiyetini hiçbir zaman kabul etmediler. Bu davranışlarıyla Karamanoğullarının,

⁴⁵⁵ Koca, “Diyar-ı Rum”, 232.

⁴⁵⁶ Turan, **Türkiye**, s.665,666.

diğer Anadolu beyleri ve Türk halkı arasındaki itibarları son derece yükseldi. Karamanoğullarının amaçları sadece Anadolu'daki Moğol hâkimiyetine son vermek değildi, aynı zamanda çöken Türkiye Selçuklularının yerini almaktı. Daha doğrusu onlar kendilerini Türkiye Selçuklu Devleti'nin meşru halefi ve varisi olarak görüyorlardı. Bundan dolayı, bütün Anadolu'ya sahip olmak istiyorlardı. Fakat onlar inisiyatifi, başından beri kendilerini cihad ülküsüne bağlamış olan Osmanlılara kaptırdılar. Daha doğrusu Karamanoğulları, istiklallerini ve hürriyetlerini korumak için ortaya koydukları büyük enerji ve gayreti, gaza ve cihad alanında koruyamadılar. Esasen Karamanoğullarının coğrafi konumları da böyle bir faaliyete pek fazla imkân vermiyordu. Öte yandan Osmanlı beylerinin büyük gayret ve inançla ele aldıkları gaza ve cihad faaliyetleri hanedana karşı Türk kütleleri arasında büyük bir sevgi ve itibar kazandırmıştır.⁴⁵⁷

Diğer beyliklerle çevrili Karamanlı Devleti onlara karşı genişleme ve artık cihadın bayraktarlığını yapma sıfatını taşıma imkânını kaybetti. Buna mukabil Bizanslılar ve Hıristiyanlar karşısında cihad yapan Garbi Anadolu beylikleri Türk-İslam mefkûresinin temsilcisi durumuna yükseliyor; Müslümanları bu davaya bağlayarak kendi etrafında topluyorlardı. Aydınogulları Adalar Denizi'nde ve Balkanlar'da gösterdikleri destani kahramanlıklarını Osmanlılar kendi etrafında topladıkları gaziler ve cihad ülküsü ile Bizans karşısında ve karalarda gösteriyorlardı. Marmara sahillerini fetheden ve süratle Balkanlara ayak basan Osmanlı Beyliği zafer kazandıkça Türk-İslam kuvvetlerinin cazibe merkezi oluyor, her taraftan gaziler, âlimler, şeyhler, babalar ve dervişler gelerek cihad hareketine destek oluyorlardı. Sonuç olarak hiçbir Müslüman devleti Osmanlılar kadar bütün ilim, din, tarikat ve tasavvuf mensuplarını bu kadar İslam davasına bağlayamamış, onların, devletin kuruluşunda bu kadar rol oynadıkları tarihte görülmemiştir.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Koca, "Beylikleri", s.707.

⁴⁵⁸ Turan, "Türkiye", s.666,667.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu uç teşkilatı, II. Kılıç Arslan tarafından kurulmuştur. I. Alâeddin Keykubad döneminde daha da geliştirilmiştir. Keykubad, Osmanlı ve Karamanlı gibi boyları uçlara göndererek ileride uçlarda ortaya çıkacak önemli beyliklerin temelini atmıştır. Aynı zamanda uçlara Türkmenleri yerleştirirken Üçok-Bozok ilişkisini dikkate almıştır.

Uçlardaki Türkmenler, özellikle Miryokefalon Savaşı sonrasında daha ileriye gittiler. Uç beylikleri Anadolu'nun Türkleşmesinde mühim bir rol oynadı. Gaza ve cihad idealini sürdüren beyler, Anadolu'daki diğer beylere göre daha ön plana çıktılar. Örneğin Hüsameddin Çoban Bey, halk arasında en sevilen ve sayılan beylerinden bir oldu. Moğol baskılarına karşı en önemli tepki uçlardan geldi. Uç beyleri, Selçuklu şehzadeleri arasındaki taht kavgalarında bir güç unsuru görevi gördüler hatta zaman zaman tahta geçişte söz sahibi oldular. Türkiye Selçuklularının uyguladıkları ekonomik politikaların küçük bir modelini kendi bölgelerinde devam ettirerek uçlardaki ekonomik hayatın gelişmesini sağladılar. Bölgelerinde yaptırdıkları Türk-İslam eserleriyle İslam dinine hizmet ettiler. İlmî çalışmalarını destekleyerek âlimleri himaye ettiler. Bu âlimler, Türk beylerinin himayesinde önemli ilmi çalışmaları gerçekleştirdi.

Uç teşkilatının kuruluşunda, < İslam uğrunda gaza yapma, konar-göçerlere yurt bulma arzusu, düşman ülkeye akın yaparak ganimet elde etme gibi çeşitli gerekçeler vardır. Ancak Doğu Anadolu'da bir uç teşkilatının bulunmayışı bu gerekçelerin içinde İslam cihadının en öncelikli sebep olduğunun kanıtıdır.

Karamanoğulları, Moğollarla yaptığı mücadele sebebiyle Anadolu beylikleri arasında cihadın önceleri en önemli lokomotif olmuştur. Ancak Moğol baskısının azaldığı dönemde bu gaza önderliği rolünü kaybetmeye başlamışlardır. Bu süreçte Bizans sınırındaki bir uç beyliği olan Osmanlı, zamanla gaza ve cihadda öncü konumuna geldi ve cihat üstünlüğü ile hızla güçlendi.

KAYNAKÇA

I. KAYNAKLAR

ABDURRAHMAN İBNÜ'L-CEVZİ, *el-Muntazam fi Târihi'l-Ümem*, çev. Ali Sevim, TTK Yay., Ankara 2014.

AKSARAYİ, Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l-Ahbar*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK yay., Ankara 2000

ANONİM SELÇUKNAME, Trc. Halil İbrahim Gök- Fahrettin Coşkuner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.

AŞIKPAŞAZÂDE, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Hazırlayanlar: Kemal Yavuz- M.A. Yekta Saraç, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2007.

DANIŞMENT GAZİ DESTANI, Haz: Mehmet Sert,Bekir Biçer, I. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

HAMMER, J. Von, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.I., I. Baskı, İlgı Kültür Sanat Yay., İstanbul 2007.

İBNİ BATUTA, *İbni Batuta Seyehatnamesi* , Çev. A. Sait Aykut, VII. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

İBNİ BİBİ, *el Evamirü'l Ala'ie fi'l –Umuri'l-Ala'ie*, Kültür Bakanlığı Yay., Çev. Mürsel Öztürk, I. Baskı, Ankrara 1996.

İBNİ BATUTA, *İbni Batuta Seyehatnamesi* , Çev. A. Sait Aykut, VII. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

İOANNES KINNAMOS, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Haz. Işın Demirkent, TTK Yay., Ankara 2001.

NIKETAS KHONIATES, *Niketas Khomates'in Historia'sı (1180-1195), Komnenos Hânedanı'nın Sonu ve II. İsaakios Angelos Devri*, çev. Işın Demirkent, Dünya Kitapları Yay., İstanbul 2006.

NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâdifü'l-Hâlik*, İnceleme-Tercüme : Ali Ertuğrul, c.I,TTK Yay., Ankara 2015.

YAZICIZÂDE ALİ, *Tevarîh-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, II. Baskı, Çamlıca Yay., İstanbul 2017.

II. ARAŞTIRMALAR

A. Kitaplar

AGACANOV, Sergey Grigoreyeviç, **Oğuzlar**, Çev: Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev, VII. Baskı, Selenge Yayınları, İstanbul 2015

ATÇEKEN, Zeki- Yaşar Bedirhan, **Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, II. Baskı, Eğitim Yayınevi, Konya 2012.

BARTHOLD, Vasili Viladimiroviç, **İlk Müslüman Türkler**, I.Baskı, Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.

BARTHOLD, Vasili Viladimiroviç, **Orta Asya Türk Tarihi**, Divan Yay., III. Baskı, İstanbul 2017.

BAYKARA, Tuncer, **I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211)**, TTK Yay. , Ankara 1997.

BURGU, Yavuz Selim, **Anadolu Selçukluları**, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

BİÇER, Bekir, **Türklerin İslamlaşma Süreci**, I. Baskı, Akçağ Yay. Ankara 2007.

CAHEN, Calade, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, E Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1984

ÇAY, M. Abdulhaluk, **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, Orkun Yayınevi, İstanbul 1984.

EFE, Ahmet, **Tarih-i Ali Selçuk**, Konya Ticaret Odası Eğitim Yayınları, Konya 1998

EMECEN, Ferudun M., **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikleri Dünyası**, Timaş Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2012.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar**, Ötüken Yay., İstanbul 2014.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk-İslam Sentezi**, Aydınlar Ocağı Yayınları, İstanbul 1985.

KESİK, Muharrem ,**Anadolu Türk Beylikleri**, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2018.

KESİK, Muharrem, **At Üstünde Selçuklular-Türkiye Selçuklularında Ordu ve Savaş**, Timaş Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2011.

KİHTİR, Tuğrul, **XI-XIII. Yüzyıl Kaynaklarında Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, I. Baskı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

KOCA, Salim , **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Berikan Yay., Ankara 2012.

KÖPRÜLÜ, M.Fuad, **Tarih Araştırmaları**, c.I., Akçağ Yay., I.Baskı, Ankara 2006.

KÖSEOĞLU, Nevzat, **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, Ötüken Yay., İstanbul 1990.

MERÇİL, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, IX. Baskı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2003.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Sarı Saltık Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü 13. Yüzyıl**, 13. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

OCAK, Ahmet, **Selçukluların Dini Siyaseti**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002

OCAK, Ahmet Yaşar, **Selçuklular Osmanlılar ve İslam**, I.Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

ÖNGÜL, Ali, **Selçuklular Tarihi**, c.II., Emek Matbaası, Manisa 2007.

ÖZKÖSE, Hasan, **Orta Çağ Tarihi ve Uygarlığı**, V.Baskı, Nobel Yay., İstanbul 2006.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, Hayat Yay., Konya 1964.

RİCE, Tamara Talbot, **Anadolu Selçuklu Tarihi**, Çev. Tuna Kaan Taştan, Nobel Yay., Ankara 2015

SEVİM, Ali- Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, I. Baskı, TTK Yay., Ankara 2014.

SOLMAZ, Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları, (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001).

ŞEKER, Fatih M., **Selçuklu Türklerinin İslam Tasavvuru**, Dergah Yay. , I.Baskı, İstanbul 2011.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “Eşrefoğulları Beyliği”, **Türkler**, c.VI.,Yeni Türkiye **TEKİN**, Arslan, **Türkün Tarihi**, Kariyer Yay., İstanbul 2012.

TEZCAN, Mehmet , **Klasik ve Orta Çağ Dönemlerinde Karadeniz ve Kafkasya**, Serander Yay., I.Baskı, Trabzon 2012.

TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2016.

TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yay., XIII. Baskı, İstanbul 2014.

UÇAKÇI, İsmail, **Oğuz Boyları Aşiret, Oymak, Cemaatler I Bozoklar**, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2015.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu**, Karakoyunlu Devletleri, TTK Yay., VI. Baskı, Ankara 2011.

VARLIK, Mustafa Çetin, **Germiyan-oğulları Tarihi**, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.

YAVUZ, Nuri, **Anadolu Beylikleri Dönemi**, Siyasi Tarih ve Kültür Yay. , Ankara 2003.

YAZAR, Nurullah, **Büyük Selçuklu Devleti'nde İktidar Mücadeleleri**, Otto Yay. I.Baskı, Ankara 2017.

YÜCEL, Yaşar-Ali Sevim, **Türkiye Tarihi**, TTK Yayınevi, c.I., Ankara 1990.

B. Makaleler

AKSOY, Erdal, “Oğuz Türklerinin İdari Yapı ve Boy Teşkilatına Bir Bakış”, **Türkler**, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

ALTAN, Ebru, “Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri” ,**Türkler**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

AVCI, Casim, “Sugûr”, **İSAR**.

AYÖNÜ, Yusuf, “Selçuklu-Bizans İlişkileri” **Türkler**, c.IV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

BAŞAR, Fahamedddin, “Germiyanogulları Beyliği”, **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Grafiker Yay., I.Baskı, Ankara 2016.

BAYKARA, Tuncer, “İnançoğulları”, **İSAR**, c.XXII.

BAYKARA , Tuncer ,“Türklüğün En Eski Zamanları “ , **Türkler** , Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

BAYRAM, Mikail, “Türkiye Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

BAYRAM, Mikail, “Türkiye Selçuklu Köy Teşkilatı”, **Büyük Selçuklu Devleti’nden Türkiye Selçuklu Devleti’ne**, Ed. Mehmet Altay Köymen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, I.Baskı, Konya 2011.

BAYRAM, Mikail, “Türkiye Selçukluları Uç Beği Denizlili Mehmet Bey”, **Türkler**, c. VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

ÇETİN, Osman, “İskânlarla Anadolu’nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi” **Türkler**, c. VI.,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

DEMİR, Necati, “Hacıemiroğulları Beyliği, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

EMECEN, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Fetret Dönemine ”, **Türkler**, c.IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

EMECEN, Ferudun, “Uç Beyi “ **İSAR**, c.42.

ERSAN, “Selçuklu Ermeni İlişkileri”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

GÜNDÜZ, Tufan, “Oğuzlar/ Türkmenler”, **Türkler**, c.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

GÖDE, Kemal, “Eratnalı Tarihine Genel Bir Bakış (1327-1381)”, **Türkler**, c.VI.Yeni Türkiye Yay. Ankara 2012.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Alâeddin Keykubat Dönemi Devlet Adamlarından Esededdin Ayaz” **II. Ulusal I.Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, Ed. Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya 2010.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “Ankara’da Ahi Hakimiyeti (1330-1361)”, **Türkler**, c. VI., Yeni Türkiye Yay. Ankara 2014.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış”, **Osmanlı**, c. I., Burak Yayınları, Ankara 1999.

KAFALI, Mustafa, “Anadolu’nun Fethi ve Türkleşmesi”, **Türkler**, c.IV., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

KAYHAN, Hüseyin, “Ladik Beyliği”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yay, Ankara 2014.

KESİK, Muharrem, “Sultan Melikşah (Şahinşah) ve Sultan I. Mesud Dönemleri”, **Türkler**, c. VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

KILIÇ, Şahin, “Yükselme Devri Selçuklu-Bizans İlişkileri” **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

KOCA, Salim, “Anadolu Türk Beylikleri”, **Türkler**, c.VI.,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

KOCA, Salim, “Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

KOCA, Salim, “Diyâr-ı Rum’un (Roma Ülkesi=Anadolu) Türkiye Haline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

KOCA, Salim, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilat”, **Türkler**, c. II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

KOCA, “Selçuklular Döneminde Türk-Ermeni İlişkileri”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

KOCA, Salim, “Sürpriz Baskın, Korku ve Panik Olaylarının Türkiye Selçuklu Devri Savaşlarındaki Rolü ve Etkisi”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011,

KOCA, Salim, “Türk-İslam Devletleri ve Genel Karakterleri”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika”, **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011.

KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddîn Keykâvus’un Şahsiyeti ve Tarihi Rolü”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

KOCA, Salim, “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları” **Türkler**, c.I., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

KOFOĞLU, Sait, “İnançoğulları Beyliği” **Anadolu Beylikleri El Kitabı**, Ed. Haşim Şahin, Grafiker Yay. I.Baskı, Ankara 2016.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Selçuklular ve Anadolu’nun Türkleşmesi Meselesi”, **Selçuk Dergisi**, sayı: 1, (Aralık-1986), s.14.

KURT, Yılmaz, “Ramazanoğulları Beyliği” **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

KUŞÇU, Ayşe Dudu, “Danişmedli Yağıbasanoğulları ve Selçuklu Devleti Siyasetindeki Rollerini” **Cappadocia Journal Of History And Social Sciences**, Ahlen 2018.

KUŞÇU, Ayşe Dudu, “Türkiye Selçuklularında Ordu ve Donanma”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

ÖDEN, Zerrin Günel , “Aydınoğulları Beyliği”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karamanoğulları Beyliği”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay. Ankara 2014.

ÖDEN, Zerrin Günel, “Karesioğulları Beyliği” **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2014.

ÖZDEMİR, Tuncay, “ Steplerin Egemenliği ve Türklerin Siyasal Üstünlüğü Döneminin Jeopolitiği (1000-1500)” **II. Ulusal I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri**, Ed. Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010.

SOLMAZ, Sefer, “Danişmedlilerin İskan Politikası”, **Büyük Selçuklu Devleti’nden Türkiye Selçuklu Devleti’ne**, Ed. Mehmet Altay Köymen, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, I.Baskı, Konya 2011.

ŞAHBAZ, Mehibe, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad`ın Kolonos Kalesini Fethi ve Siyasi Evlilikleri” **21 Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, c.VII, sayı:19, Çukurova 2018.

ŞAHİN, İlhan, “Anadolu’da Oğuzlar”, **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “Eşrefoğulları Beyliği”, **Türkler**, c.VI.,Yeni Türkiye Yay.,Ankara 2014.

ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “Saruhanogulları Beyliği”, **Türkler**, c.VI.,Yeni Türkiye Yay.,Ankara 2014.

TURAN, Refik, “Türkiye Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinde Teşkilat”, **Türkler**, C.VI. , Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

TÜTÜNCÜ, Mehmet, “Sultanü’l –Bahreyn İki Denizin Hâkimi: Selçuklular Zamanında Sinop ve Sinop Alanya Ticaret Yolu” **Kuzey Anadolu Beylikler Dönemi Sempozyumu Bildiriler**, Ed. Halil Çetin, I. Baskı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Yayınları, Çankırı 2012

TÜYSÜZ, Cem, “Oğuzlar”, **Türkler**, c.II., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

UYUMAZ, Emine, “Sultan I. Alâeddin Keykûbad Devri ve Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)” **Türkler**, Yeni Türkiye Yay., c.VI., Ankara 2014

VARLIK, Mustafa Çetin, “Germiyanoğulları Beyliği” **Türkler**, c.VI.Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

YAKUPOĞLU , Cevdet, “Selçuklu Uç Beyliği Çobanoğulları” **Anadolu Beylikleri El Kitabı** , Ed.: Haşim Şahin , Grafiker Yay. I. Baskı, Ankara 2016.

YAKUBOĞLU, Cevdet, “Selçuklu Vakıf Kurumu” , **Selçuklu Tarihi El Kitabı**, Ed. Refik Turan, Grafiker Yay. IV.Baskı, Ankara 2018.

YINANÇ, Mükrimin Halil ,“Anadolu’nun Fethi” **Türkler**, c.VI., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

YÜCEL, Yaşar, “Çobanoğulları”, **İSAR**, c. VIII.

III. İNTERNET SİTELERİ

<https://www.denizli.gov.tr>.

<https://www.arkeolojikhaber.com>

[https://www. Gerçek Tarih Kültürü.com](https://www.GercekTarihKulturu.com)

EKLER

Ek-1

Kastamonu Atabey Gazi Cami

(www.İstamonu.com)

Erişim Tarihi: 24.12.2019

Ek-2

Inançoğulları Beyliği Haritası

(w.w.w. kozabilgi.net)

Erişim Tarihi: 24.12.2019

Ek-3

Ankara Kızılbaş Camii

(www.sanatsalhaber.com)

Erişim Tarihi: 24.12.2019

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Salih ÖZTÜRK		
Doğum Yeri:	Giresun		
Doğum Tarihi:	04/07/983		
Medeni Durumu:	Bekar		
Öğrenim Durumu			
Derece	Okulun Adı	Yer	
İlköğretim	Mehmet Akif Ersoy ilköğretim Okulu	Giresun	
Ortaöğretim	Mehmet Akif Ersoy ilköğretim Okulu	Giresun	
Lise	Keşap Çok Programlı Anadolu Lisesi	Giresun	
Lisans	Karadeniz Teknik Üniversitesi	Giresun	
Yüksek Lisans	Konya Necmeddin Erbakan Üniversitesi	Konya	
İş Deneyimi:	Denizli Beyağaç Lisesi'nde üç yıl öğretmenlik görevi Esenler Akşemsettin Anadolu İmam-Hatip Lisesinde dört yıl öğretmenlik görevi		
Tel:	34792505016		
Adres	Kartaltepe Mah. Anakara Caddesi No.28/4 Bayrampaşa İstanbul		